

Fókuszban

Nők politikai képviselete a Kelet-afrikai Közösségben

Afrika ma

Drága mulatság – Növekvő esküvői
kiadások az eritreai tigrinyák körében

Házasságkötési szokások Észak-nyugat
Kamerun törzsi királyságában

Kína legfőbb kereskedelmi útvonalának
biztonsági kockázata: Afrika

A 2013-as év téli Afrika Tanulmányok száma újból központi témaként foglalkozik az afrikai nőkkel (2010-ben egy teljes számot szenteltünk afrikai női kérdéseket bemutató írásoknak, ld. IV. évf. 3. sz.). Bagi Judit kelet-afrikai körképe segítségével meg tudhatjuk, hogy a parlamenti kvóták bevezetésével hogyan erősödött meg a nők politikai képviselete a térség több országában, de különösen Ruandában, mely a világ legtöbb női parlamenti képviselőjét tudja felmutatni (64%-os arány). Míg Vörös Zoltán az afro-ázsiai kapcsolati rendszer egyik kitüntetett és jelentősen összetett dimenzióját, a sino-afrikai kereskedelem biztonsági kockázatait elemzi kritikusan, addig Deák Máté fontos történelmi témát dolgoz fel: Afrika szerepét vizsgálja Észak- és Dél-Amerika légtereinek brit geopolitikai szempontból történő megítélésében 1919 és 1939 között. Kuriózusként antropológiai tanulmányt jegyez Tesfay Sába, aki az eritreai tigrinyák esküvői kiadásairól ír. Turóczy Ildikó lapszámunk megjelenése idején is észak-nyugat Kamerun Esu nevű törzsi királyságában végez terepmunkát, és a helyszínről küldte beszámolóját, melyet a királyság házasságkötési szokásai bemutatásának szentelt. A gazdag tematikájú számot Benkes Mihály recenziói zárják: a francia nyelvű szakirodalom két fontos művéről ad áttekintést, mely egyfelől azért örvendetes, mert a frankofón afrikanisztika megkerülhetetlen az Afrikáról többet megtudni igyekvők számára, másfelől pedig a két könyv egyikét a magyar Türke András István írta, melyre külön büszkék lehetünk. Az Afrika Tanulmányok hetedik évfolyamát méltó módon zárjuk a téli lapszámmal, egyúttal nagy bizodalommal tekintünk a 2014-es újabb évfolyam elé! Az Afrika Tanulmányok szerzői, szerkesztői és kiadója nevében élménydús olvasással kísért békés, meghitt ünnepeket és sikeres, boldog új esztendőt kívánok minden kedves olvasónknak!

The 2013 winter issue of Afrika Tanulmányok again deals with African women as its central theme (in 2010 we devoted an entire issue to studies covering the gender question from different angles, see: Vol. 4, No. 3). This time Judit Bagi offers an East African overview, by which we learn about the quota system, which in fact contributed to a quick process in the political representation of women. She looks at the members of the East African Community, in particular Rwanda, which has the highest proportion of female MPs in its parliament (64%). While Zoltán Vörös critically investigates one of the most significant and highly complex dimensions of Afro-Asian relations, the security threats of Sino-African trade, Máté Deák writes about the history of the role of Africa in the perception of the airspace of North and South America from British geopolitical considerations between 1919 and 1939. A truly unique piece of the current issue is authored by Sába Tesfay, who looks into the social context of the growing expenses of weddings among the Tigrinya-speaking people in Highland Eritrea. At the time of the actual publication date of the winter issue, Ildikó Turóczy is still in the field, as she has been working in the Esu tribal kingdom in North-Western Cameroon. She writes her essay about the wedding traditions of the kingdom. The last block of the issue contains two book reviews from the French literature: Mihály Benkes shares his thoughts about two significant volumes of African politics, one of which is particularly close to our heart as it is authored by Hungarian scholar András István Türke, published by L'Harmattan in Paris. We are sure that with this rich issue we are closing a substantial 7th volume, and very much look forward to the eighth in 2014. In the meantime, on behalf of our authors, editors and the entire staff of our publisher, I wish all our readers enjoyable moments with our journal, and for the forthcoming holidays: all the compliments of the season, Merry Christmas and Happy New Year!

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

TESFAY SÁBA

DRÁGA MULATSÁG

NÖVEKVŐ ESKÜVŐI KIADÁSOK AZ ERITREAI TIGRINYÁK KÖRÉBEN

5

„*Mussie esküvője két napig tartott, és átszámítva megközelítőleg 2 millió forintba került. Ebből 120 000 nakfa értékben, vagyis több mint egymillió forintért arany ékszereket vásárolt a menyasszonya számára. 2009-ben házasodott, és adósságait azóta sem tudta törleszteni.*” A hozomány és az esküvői kiadások gyakran nagy terhet rónak az afrikai családokra. A kiadások viselői a nukleáris családok, elsősorban a szülők, akik vagyonosabb rokonaik segítségére is számíthatnak. A tanulmány eritreai példák tükrében megvizsgálja, hogy minek tulajdonítható a nagy kiadással járó esküvők térhódítása.

TURÓCZI ILDIKÓ

HÁZASSÁGKÖTÉSI SZOKÁSOK

ÉSZAK-NYUGAT KAMERUN TÖRZSI KIRÁLYSÁGÁBAN

19

Kamerunban kétszáznál több a magukat törzsnek nevező népcsoportok száma, ezek nyelvükben, szokásaikban (a temérdek közös jellemző mellett) eltérnek egymástól. Így van ez a házassági szokásokkal is: a dél-nyugati régiókban mások, mint Észak-Nyugaton. Az írás ez utóbbi térség törzsi királyságának házasságkötési szokásait mutatja be.

BAGI JUDIT

NŐK POLITIKAI KÉPVISELETE A KELET-AFRIKAI KÖZÖSSÉGBEN - FÓKUSZBAN RUANDA

29

Hivatalos adatok szerint világátlagot tekintve mindössze 21,4 százalékra tehető a nők parlamenti képviseleti aránya, miközben a szubszaharai Afrika területén némileg nagyobb arányban, összesen 21,9 százalékban foglalnak helyet női képviselők a nemzeti parlamentekben. Az írás górcső alá veszi a Kelet-afrikai Közösség tagállamait, a különböző kvóta-szabályozásokat, s bővebben bemutatja Ruanda esetét. Jelen írás célja az említett államok bemutatása mellett egy kritika megfogalmazása, mellyel a szerző igyekszik megcáfolni azt a kijelentést, mely szerint a magas női reprezentációs arány a demokrácia fokmérőjének tekinthető

VÖRÖS ZOLTÁN

KÍNA LEGFŐBB TENGERI KERESKEDELMI ÚTVONALÁNAK
BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI - AFRIKA

43

Kína legfőbb, több mint 12000 km hosszú tengeri kereskedelmi útvonala a dél-kínai tengertől a Malaka-szoroson keresztül, s az Indiai-óceánon áthaladó hajóút, melynek egyik ágán Peking az évtizedek óta gócpontnak számító Hormuzi-szorossal, másik ágán pedig a szomáliai partoknál megerősödő kalózkodással és Afrika instabil országaival találja szemben magát. A tanulmány a kínai energiabiztonság kapcsán az útvonal ez utóbbi, Afrikához köthető elemeivel foglalkozik.

DEÁK MÁTÉ

AFRIKA SZEREPE ÉSZAK- ÉS DÉL-AMERIKA LÉGTEREINEK
BRIT GEOPOLITIKAI SZEMPONTBÓL
TÖRTÉNŐ MEGÍTÉLÉSÉBEN (1919-1939)

61

A tanulmány Afrika légtér szempontjából történő felértékelődését mutatja be, azt a folyamatot és eseménysort, melyet követően a Brit Birodalom az afrikai légi útvonal kiépítése mellett döntött, mely ugródeszkaként Dél-Amerika felé is lehetőséget biztosított a légi járatok üzemeltetésére. „A brit kormány végül 1937 márciusára kiválasztotta és megbízta a British Airways légi társaságot a dél-amerikai légi járat kiépítésével és üzemeltetésével. Ezt két lépcsőben kívánta a kormányzat felépíttetni, első lépcsőben Gambia gyarmatig, s onnan csak a második lépcsőben a dél-amerikai országok légtére felé.”

BENKES MIHÁLY

KÖNYVRECENZIÓK

73

LA GÉOPOLITIQUE DES PREMIÈRES MISSIONS DE L'UNION EUROPÉENNE EN AFRIQUE
LE POLITIQUE PAR LE BAS EN AFRIQUE NOIRE

A PUBLIKON KIADÓ AJÁNLATA

ELŐFIZETÉSI AJÁNLAT 2014-RE

80

Kedves Olvasónk!

Igényeljen Publikon Törzsvásárlói Kártyát most!

A Publikon Törzsvásárlói Kártya a kiadó köteteiből 25%-os kedvezményre jogosít minden egyes a www.publikon.hu felületen történő internetes vásárlás esetén.

A Publikon Törzsvásárlói Kártya kedvezményei a kártyán található névvel és sorszámmal érvényesíthetők, melyeket a www.publikon.hu internetes felületről történő rendelés esetén a megjegyzés rovatban kell megadni.

A www.publikon.hu internetes felületen 25%-nál nagyobb kedvezménnyel megrendelhető köteteket a törzsvásárlói kártya tulajdonosai természetesen a magasabb értékű kedvezményen vásárolhatják meg!

További információk: bagi@publikon.hu, illetve www.publikon.hu

Tisztelettel:

az Afrika Tanulmányok Szerkesztősége

DRÁGA MULATSÁG – NÖVEKVŐ ESKÜVŐI KIADÁSOK AZ ERITREAI TIGRINYÁK KÖRÉBEN

TESFAY SÁBA

Mussie 39 éves koráig várt a házassággal. Szeretett volna erős egzisztenciát teremteni, mielőtt elkötelezi magát. Terve nem sikerült. Továbbra is havi 700-800 nakfát keres hivatali dolgozóként a Gazdasági Minisztérium egyik irodájában, ahol nemzeti szolgálatosként¹ alkalmazzák. Amikor végül úgy döntött, hogy nem vár tovább, nővérenek javaslatára megkérte Semheret kezét. Mussie nővére jó barátnője Semheretnek, és mikor felvetette neki az esküvő gondolatát, a lány azonnal beleegyezett. Két találkozás után sort kerítettek az eljegyzésre, majd kitűzték az esküvő időpontját. Az eljegyzés és esküvő között eltelt három hónap Mussie számára azzal telt, hogy minden fontos alapanyagot beszerezzen. Az alapanyagok gondos kiválasztásán túl szerveznie kellett a több száz főt befogadni képes, 18 *mai bet*² nagyságú sátrat, döntenie a meghívottakról és kinyomtatni a meghívókat, kitalálni az esküvő menetét, megszervezni a helyszíneket, a fotósokat, videósokat. Fő segítői a testvérei és barátai voltak, mivel a szülei már nem élnek.

Mussie esküvője két napig tartott, és átszámítva megközelítőleg 2 millió forintba került. Ebből 120 000 nakfa értékben, vagyis több mint egymillió forintért arany ékszereket vásárolt a menyasszonya számára. 2009-ben házasodott, és adósságait azóta sem tudta törleszteni.

A hozomány és az esküvői kiadások gyakran nagy terhet rónak a családokra. A kiadások viselői a nukleáris családok, elsősorban a szülők, akik vagyonosabb rokonai segítségére is számíthatnak. A fenti példa gyakorisága okán érdemes magyarázat után nézünk. A kérdés pedig az, hogy minek tulajdonítható a nagy kiadással járó esküvők térhódítása. A tanulmány során az ezzel kapcsolatos témák kifejtésére vállalkozom, és sorra veszek néhány magyarázattal szolgáló javaslatot.

Az esküvők jelentősége

Eritreai falusi, földművelő közegekben a házasság jelentősége leginkább abban állt, hogy a fiatalok számára lehetővé tette gazdasági függetlenedésüket a családtól, vagyis olyan jogokhoz juttatta a leendő családfőt, ami számára az önállóságot jelentette. Régebben az ifjú házasságának első néhány évében a felnőtt férfiakkal járó státuszokhoz jutott, beleértve a megművelhető földhöz, illetve háztelekhez való jogát is. A felnőtté válás része volt tehát a házasság, a földhasználati jogok megszerzése és a gyerekvállalás.

Az 1994-es földreform bevezetése óta e három dolog már nincsen szoros kapcsolatban egymással, ugyanis a föld adminisztrálása azóta nem helyi, falusi, hanem nemzeti szinten történik, és a jogok megszerzését is a nemzeti szolgálat elvégzéséhez köthették. Meglátásom, hogy ez a változás összefüggésbe hozható a mai esküvői szokások alakulásával, illetve ezzel összefüggésben a családi háztartások atomizálódásával.

A főváros közvetlen vonzáskörzetében található faluban végzett kutatásom során az idősek gyakran felmelegették azokat az időszakokat, amikor az apjuk és nagybátyáik generációja késleltette a földhöz jutásukat. Ehhez minden eszközük meg is volt, hiszen mindenkor a már felnőtt státusszal rendelkező férfiak dönthettek a fiatalabbak sorsáról. A földek feletti rendelkezési jog biztosította számukra ehhez az alapot. Végző soron tehát a szűkös javak két legfontosabbikáról ők rendelkezhetek: a nőkről, illetve a földekről. A fiataloknak teljesíteniük kellett a szülői szolgálatot, hogy apjuk hivatalosan bejelentse: a fiuk tőlük független földekre tarthatnak igényt. Ha tehát a falu megsokasodott, és nem volt elegendő mennyiségű föld a határában, a fiatalok elvándorlásra kényszerültek, mivel a földosztás akár évtizedekig

Menyasszony és vőlegény esküvőjük napján az autóban. Fotók: T.S.

is késlekedhetett. (Mary Douglas a lelék körében, Paul Bohannon pedig a tivek körében foglalkozott az idősök gazdasági befolyásosságával, amivel ellenőrzésük alatt tudták tartani a fiatalok házasságát. V.ö. Douglas 1967; Bohannon 1959).

Ehhez hasonlóan ma is késleltetett házasságok kötnek. Adódik a kérdés, hogy a kései házasságot az eritreai tigrinya népcsoport körében a szubjektíven értelmezett szegénységnek tulajdoníthatjuk-e. Látszólag részben igen, mivel – ahogyan Mussie példáján is láthattuk – az esküvő jelentős befektetést követel a résztvevőktől. Ugyanakkor az iskolarendszer, a nők foglalkoztatási lehetőségei, illetve a gyengébb szülői kontroll szintűgy ezt a tendenciát erősítik.

Ez utóbbi tényezők együttesen azt eredményezik, hogy a lányok felelőssége megnő, és beleszólhatnak az őket érintő családi döntésbe. Ahogyan kitolódik az életkor, és ahogyan a lányok kikerülnek a szigorú családi ellenőrzés alól, úgy a tisztesség és szüzesség megőrzése már nem a család feladata, hanem sokkal inkább a lány felelőssége. A lányok legfőbb erénye továbbra is a szüzesség és tisztesség. Számukra ez egy zálog, amellyel a jó házasság, a megfelelő férj elérhető. A családok atomi-

„A főváros közvetlen vonzáskörzetében található faluban végzett kutatásom során az idősök gyakran fel-emlegették azokat az időszakokat, amikor az apjuk és nagybátyáik generációja késleltette a földhöz jutásukat. Ehhez minden eszközük meg is volt, hiszen mindenkor a már felnőtt státusszal rendelkező férfiak dönthettek a fiatalabbak sorsáról.”

zálódása mellett a kiscsaládi egységen belül is jobban megmutatkoznak az egyéni érdekek. Mindezek a párválasztás, eljegyzés, esküvői rítus folyamatában is tetten érhetők, de erre terjedelmi okokból nem térek ki.

Elszármazottak

A legnagyobb esküvőket külföldön élő eritreaiak tartják, illetve az ő támogatásával finanszírozzák. Sokan közülük új lakhelyükön eritreai párt keresnek maguknak, vagy otthoni rokonaik közvetítésével családi ismerőseik tág köréből választanak megfelelő partnert. Az ő esetükben az esküvő különös jelentőséggel bír. Számukra ez az alkalom az otthon maradt család és az elszármazott utódok közti kapcsolat kifejezője, a házasság legitimálása az otthoniak körében, a rokonok iránti tisztelet és kötődés megerősítése, illetve egy olyan esemény, melyben az elszármazottak zsűfoltan megjelenítenek mindent, amit számukra eritreai otthonuk, a családjuk jelent.

Egyik városi értelmiségi rokonom szerint az extravagáns esküvők a nyugaton élő elszármazott eritreaiak nyomán váltak vonzóvá a helyiek számára. A külföldön élő eritreaiak költekező esküvői valóban követendő mintát teremtettek. Az esküvő – ahogyan Sárkány Mihály a magyar falusi lakodalmakról megjegyzi – egy lehetőség a jómódúaknak arra, hogy gazdagságukat fitogtassák, amit a szegényebbek lehetőségükhöz mérten igyekeznek utánozni (1983: 282).

Esküvői kiadások és támogatások

Az esküvő és a temetés az a két átmeneti rítus, melyek a tágabb közösség figyelmére és támogatására érdemesek. Ezekben az alkalmakon sátrakat állítanak fel, melyekben

„A sátor nagysága jelzi a család presztízsét. Minél nagyobb egy sátor, annál több vendéget várnak, annál több kiadással jár ez a családokra nézve.”

a család, ismerősök és rokonok elbúcsúztatják szeretteiket, illetve a meghívottak tanúi lehetnek egy pár egybekelésének. A sátor tehát központi helyet foglal el az ember és közösség életében bekövetkezett változások, átmenetek idején.

Az ember átlépése életének egyik szakaszából a másikba nemcsak a család és az azt megelőző egyén magánügye, hanem a közösség, vagyis a tág rokonság és barátok, ismerősök figyelmére is számot tarthat, ily módon az alkalomtól függően számos ember értesül róla, ezt az előkészületek és maga az esemény teszi ismertté, és az összejövetelek nagyságától függően kisebb vagy nagyobb sátrakat kölcsönöznek erre az időre. A felállított sátor méretei jól illusztrálják a résztvevők számára az alkalomba befektetett pénzt és a meghívott vendégek számát. A sátor nagyságát

mai *bet*-ben mérik, ami magát a sátrat is jelentheti, de egyébként négy tartóoszlop által közrefogott területet jelöl. Szerényebb esküvőn 2 *mai bet*-es sátrat használnak, de a sok vendéget felvonultató esküvőkön 18-20 *mai bet*-es sátrat is építenek. A sátrak méretét mindig a meghívott vendégek létszámához igazítják. Mi sem jelzi jobban az összejövetelek és sátrak jelentőségét a társadalomban, mint az, hogy falun és városon is számos olyan közösség (*mahber*) létezik, mely sátorral rendelkezik.

Mi zajlik az esküvői sátorban? Itt gyűlik össze a násznép, itt veszi át a lány a neki megvásárolt ajándékokat, itt történik a formális megegyezés a két család között, itt mondják ki, hogy mekkora hozományt kap az ifjú pár, és mindezeknek több tucat tanúja van. A fiús sátornál tartott vasárnapi lakodalom után a pár a fiús családhoz költözik, és attól fogva férj és feleség lesznek. Bár már az eljegyzés időszaka a két család számára arról szólt, hogy közeli rokonokként kezelték egymást, valós affinális kapcsolatról csak ez után beszélhetünk. Ezt visszatükrözi maga az esemény is azáltal, hogy a sátorban nyilvánosan előadott megegyezés, illetve „játék” megköveteli, hogy egymás ellenfeleiként határozzák meg magukat, mely során mindkét fél célja, hogy végeredményben nyerjen, és ne veszítsen” (Fortes, 1962: 3). Fortes még azt is hozzáteszi, hogy az ünnepség szokáseggyüttese gyakran ismételt kifejeződése ennek a témának. (u.o.) A megegyezés idején a fiús és lányos család tagjai a sátor két ellentétes oldalán foglalnak helyet, és az előre rögzített feltételek szerint újra „eljátszszák” a két család megállapodását, és ezzel véglegesítik a házassági szerződést. A „játék” zárultával a két család rokoni kapcsolatát elismerik.

A sátor nagysága jelzi a család presztízsét. Minél nagyobb egy sátor, annál több vendéget várnak, annál több kiadással jár ez a családokra nézve. Kötelező kiadást

jelent az indzserához³ és szuwához⁴ szükséges alapanyagok beszerzése, illetve a tehetősebbek hívhatnak zenészeket és táncosokat is.

A bevételi oldalon szerepel ugyanakkor mindkét családnál az *ödme*, ami az esküvőre érkező vendégek hozzájárulásaiból tevődik össze. Nagymamám idejében még szombat délután a fiú és a lány barátai körbejártak a faluban, hogy pénzt gyűjtsenek az esküvői kiadásokra és a hozományra. Ha az összegyűlt pénz nem volt elég a hozomány kifizetésére, akkor a lány családja kiegészítette azt. Vasárnap aztán szemrevételezték a fiú családjának ajándékát, és felajánlották a szombaton összegyűjtött összeget. Ma már csak a sátrakban gyűjtenek.

A közeli ismerősök mellett a *mahberek* is jelentős segítséget jelentenek. Városi és falusi közösségekben egyaránt megtaláljuk a *mahber* néven ismert társaságokat, melyek részben vallási alapon szerveződnek, részben egy munkahely, vagy a közös leszármazás, lakhely adja az okot arra, hogy 20-30 vagy akár több ember olyan szolidáris közösséget hozzon létre, mely általában tagdíj fejében meghatározott alkalmon segítséget nyújt. Leggyakrabban az esküvőt és a temetést említik meg, mint melyeken az egyén segítségre számíthat *mahberétől*. Ilyenkor a közösség pénzt, illetve sátrat és edényeket adhat kölcsön, amennyiben van neki. Az általam kutatott faluban több olyan ágazat is van, melyeknek tulajdonában edények és sátrak vannak, ennek kapcsán az sem elhanyagolható, hogy ezek a rokoni egységek korábban földdel rendelkeztek, de mára kizárólag a sátrak és edények jelentik tagjaik közös vagyonát. Létezik a falu egészét behálózó *Mahber Adi* is, melynek tagjai ma például minden családot, akik rendszeres befizetői a közösségnek, fejenként 5 nakfával segít esküvő esetén.

Visszatérve az esküvői kiadásokra, az *ödme*, melyet korábban a falun belül gyűjtöttek össze, ma is jelentős mértékben járul hozzá a költségek rendezéséhez. Minden vendég pénztárcájához mérten adakozik a sátor bejáratánál. A fővárosban és falun egyaránt elterjedt a gyakorlat, azonban ha a család megengedheti magának, akkor ma már nem kérnek a meghívottaktól pénzt.

Ma a lakodalmat és az ott szedett *ödmét* leszámítva a környezet nem járul hozzá anyagi javakkal, és nem is részesül azokból csupán annak okán, hogy egy faluban élnek, vagy egy rokoni csoporthoz tartoznak. Régebben a lopás, ajándékozás, adakozás mind a házassági szokások olyan momentumai voltak, melyek megerősítették a résztvevők hovatartozás tudatát, azt, hogy az egyén kihez tartozott, és kifejezték a kulturális csoport esszenciáját (vö. Cligett – Wilk, 2007: 157). Akkoriban Belezában a feleség családja *hambasát* küldött a mézeshetek alatt a férj szüleinek, amiből minden falusinak adtak. A mennyiséget szétosztották a három főágazat között, akik minden háztartásnak juttattak belőle. Ezek a formalizált cselekedetek szolgálták a falu, illetve a rokoni egységek összetartozás-tudatát. Ahogyan az is, hogy gabonát vagy pénzbeli hozzájárulást gyűjtöttek a családoktól. Ma csupán a lakodalmon résztvevőktől gyűjtenek *ödmét*, barátoktól és rokonoktól kérnek kölcsön, illetve olyan *mahberek* támogatására számíthatnak, melyeknek befizető tagjaik. Az egyes esküvőkön anyagilag érdekelték körének szűkülése egyben azt a ten-

„Mindezek mellett komoly terhet jelent a családok számára a hozomány, illetve a menyasszonyajándék kifizetése. Hagyományosan a fiatal pár családjai több formális találkozón erősítették meg szándékukat. A megállapodásokat és eljegyzést ajándékok cseréje kísérte, mintegy jelezve az elköteleződés mértékét.”

denciát is példázza, mely során a háztartások atomizálódnak, egyre önállóbbak, és az azon túlmutató kötelek meggyengülnek.

Mindezek mellett komoly terhet jelent a családok számára a hozomány, illetve a menyasszonyajándék kifizetése. Hagyományosan a fiatal pár családjai több formális találkozón erősítették meg szándékukat. A megállapodásokat és eljegyzést ajándékok cseréje kísérte, mintegy jelezve az elköteleződés mértékét. A lány ilyenkor ruhákat és ékszereket kapott. A legjelentősebb ajándékok átadására az esküvő biztosított és biztosít ma is lehetőséget. Ilyenkor adják át a lánynak azt az ajándékot, aminek értékét megbeszélés és egyezkedés után a menyasszony szülei pénzben vagy állatban (ma már csak pénzben) kifizettek az esküvő napján a fiús családnak.

Ez utóbbit hívják *gezminek*, aminek talán legközelebbi megfelelője a hozomány. Ma már előre megállapodnak a felek abban, hogy milyen értékben vásároljon a fiú családja ékszereket, és mennyit szán a lányos család a *gezmi*re. Az ezüst vagy ma már inkább arany ezek után a nő tulajdonában marad, azt a későbbiekben ő értékesítheti. Az eritreai esküvői gyakorlat továbbá azt mutatja, hogy a hangsúly a *gezmin* van, vagyis azon az összegen, amit a fiú a lány szüleitől kap. Erre évtizedek múltán is emlékezni fognak, és ez az, aminek visszafizetésére teljes egészében vagy részben a férj válás esetén kötelezhető. A *gezmit* tehát bár a vőlegény kapja, az a közös háztartásba fektetett összeget vagy javakat jelenti. Ma ez azonban általában arra sem elég, hogy az esküvőre kapott kölcsönöket visszafizessék.

A *gezmi* funkciója megváltozott, amiben szerepe lehet annak is, hogy a városi fiatalok már nem is olyan fiatalok, amikor házasságra adják fejüket, egyesek akár már megalapozott egzisztenciával rendelkeznek, emiatt a hozomány nem minden esetben jelent indítótőkét a pár számára. Falusi közösségben pedig a fiatal házaspár első éveit a fiú szüleinek háztartásában töltötte, sok esetben a *gezmi* formájában kapott javakat még ott elfogyasztották, és csak részben fordíthatták az új háztartás megalapítására.

Végeredményben tehát a lány és a fiú szülei közel egyenlő mértékben járulnak hozzá az esküvői ajándékokhoz, olyan formán, hogy a lány szülei *gezmit* fizetnek, ami részben a fiú szülei kiadásait fedezi, ez utóbbiak pedig megvásárolják a kért ékszereket (menyasszonyajándékot), ami a lány vagyonát képezi, és valamivel kisebb értéket képvisel, mint amit hozomány gyanánt kapnak. Goody-t idézve, ez a fajta ajándékcsere lehetővé teszi a szülők számára, hogy ellenőrzés alatt tartsák gyermekeik házasságát, a párválasztásnál figyelembe vegyék a két család vagyoni helyzetét, és bizto-

sítsák lányuk pozícióját a társadalomban (Goody 1977: 23). A hozomány és a gazdasági rétegzettség között ilyen összefüggésre mutathatunk rá a tigrinya társadalomban.

Lényegében a hozomány és a menyasszonyajándék jelentős terhet jelent a családoknak. Láthattuk, hogy ezek enyhítésére különböző gyakorlattal élhettek és élhetnek: a rokonság hozzájárulása, apai szolgálat, *mahberek* segítsége vagy a kölcsönök. Eriksen úgy vélekedik a menyasszonyváltságról, mint ami szerződészerű köteleket hoz létre az ágazatok között, illetve erősíti a fizető csoporton belüli összetartást (Eriksen 2006). A tigrinya közösségben a terheket elsősorban a család viseli, és azt csak kiegészítik az említett források. Tehát míg a rokonok és a lokális közösség – ami elsősorban apaági rokonságot takar – hozzájárul a lány, illetve a fiú házasságához, a *gezmi*, illetve a menyasszonyajándék kifizetése a szülőkre hárul. A családi egység az apaági rokonságon belül ezzel hangsúlyos szerepet kap, mind a szolidáris kapcsolat, mind a gazdasági együttműködés tekintetében. Ez még jellemzőbb városi, modern közegben, ahol a család az ágazati térkép helyett a szomszéd-sági viszonyokba ágyazódik. Eriksen megemlíti azt is, hogy a vőlegény rokonsága a magas menyasszonyváltság kifizetése érdekében számíthat a rokonság segítségével, akár hozzájárulás, akár kölcsön formájában. Mussie esküvője kapcsán már említettem, hogy jelentős kölcsönöket kapott, aminek terhe még azóta is nyomja a vállát. Az adibeli idősek a mai és régi esküvők összehasonlításakor mindig kihangsúlyozták, hogy az ő idejükben se a fiatalok, se a szüleik nem adósodtak el, nem kértek kölcsönöket, hogy a költségeket ki tudják fizetni. Igaz ugyan, hogy a rokonok, szomszédok hozzájárulásaira számíthattak. (Fentebb bemutattam, hogy az *ödme* csak csekély mértékben fedezi a kiadásokat, és a fennmaradó vállalt költségeket önerőből, illetve kölcsönökből állják).

A megtermelt javak mellett a falusiak mindennap fogyasztanak olyan javakat, melyeket pénzért vásárolnak. Az állam fix áron biztosít külföldről beszerzett

✓ *Násznap a templomi esküvő után*

növényi olajat, gabonaféléket, cukrot és más alapélelmiszereket, melyek a helyben megtermelt gabonákat egészítik ki az étkezésben. A faluban számos kisbolt üzemel, illetve a helyiek gyakran járnak a városi piacra, ahol terményeik egy részét értékesítik, beszerzik a szükséges élelmiszereket, és közel minden család egy vagy több tagja városon vállal munkát. A megkeresett pénz azonban ritkán elég minden álmuk kiváltására. Gondolhatunk ennek kapcsán arra is, amit Sahlins a *The Original Affluent Society*-ben fejt ki, tudniillik, hogy a piacra épülő iparosodott társadalmi rendszer más típusoknál nem tapasztalható mértékben hiányérzetet termel, ugyanis ahol az emberek megélhetése a bevételtől és a kiadásoktól függ, és ahol a termelés és elosztás az árak alakulását követik, ott a fogyasztónak mérlegelnie kell, oly módon, hogy minden megszerzett termék egyben valami másról való lemondással is jár (Sahlins, 2008: 3-4). Ez számunkra azt is előrevetíti, hogy akkor, amikor a tigrinya család pénzbeli jövedelmét oly sok mindenre költhetné, hiszen folyamatosan szembesül a számára potenciálisan elérhető termékekkel, mégis huzamosan más, sürgető kiadások terhelik őket, akkor az esküvői költségek egyben más megvásárolható dolgokról való lemondást is jelentenek, ilyen értelemben az alkalom egyfajta luxuscikk paramétereivel bír (Otnes – Pleck, 2003: 10), és az azzal járó kiadások kellemetlen súlyként nehezednek rájuk.

A házasságkötést követően az új háztartás létrehozása tetemes összegeket emészt fel. Egy szerényebb ház megépítése is 200 000 nakfa körül van. A *gezmi*, a hozomány éppen arra hivatott, hogy a fiatalok elkezdhessék közös életüket. A *gezmi* növekedése nem-e éppen azt tükrözi, hogy ma a háztartásalapításnak jelentős anyagi vonzatai vannak? A menyasszonyajándéknak ugyancsak az a szerepe, hogy biztosítsa a nő pozícióját. Az igények és elvárások pedig pénzben kifejezhető értéket képviselnek. A nő számára elválás vagy megözvegyülés esetén az ékszerei jelentik a megélhetésének zálogát. Városon a rokonok szétszóródva élnek, kevés a nő támasza, az élelmiszer a világszertei árakhoz igazodik, emiatt érthető, hogy a biztonságot az akár 100 000 nakfa értékű ékszerek képviselik számára.

A hozomány biztosíték arra, hogy a lány szülei státuszának megfelelő pozícióban folytathassa életét. A házasságkötést kísérő ajándékcsere szintén olyan jelentőségek, hogy az egyfajta garanciaként szolgál a házasság tartósságára. Ezt erősíti a két család közt kialakult rokon kapcsolat is. Sok esetben az anyós és menyé között szoros kapcsolat alakul ki, hiszen a mindennapos munkákat közösen végzik, egymást segítik.

A modern esküvők kapcsán Otnes és Pleck (2003: 7) megemlítik, hogy az extravagancia, az erőn felüli költségekben a párok egyfajta bizonyosságot látnak arra, hogy akkor, amikor olyan magas a válások aránya, az övéké tartós maradjon, és felidézhetővé váljon az az emlékezetes nap. A több száz fős vendégség ellátása, szórakoztatása az eritreai esküvőkön valóban nagy hírt kavart. Ugyanakkor nem kielégítő az amerikai szerzőpáros által felvetett válasz. A tigrinya esküvőkön nagy tisztelet illeti meg a vendégséget [ehhez hasonlót az etióp esküvők kapcsán ők is megemlítenek (u.o.)]. A pár egybekelésének ők a tanúi. Ők jelentik azt a közösséget, akiknek az esemény szól. Jelenlétük legitimálja a pár státuszváltását. Az esküvő nem mindig szórakoztat, sőt sokszor unalmas. Pózolni a fotósoknak órákon keresztül, ülni

a sátorban, és várni, míg kihozzák az ételt. Vannak, akik szót sem váltanak a mellettük ülőkkel, csak várnak türelmesen, majd csendben hazatérnek. De mégis ott voltak, megtisztelték az eseményt, hiszen ők is részesei a közösségnek. Ez a közösség jelenti azt az erkölcsi közeget, melyben a férj és feleség egymás iránti kötelezettségei szavak nélkül ugyan, de kifejeződésre jutnak. És ez a közeg – annak erkölcsi, viselkedésselbeli normáival – szavatolja a házasság tartósságát.

Az esküvői szokások változása

Sárkány Mihálynak a falusi lakodalmakról szóló rövidre szabott írásában (1983) alább idézett részei akár az eritreai esküvői szokásokról írtak összegzésének is beillenének. „Melyek a változások? Csökkent a színjátékszerű elemek aránya és kidolgozottsága, kiszorulóban vannak és értelmüket veszítették a varázscselekmények. Igen leegyszerűsödött a mulatozás formája. Evésre, ivásra, táncra és éneklésre korlátozódik, szinte teljesen kiszorultak a játékok, ugratások” (1983: 280). „A lakodalmak mérete növekedőben van” (1983: 281). Azt, hogy a falusi lakodalmak során egyre jelentősebb mennyiségű javakat cserélnek egymás közt, a jövedelemnövekedéssel magyarázza (1983: 282). „Figyelmet érdemelnek továbbá a javak áramlásának következményei. A lakodalmak finanszírozási módja ugyanis az idők során nem változott. Továbbra is főként a szülőket terhelik a növekvő kiadások. Az ajándékok, a menyasszonytánc bevétele viszont a fiataloké” (u.o.). A lakodalmak funkciói között megemlíti magát az átmeneti rítust, ami megkönnyíti és emlékezetessé teszi az eseményt, „a rokonná vált családok közelítését”, illetve azt is, hogy a vagyonos családok ezen alkalmakon lehetőséget láttak arra, hogy gazdagságukat fitogtassák, amit a szegényebbek lehetőségükhöz mérten igyekeztek utánozni (u.o.).

Mivel magyarázható az, hogy két ennyire eltérő környezetben a változások egy irányba mutatnak? A gazdaság átszerveződése, a pénzgazdálkodás, általános bérmunka, a rokonsági kötelékek gyengülése (ami helyett viszont megtaláljuk az állami jogi apparátust, a bürokráciát, hivatali adminisztrációt, paternalisztikus kormányzatot), az egyéni választáson alapuló házasság, társadalmi mobilitás mind olyan tényezők, melyek hatására a családok és egyének független entitásokként jelennek meg. A társadalom individualizálódása ezek szerint olyan befolyással van a házassági meg egyezésre és esküvői rítusra, melyben már megjelenik az egyéni döntés, és a rokonság kevésbé hangsúlyos részvétele. Eltűnedeznek a szimbolikus cselekmények, viszont leegyszerűsített formában megmarad maga az aktus, mely az átmenetet jelképezi. A meg egyezés körülményei alkalmazkodnak a feltételekhez: kevésbé a rokonság, inkább a rátermettség határozza meg, hogy kik a résztvevők; a gezmire és menyasszonyajándéokra költött anyagi javak széles skálán mozognak, alkalmazkodva a két fél lehetőségeihez; előfordulhat, hogy az egyik fél csak jóval csekélyebb mértékben járul hozzá a költségekhez; a meghívottakról a pár és családja dönt, akárcsak az esküvő méretéről. Az esküvő és lakodalom ugyanakkor meglehetősen nagy kiadásokkal jár.

A változások nyomon követése komoly nehézségekbe ütközik. Diakronikus vizsgálatra nem volt lehetőségem, így ok-okozati kapcsolatok feltárására nem is vállalkozhatok. Csupán egy lényeges vonulatra kívánok rámutatni, mégpedig az esküvő

mint divat terjedésére. Ez korrelál Sárkány megállapításával, miszerint a módos gazdák jelentős anyagi javakat mozgatnak meg ez alkalommal, amihez a szerényebb körülmények között élő családok igyekeznek erőn felül is alkalmazkodni. Eritreában az igazán vagyonos réteget a külföldön élők csoportja jelenti, akik ha lehetőségük van rá, otthon házasodnak össze, néha évekkel gyermekük megszületése után. Az Amerikába vagy Nyugat-Európába emigrált eritreaiak előszeretettel térnek vissza otthonukba, hogy ott tartsák meg esküvőjüket a rokonok részvételével. Ez az erkölcsi kapocs kifejeződése, annak példázása, hogy maga a megegyezés a család, illetve rokonság és közösség részvételével válik legitimé. Nyilvánvalóan ilyen esetekben az esküvő elveszíti átmeneti rítus funkcióját, helyette az otthon élmény, a rokoni közeg, az ismerősök lesznek azok a tényezők, melyek megélése fontos a pár számára. A kapcsolattartás, a rokoni ismeretségek bővítése miatt szintén jelentősége van. Az ilyen esküvők gazdagságát a helyiek jó esetben is csak imitálni tudják. Mivel egy-egy esküvőre a távoli rokonok is hivatalosak, falusiak és városiak egyaránt jelen vannak, következésképp a divatos elemek és kellékek gyorsan terjednek. Ma már egy falusi család is igyekszik autót, fotósokat, videósokat, együttest, sátrat, különleges ételeket és tortát biztosítani az esküvőkön, amelyek csak nagyon ritkán elérhető javak a falusiak számára.

A vagyonos családok az esküvők alkalmával nagylelkűségükről tesznek tanúbizonyságot, mintegy meginvitálják falusi vagy városi rokonaikat és ismerőseiket egy különféle elemekkel színesített lakodalomra, melyhez még szerény hozzájárulásukra sem tartanak igényt. Az érzékelhető vagyoni különbségek tehát olyan formán is jelen vannak a lakodalmak során, ami lehetővé teszi, hogy minden meghívott részesüljön a család bőséges készleteiből.

Összegzés

Goody (1977 : 9-10) véleménye szerint, ha a vagyon leosztása az esküvőn történik, akkor az hangsúlyos ünnep lesz. A tigrinya esküvőn jelentős vagyoni tárgyak és

✓ *Ifjú pár esküvőjük napján a feldíszített autóban*

összegek cserélnek gazdát. Az idősök beszámolóí szerint ezek mértéke nőtt az elmúlt évtizedekben. A drágulás több tényezőre is visszavezethető. A gazdaság jelentős mértékű átalakuláson ment át abban az időszakban, amire a helyiek még biztonsággal vissza tudnak emlékezni. Elterjedt az általános érvényű pénz: ma már rokonok között sem ritka, hogy egymást fizetésért alkalmazzák és az adibeli háztartások mind pénzért vásárolnak alapélelmiszereket. A megélhetés alapja tehát nem a föld, hanem a kormánytól és piactól függő fizetett bérmunka. Pénzen pedig bármi megvásárolható, kivéve a föld. Az esküvő ilyen formában egy luxuscikk paramétereivel bír (Otnes – Pleck, 2003). Pleck és Otnes szerint a nagy költségekkel járó esküvő a világ különböző nagyvárosaiban a globalizáció és a fogyasztói kultúra terjedésének tulajdonítható (Otnes és Pleck, 2003: 203). Ezt a leírtak alapján alá tudom támasztani, hiszen az általános érvényű pénz és az emigrált eritreaiak példái megerősíteni látszanak. Persze nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az amerikai és nyugat-európai minták a filmekben és termékeken keresztül itt is hódítanak.

Ugyancsak elgondolkodtató, hogy ha az esküvő egy drága termék paramétereivel bír, akkor nem kell-e feltételeznünk kapcsolatot a kései házasság és annak drágulása között, mint ahogyan azt a dolgozat elején felvettem. A magas költségek miatt csak jelentős idő és munka befektetése árán tarthatják meg az esküvőket.

Továbbá az ágazati kötődések meglazulása, elsősorban a földreform folyományaként a családi háztartások atomizálódásához vezetett, ami szintúgy hatással lehetett az esküvői szokások drágulására, ugyanis szűkült azoknak köre, akik gazdaságilag érdekelték lehetnek egy pár egybekelésének. Míg korábban a hozomány és menyasszonyajándékok kifizetéséhez sokszor az egész falu hozzájárult, ma a támogatás mértéke arányában kevesebb lett.

Lezárásképpen pedig érdemes kitérni arra, hogy az esküvői költségek növekedése miatt sokan kölcsönökört folyamodnak. A külföldön élő eritreaiak ilyenkor adakoznak, a belföldiek inkább kölcsön adnak egymásnak. Mindkét esetben szorosabbra fűzi a baráti és rokoni szálakat. A tranzakciók kapcsán ők is érdekelték lesznek. Végeredményben a jómód fontos szerepet ír elő az embernek, befolyáshoz és hatalomhoz segíti őt. Ez az öregek (shumagellék) presztízsvesztését is jelenti. ☀

Jegyzetek

- 1 A Nemzeti Szolgálat bevezetéséről 1991-ben döntöttek, de az első katonai gyakorlatra 1994-ben került sor. Az intézkedés kiterjed minden fiatalra. Az általános iskola (vagy középiskola) elvégzése után mindenkit egy év katonai kiképzésre és nemzeti alapelvek elsajátítására köteleznek az ország egy távoli szegletében, Szawában felállított táborban. Ezek után a központi érettségien elért eredményük dönt majd arról, hogy milyen főiskolán, egyetemen tanulhatnak tovább, vagy esetleg katonai szolgálatra kötelezzik őket. Vannak, akik egy-két év után megkapják felmentésüket a Nemzeti Szolgálat alól, de vannak olyanok is, akik már több mint 10 éve várják azt az igazolást.
- 2 Mai bet: A sátor nagyságát *maibet*-ben mérik, ami magát a sátrat is jelentheti, de egyébként négy tartóoszlop által közrefogott területet jelöl.
- 3 indzsera: jellegzetese eritreai és etióp étel, ami kölesből készült lepényből és húsos, illetve zöldséges feltétből áll.
- 4 szuwa: házi készítésű gabonasör.

Felhasznált irodalom

- Bohannan, Paul (1959): „The Impact of Money on an African Subsistence Economy”. Africa. Vol. 19, No. 4.
- Cliggett, Lisa - Wilk, Richard R. (2007): Economies and Cultures. Boulder, Westview Press.
- Douglas, Mary (1967): „Primitive Rationing” In: Themes in Economic Anthropology. London: Tavistock.
- Eriksen, Thomas Hylland (2006): Kis helyek – nagy témák. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Fortes, Meyer (1962) „Introduction” In: Marriage in Tribal Societies. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, Jack (1977): Production and Reproduction: A Comparative Study of the Domestic Domain. Cambridge: Cambridge University Press.
- Otnes, Cele C. – Pleck, Elizabeth H. (2003): Cinderella Dreams. Berkeley és Los Angeles: University of California Press.
- Sahlins, Marshall (2008): „The Original Affluent Society” In: Stone Age Economics. London: Routledge.
- Sárkány Mihály (1983): „A lakodalom funkciójának megváltozása falun”. Ethnographia. Vol. 94, No. 2.

English Abstract

Lavish Weddings - Growing Expenses of Weddings among the Tigrinya Speaking People in Highland Eritrea

In Eritrea, among the Tigrinya speaking people lavish weddings have become a fashion. The families spend a relatively large sum of money on the wedding ceremony as well as the dowry. The present article seeks to understand the social background of this seemingly popular practice in Eritrea.

Starting with the significance of marriage in former decades, the author raises some possible explanations for the growing expenses of a wedding. Marriages have become independent from traditional social structures, such as land tenure, lineage system, local political interests, and this came to be reflected in the wedding ceremony.

Similarities between weddings in present day Eritrea and weddings in rural Hungary in the 1980's have been drawn and the conclusion is made that there are certain changes originating in the transformation of the economy that lead to the growing expenditures of weddings and the disappearance of rituals. Related to this, in urban Eritrea the rising costs of dowry is seen as a reflection of the unstable economic and social situation as a result of losing connection with and economic base where land, marriage and social status were interlinked and was dominated by elders, the shumagelle.

A szerzőről

Kulturális antropológus,
egyetemi tanársegéd
ELTE TÁTK
Kulturális Antropológia Tanszék

About the Author

Cultural anthropologist,
junior assistant professor,
ELTE Faculty of Social Sci-
ences, Department of Cultural
Anthropology

tesfayss@yahoo.com

Szarka Evelin

A büszke Kuba

Forradalom Amerika és Európa szorításában

Egy alapos és érdekfeszítő kötet a kubai történelemről, a forradalomtól napjainkig.

Hogyan alakul a kubai belpolitika, a demográfia, a vallás, a gazdaság vagy éppen az uralkodó ideológia. Hogy az amerikai törvényhozásnak miért nem sikerült térdre kényszerítenie a kis szigetet, hogy miként változott az egykori szocialista „testvérországok” és Kuba kapcsolata az európai rendszerváltozások után, hogyan viszonyulnak a latin-amerikai államok a büszke szigethez; és miért van az, hogy ez a kis ország komolyabb külpolitikai tényező a harmadik világban, mint a nagy európai hatalmak.

Keresse a kötetet az Alexandra Könyvruházakban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

HÁZASSÁGKÖTÉSI SZOKÁSOK ÉSZAK-NYUGAT KAMERUN TÖRZSI KIRÁLYSÁGÁBAN¹

TURÓCZI ILDIKÓ

Kamerunban kétszáznál több a magukat törzsnek nevező népcsoportok száma, ezek nyelvükben, szokásaikban (a temérdek közös jellemző mellett) eltérnek egymástól. Így van ez a házassági szokásokkal is: a dél-nyugati régiókban mások, mint Észak-Nyugaton. A poligámia Kamerun-szerte érvényes, viszont az asszonytársak egymáshoz viszonyulása különbözik a két térségben: míg Dél-Nyugaton egymásnak riválisai a feleségek, addig Észak-Nyugaton jó és segítőkész társak. Míg Dél-Keleten külön háztartásban élnek, addig Észak-Nyugaton a közös udvartartás érvényes.

Míg házasságkötő hivatalba csak alig néhányan mennek (a városban élők, többnyire), az egybekelés hagyományos módját minden törzsi királyságban betartják. Kamerunban, mind a muszlim, mind a keresztény közösségekben, tulajdonképpen a szülők döntenek el, hogy létrejöhet-e a frigy, vagy sem; az engedetlen sarját kitagadják a családból.

Észak-Nyugat Kamerun Esu nevű törzsi királyságában a házasságkötési szokások, bár sok közös vonásban megegyeznek az ország többi törzsének hagyományaival, különböznek is tőlük. Az eltérések többnyire nem jelentősek.

Ha egy fiúnak megtetszik egy lány, egy férfinak egy nő, és feleségül akarja venni, akkor szándékát mindenekelőtt a saját szüleivel közli. A szülők tartózkodása, ellenvetése, bárminemű kifogása (a lány családjának anyagi helyzete, karakterbeli tulajdonságai, társadalmi státusa, esetleges „boszorkány” családtag(ok) jelenléte, fogyasztékos családon belüli halmozódása) megváltozhatatlan akadályát jelenti az egybekelésnek. Példa erre annak a 23 éves, főiskolát végzett nőnek az esete, akit, bár állapotos volt, majd megszülte gyermekét, szegény családból való származása miatt a fiú szülei elutasították. Amikor viszont újabb kérője akadt, akkor az ő szülei utasították el a szegény családból származó férfit, aki nem tudta a kért pénzt előteremteni. Mert más megoldást nem találtak, a fiatalok titokban, a hagyományostól eltérően, együtt gyűjtik össze a „menyasszonypénzt”. Azért titokban, mert „bolondnak kell annak a lánynak lennie”, aki a saját menyasszonypénzéért dolgozik, és ezáltal a saját értékét csökkenti – így a közvélemény.

Ha a fiú szülei nem ismerik a lány családját, akkor a válasz is elmarad mindaddig, amíg a szükséges információkat megszerzik.

Az is előfordulhat, bár jóval ritkábban, hogy a lány szüleinek tetszik meg egy fiú és annak családja. Ilyenkor a lány szülei látogatják meg a fiús házat. A fiú szülei értik a szándékot, és ha helyeslik, akkor viszonzazzák a látogatást.

Ha a fiú szülei nem kifogásolják sem a lányt, sem a családját, akkor elkezdődhet a lánykérés hosszas, szimbólum-üzenetekbe foglalt folyamata (az anya rokonsága elkülönül az apától; a lánykérés hosszas procedúrájában úgy az anyát, mint az apát, valamint teljes rokonságukat illik ellátni ajándékokkal. Ez hosszadalmas, hetekig/hónapokig, néha évekig/évtizedekig tartó folyamat). Kezdő lépésként, első szimbólum-üzenetként a fiú szappant vásárol a lánynak. Ha a lány a fiú házassági szándékával egyetért, akkor a szappant elfogadja, hazaviszi. Ha szülei kifogásolják a fiút vagy családját, akkor vissza kell adnia a szappant és a házasság nem jöhet létre (előfordulhat, hogy a lány szülei nem ismerik a fiú családját; ebben az esetben hét nap alatt meg kell szerezniük a szükséges információkat). Ha a szappan marad, akkor következhet a ruhaanyag-vásár (alsó és felső szoknyának, valamint turbánszerű fejfedőnek való); ezt a lány anyja kapja.² Újabb egy-két hónap múlva a fiú nagybátyja bort, rendszerint bambuszort vizs a lányos házhoz (fontos ügyekben Kamerun-szerte a legidősebb fiútestvér képviseli a fiatalabb/ak/at, az ő jelenléte kötelező, az apáé opcionális). Betessékelik, hellyel kínálják, majd a következő párbeszéd zajlik:

- Miért hoztál bort nekünk?
- Házatok termését jöttem begyűjteni.
- Milyen terméstről beszélsz?

A kérő (azaz kérők, ha a fiú is jelen van, ami szintén nem kötelező) a lány nevét mondja, a szülők szólítják lányukat, és megkérdezik tőle:

- Ezt a bort neked hozták. Megihatjuk?

Nemleges válasz esetén a látogatók hazaviszik az italt; ellenkező esetben a lány kinyitja a boros edényt, a kérő bort tölt neki (rendszerint egy hagyományos calabash-bögrébe), a lány kiissza belőle bort, majd az újra megtöltött calabash-t a fiú nagybátyjának nyújtja. Ez azt jelenti, hogy a lány elfogadja a fiú családját, és a fiút férjének választja, és ezentúl menyasszonynak tekintendő.

Újabb hetek, hónapok múlva a fiú családjá pálmolajat (red oil) vizs a lány nagyanyjának. A lány ujját az olajas edénybe mártja, az olajat megkóstolja, ha ízlik neki, akkor nagyanyja összehívja az összes lánytestvérét, közli az örömhírt, és a kapott olajat elosztják egymás között. Mindezek után a lány hagyományos-hivatalosan is a fiú feleségének tekintendő, azaz élhet vele nemi életet. Ha a lány áldott állapotba kerül, a házasságkötési folyamatot szüneteltetik. Ha nem, akkor folytatják az ajándékozást: a fiú nagybátyja és apja 3x20 liter (3 darab 20 literes edényben) bambuszort és kecskét vagy kakaót vizs a lányos házhoz, és kifizeti a menyasszonypénzt. Ennek összege Esu-ban nem nagy (30 000 és 50 000 FCFA között változik), azért sem, mert úgy tartják, hogy a menyasszonypénzt a férj addig fizeti, amíg él, a továbbiakban ugyanis az ő dolga és kötelessége a felesége családjáról gondoskodni. Ha az

- Kamerunban elfogadott úgy a poligám, mint a monogám életforma. Te melyiket választottad?

- Nekem egy feleségem van. Nem akarok többet.

- Hol ismerted meg a feleséged?

- A templomban. A kórusban énekelt, és nagyon megtetszett nekem.

asszony családja temetésre megy például, a férj kötelessége a szokás szerinti disznót vagy kecskét, ezek híján a megfelelő összeget kifizetni. Második, harmadik stb. feleség esetén is ugyanez a procedúra.

Esu-ban hasznos a lánygyerek – ha nem engedetlen, persze –, mert nem csupán a családjáról gondoskodik a férje révén, de ha meghal valaki, az ő dolga az elhunyt testét lemosni, alkalmanként olajjal balzsamozni. Mert a lányért fizetni kell (némely közösségben nem is keveset), és mert a férj örök kötelessége marad felesége családját segíteni, az Észak-Nyugat kameruni családokban a lánygyermek „értékesebb”, mint másik nembéli testvére.

Esu-ban született fiúnak Esu-n kívül született lányt választani nem szerencsés dolog, nem örül annak senki, egyrészt, mert az ismerkedés és ajándékozás során sokat kell utazgatni (elvinni a szappant, majd a ruhaanyagot, aztán az olajt, a bort, mind megannyi utat és sok pénzt jelent), másrészt, ha meghal az apa, akkor a gyerekek az anyjuknál maradnak, nem jönnek többet Esu-ba. Ha a lány megy más tájakra férjhez, főképp, ha a férj gazdag, tehetős, akkor viszont nincs semmi gond.

Hogy a házasságkötés mennyi időt vesz igénybe, az több, rugalmasan kezelt tényező függvénye. Ezt példázza a 35 éves Chiy Kwam wa Ndum-al készült beszélgetés is, amit teljes terjedelmében idézek:

- Kamerunban elfogadott úgy a poligám, mint a monogám életforma. Te melyiket választottad?

- Nekem egy feleségem van. Nem akarok többet.

- Hol ismerted meg a feleséged?

- A templomban. A kórusban énekelt, és nagyon megtetszett nekem, csak őt bámultam. Lefotóztam a telefonommal, készítettem egy rövid videofilmet is róla. A következő héten odamentem, mondtam, hogy tetszik nekem és megkérdeztem, hogy lehetne-e kapcsolatunk. Azt válaszolta, hogy gondolkodik rajta. Négy hónapig gondolkodott. Később rájöttem, hogy nem gondolkodott (nevet), hanem mindent meg akart tudni rólam és a családomról. Négy hónapig nagyon izgultam, hogy mi lesz a válasza. Amikor azt mondta, hogy ha házasságról van szó, akkor igen, de ha csak barátkozásról, akkor nem, fellélegeztem. Mondtam, hogy én is házasságra gondoltam.

Lányok és fiúk hagyományos népviseletben. A szerző fotói.

- Négy hónapig nem is találkoztatok?
- Nem.
- Mindjárt a második találkozáskor eldöntöttétek, hogy összeházasodtok?
- Igen.
- Mi történt utána?
- Miután ezt megbeszéltük, én szóltam az anyámnak a szándékomról, Mbong (a lány neve) pedig bemutatott az ő családjának: a nagynénjének és az apjának (a biológiai anyja rég elhagyta a családot, elköltözött a házból).³ Két nap múlva közölte velem, hogy tetszettem a családjának, ezek után anyám és nagybátyám elmentek bemutatkozó látogatásra.
- Az apádnak nem szóltál?
- Ő rég meghalt.⁴
- Mi következett a kölcsönös bemutatkozás után?
- Megkérdeztem Mbong-ot, hogy milyen szappant, testápolót szeret, majd pénzt adtam nagybátyám legfiatalabb feleségének, hogy vásárolja meg a választott dolgokat, Mbong anyjának pedig válasszon ruhaanyagot.⁵ Az anyjának tetszett az anyag, én pedig megnyugodtam, hogy egyetért a házassággal. Adtam még ötezer frankot (FCAF=kameruni frank), hogy ruhát varrasson belőle.
- Miért nem az anyád ment vásárolni?
- Mert az ő férje, az én apám, nem él.
- Mi történt utána?
- Utána tüzelőfát vittem Mbong nagynénjének (ha az anya él, akkor az anyai nagyanya kapja a tüzelőt). Azt délután viszed,

„Itt, Esu-ban, én viszek pénzt ajándékba, ennek értéke viszont 30.000 franknál nem lehet kisebb. Máshol, például Dél-Nyugaton, a család kér egy bizonyos összeget, amit ki kell fizetned. Minél tanultabb a lány, vagy minél gazdagabb családból származik, annál többet kell fizetned érte.”

öt óra körül, bedobod az udvarba, miközben nagyot kiáltasz. Ő megkérdezi, hogy ki van kinn. Mondod, hogy a veje. Ő behív, étellel kínál, te leülsz, és megeszed az ételt, ő ezáltal családtagnak tekint téged. Aztán elmentem a nagyanyámhoz, ő adott 20 liter pálmaolajt, amit az anyám elvitt az ő biológiai anyjának.

- Akkor is, ha ő már rég elment?

- Igen, akkor is. Ő szülte, az olaj az övé, elküldik neki. 3x20 liter pálmaolajt pedig a nagyanyjának vittem.

- Mi következik ezután?

- Nagybátyámmal 20 liter pálmabort vittünk a Mbong apjának. Itt tartunk most (nevet).

- Mikor folytatod? És mivel?

- A menyasszonypénzzel. És amikor pénzem lesz (nevet).

- Mennyi pénzre van szükséged? Ki állapítja meg a menyasszonyod árát? Az ő családja, vagy te?

- Itt, Esu-ban, én viszek pénzt ajándékba, ennek értéke viszont 30.000 franknál nem lehet kisebb. Máshol, például Dél-Nyugaton, a család kér egy bizonyos összeget, amit ki kell fizetned. Minél tanultabb a lány, vagy minél gazdagabb családból származik, annál többet kell fizetned érte.⁶

- Előfordulhat, hogy a lány családja nem elégedik meg a pénzzel?

- Előfordulhat, persze, de itt, Esuban, az a helyzet, hogy a menyasszonypénz soha nem ér véget, mert bármikor bajuk van (a feleség családjának), menned kell és segítened kell, ezért a család annyi pénzt fogad el, amennyit viszek, mert tudják, hogy utána mindig segíteni fogok.⁷ Ha az apjának van gondja, felhív és segítséget kér, nem utasíthatom vissza; ő nem kötelez, de nekem kötelességem.

- Tehát itt tartasz most.

- Igen. A feleségem közben állapotos lett, kimaradt az iskolából, szült, kihagyott egy évet. Azt akarom, hogy fejezze be az iskolát, végezzen egyetemet, utána majd foly-

tatjuk. Azt akarom, hogy rendőr legyen. Amíg tanul, addig én fizetem a költségeit: a tandíját, a lakásrészletet, mindent.

- Rendőr?

- Igen, rendőr.

- Ő is rendőr akar lenni?

- Hát először tanár akart lenni, de sikerült lebeszelnem. Ha rendőr lesz, az sokkal jobb, és több pénzt is keres vele.

- Ő most hány éves?

- Tizenkilenc.

- Mi lesz a gyerekkel, ha ő egyetemre megy?

- Az anyámnál marad, meg az ő anyjánál (azaz az anyát helyettesítő nagymamájánál vagy nagynénjénél).

- Hivatalos házasságra gondoltatok?

- Persze. Azt akarom, hogy hivatalosan is egy család legyünk. Utána a templomban is megesküszünk.

- Utána?

- Igen.

- És mi lesz, ha Mbong ismét állapotos lesz?

- Akkor szülni fog.

- Addig nem esküsztek templomban, amíg ki nem fizeted a menyasszonypénzt?

- Nem.

- Akkor sem, ha már sok gyereketek lesz?

- Nem.

- Sok vendéget hívtok?

- A házasságkötő terembe és a templomba nem.

- A hagyományos esküvőbe sem? Lesz ilyen?

- Azt még nem tudom (nevet). Ha lesz pénzem disznót venni, akkor igen (az esküvő teljes költsége a fiúé).

Esu házasságkötési hagyományát a királyi család is tiszteletben tartja,⁸ bár egy hercegnő férjhez adása drága multság, mert a királyi család soktagú, és mindenkiket étellel, itallal kell kínálni. A költségeket a vőlegény állja, de megéri neki, mert utána királyi védelem alá kerül élete végéig – hogy ez, azon kívül, hogy a nagyszámú királyi család tagjává válik, mit jelent pontosan, nem sikerült megtudni. Azt viszont igen, hogy az előző Fon, Joseph Meh Buh, Esu keresztény királya, párválasztásában a régi, kevésbé keresztény szokásokat tartotta. Ezek szerint a sok feleség a jómód jele, sőt, ha az egyszerű halandónak fizetnie kell az asszonyért, a király mentesül ez alól. A királyi küldött jelt tesz a lány apja házára, és ez a jel értesíti a családot a nemes szándékról. Az apának kötelessége megjelennie a király színe előtt és felajánlani neki a kiszemelt hajadont. Ha nem engedelmeskedik az ősi szokásnak, akkor költöznie kell családjától a fondomból. A Fonnak tizenegy felesége volt és hetvennégy gyereke. A szokást tiszteletben tartva minden feleség külön házat kapott, ebben lakott és nevelte gyermekeit. Az első feleségnek fontos szerepe volt:

^ Templomban

Ő vezette és szervezte a királyi udvartartást, kiválasztotta a többi feleség közül a férje hálótársát, gondja volt arra, hogy egyik asszonytársa se legyen elhanyagolva. A király minden este meglátogatta az éjszakára beosztott feleséget, akinek kötelessége volt finom vacsorával, tisztára mosakodva várni az ő királyi férjét. Ha jól telt az este, és kedvét lelte benne, akkor a férfiember ott maradt egész éjszakára. Ha fáradt volt, vagy valami nem volt kedvére való, akkor rövid idő múltán visszament a saját lakosztályába. Ha a király látogatta a feleségeit, nem úgy a köznép férfiembere. Ő házába hívja azt a feleségét, akihez éppen kedve van. Vacsorát is annyit kap, ahány asszonya van.

Bár a királyt illető szokások, hagyományok ma is élnek, Albert Fon nem él velük, mert ő a katolikus szertartás szerint esküdött, ami egy feleséget feltételez. A helyi hagyományok szerint viszont a Fonnak kötelessége királlyá avatása után nemznie egy gyermeket; mindaddig, amíg ez meg nem történik, nincs teljes, az ősök szelleme és a nagyon erős szokásrendszer által elfogadott joga betölteni a Fon szerepet, tehát nem lehet legitim királya Esunak. Felesége viszont mindhárom gyermekét császármetszéssel, férje királlyá avatása előtt szülte, emiatt több gyereket nem vállalhatott, így Albert Fonnak, bár több asszonyt nem akart, választania kellett egy másodikat. Ellenkező esetben, először Esu történetében, öt év türelmi idő után, távoznia kellett volna Esuból és a királyi palotából. Nem csupán a Fon legitimitásának, de a férfi-avatásnak is egyik feltétele legalább egy utód nemzése.

A hagyományos házasságkötésnek két, jól elkülönülő szakasza van, mindkettő egyaránt jelentős. Ha az első a menyasszonyi státust legitimizálja, a második a házasságot szentesíti. A szülők beleegyezése mindkét fél részéről döntő fontosságú. Bár a poligám életforma elfogadott, az első házasság keresztény szertartás által szentesíthető, a második-sokadik feleség esetében viszont már nem igényelhető, de nem is zárja ki a születendő gyerekek megkeresztelését. A városi életforma részben oldja a hagyományokat, a szülők beleegyezésére viszont itt is szükség van. Igaz hát a tétel, miszerint Kamerunban, bármelyik törzsi vagy vallási közösségben, a házasság létrejöttét vagy meghiúsulását tulajdonképpen a szülők döntenek el. ☀

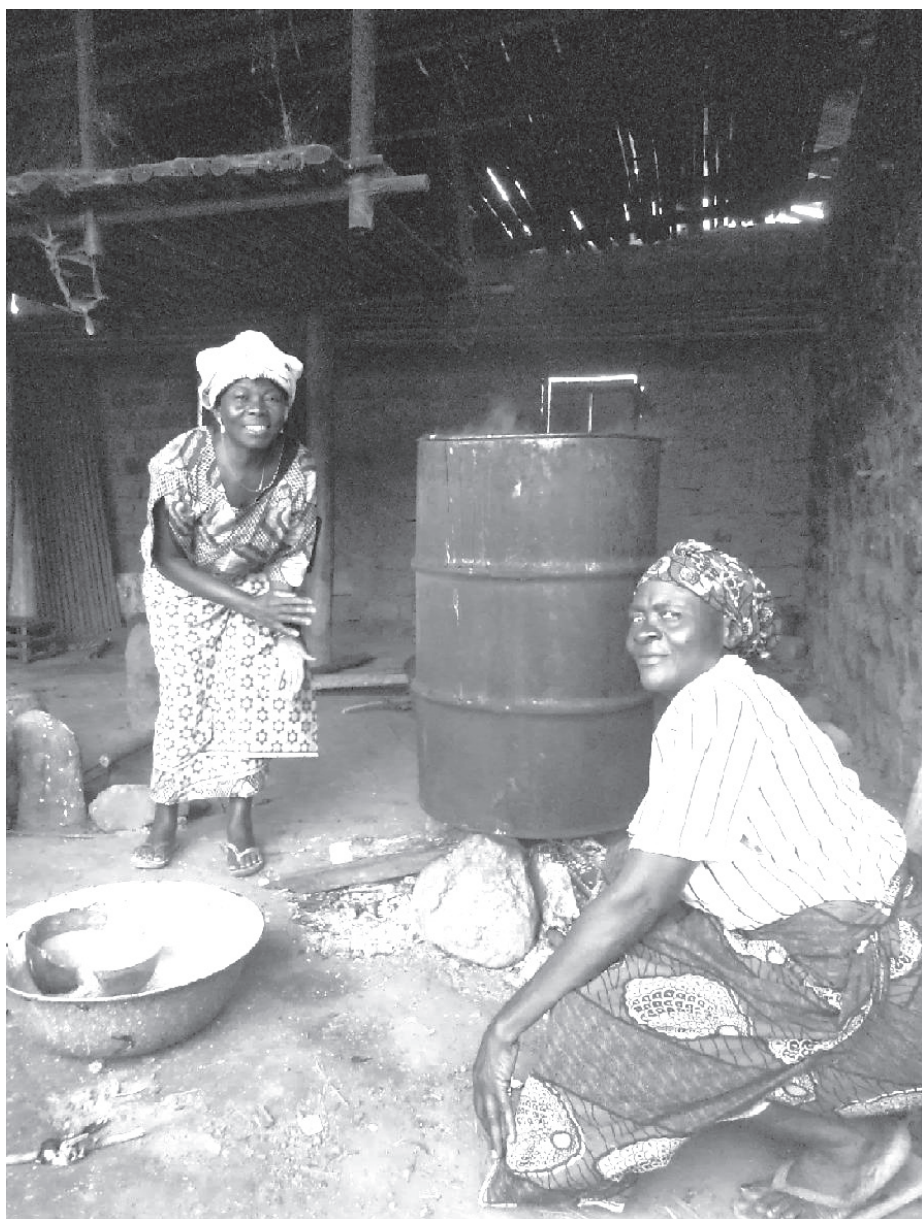
Jegyzetek

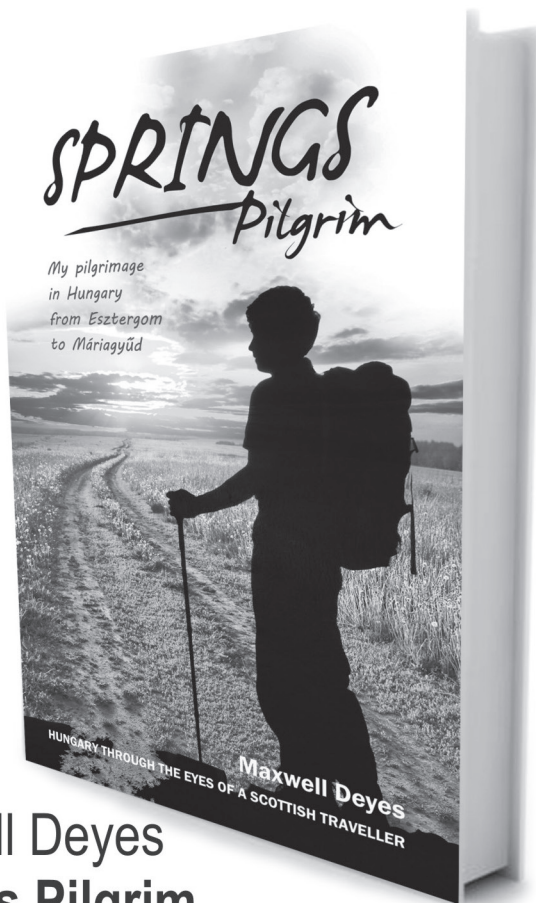
- 1 Jelen esszé egy sorozat első darabja. Egy „európai afrikai” tudósítása, terepbeszámoló egy elkötelezetten szemlélődő és afrikai közösségekért, magukkal a közösségekkel együtt aktívan dolgozó személyiség tollából. A terepmunka a cikk megjelenése idején is zajlik, tapasztalatainak átfogóbb, mélyebb feldolgozása később várható. (A szerk.)
- 2 Az anya nem mindig jelenti a biológiai anyát. Gyakran előfordul, hogy a biológiai anya meghal, ilyenkor szerepét valamelyik nagyanya, testvér, nagynéni vagy más nőnemű rokon veszi át.
- 3 Ha az anya elhagyja a családot (többnyire egy másik férfi miatt), akkor a gyerekek az apánál, az apa családjánál marad. Ha az asszony a szüleihez akarna visszaköltözni, akkor a szülőknek vissza kellene fizetniük az egykor kapott teljes ajándékpénzt. Ha viszont az asszony más férfit választ, akkor a választott férfinak kell „felszabadítania” az asszonyt, és átadnia a volt férjnek az egykori menyasszonyi pénz teljes összegét.
Ha viszont az asszonyt hagyja el a férje, akkor a gyerek(ek) az anyjuknál marad(nak). Az asszony egy évig vár; ha ez alatt az idő alatt a férj nem jön vissza, nem üzen, nem jelentkezik, akkor elhagyta őt/öket és másik családja van. A menyasszonyi pénzt ilyenkor nem kell visszafizetni neki. A magukra maradt, rendszerint többgyerekes asszonyokat úgy a saját, mint a férj családja segíti a továbbiakban. A segítség többszintű, a gyerekek iskoláztatástól a teljes ellátásig.
Ha viszont a nő ismét férjhez megy (ami ritkán fordul elő, ha sok gyereke van), akkor az új férjnek ki kell fizetnie az eredeti menyasszonyi pénzt, amit a volt férj kap.
- 4 Megj.: az elhunyt apa helyét és szerepét, néha a feleségét/feleségeit és gyerekeit is, a legidősebb fiútestvér veszi át.
- 5 Megj.: Mbong-ot a nagyanyja neveli, és mert ő vette át az anya szerepét, ezért a lány anyjának tekinti mindenki.
- 6 Az észak-nyugati és dél-nyugati régiók közötti különbségeket többször említik. Míg az északnyugatiak szegényebbek, a dél-nyugatiak módosabbak, ennek függvényében az ajándékok értéke és a kifizetett összeg is változik (ez utóbbi az említett 30.000 franktól egészen milliós nagyságrendekig). Amíg az észak-nyugati asszonyok összetartóak, külön házakban, de egy udvartartásban élnek, dolgoznak és helyük többnyire a házban van, társaságba nem járnak, addig a dél-nyugatiak egymással rivalizálnak, férjüket, aki eltartja őket és gyermekeiket, elkísérik mindenhol.
- 7 Gyakran megtörténik, hogy a menyasszonyi pénz kifizetése késik. Ha közben az asszony másik férfi mellett dönt, vagy egyszerűen csak elmegy (egy-két gyerek nem akadály), akkor ezt bonyodalom nélkül megteheti. Ha viszont a menyasszonyi pénzt átvették a szülők, akkor ez megnehezíti a dolgokat, mert a pénzt vissza kell fizetniük a férjnek. A különélés sem ritka: mindaddig, amíg a férfi nem épít házat a családjának, addig felesége és összes gyereke az anyja házában marad, a férfi pedig a saját házában. Például kameruni munkatársam apja, akinek sok gyereke és még több unokája van, öregkorára fejezte be a saját ház építését Esuban, és költözött egy háztartásba a feleségével (aki eddig a szomszédos Nigériában, az anyja házában

lakott). A különélés viszont, ilyen esetben, nem jelent válást, sem a családról való gondoskodás hiányát. Gyakran előfordul, hogy a fiatal feleség folytatja tanulmányait. Ilyenkor a gyerek/eket a nagyszülők nevelik, iskoláztatják.

- 8 A törzsi királyságok vezetői magukat királynak/Fonnak, a királyságot pedig fondomnak nevezik. A jelenlegi Fon neve His Majesty Fon Kum-a II, Kawzu Albert, Fon of Esu. Említeni őt, mint His Royal Majesty vagy mint His Royal Highness lehet.

„Esu házasságkötési hagyományát a királyi család is tiszteletben tartja, bár egy hercegnő férjhez adása drága mulatság, mert a királyi család soktagú, és mindenkit étellel, itallal kell kínálni.”

Maxwell Deyes Spirings Pilgrim

HUNGARY THROUGH THE EYES OF A SCOTTISH TRAVELLER

This is the first book by Maxwell Deyes, adapted from one of his journals into a travelogue. After completing El Camino de Santiago in 2009, he continued walking across Europe, eventually leading him onto the Hungarian Pilgrims Way in 2012.

The Hungarian Camino is not yet as well established or developed as the Spanish El Camino. This is perhaps why it can be a more interesting and challenging experience for an outsider.

The language and customs of Spain are far more familiar to most of us than those of Hungary and in many ways more rewarding to delve into for that very reason. Like many other *Pilgrims*, Maxwell did not walk the way for any religious reasons, but simply for his love of *The Road*. Believing that the best way to experience nature and explore a new place is on foot, even if they do hurt sometimes. With only the most basic provisions in his backpack, the vaguest preconceptions in his head and almost no understanding of the language; join Maxwell as he walks, stumbles and occasionally falls down on a road through Hungary, with only his own inner demons and the hope of true love for company.

Keresse a kötetet az Alexandra Könyvruházakban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

NŐK POLITIKAI KÉPVISELETE A KELET-AFRIKAI KÖZÖSSÉGBEN

FÓKUSZBAN RUANDA¹

BAGI JUDIT

Bevezetés

Az Interparlamentáris Unió (Inter-Parliamentary Union – IPU) hivatalos adatai szerint miközben a világátlagot tekintve mindössze 21,4 százalékra tehető a nők parlamenti képviseleti aránya, a szubszaharai Afrika területén némileg nagyobb arányban, összesen 21,9 százalékban foglalnak helyet női képviselők a nemzeti parlamentekben (IPU, 2013). Meglepő továbbá, hogy a lista élén, közel 64 százalékos női képviseleti aránnyal, egy kelet-afrikai ország, Ruanda áll, mely mindezek mellett az egyetlen olyan állam a világon, ahol a törvényhozásban helyet foglaló nők száma meghaladja a férfiakét.

Nem csak Ruandában, hanem a kelet-afrikai régió többi államban is igen magas, 30 százalék körüli a női politikusok aránya. A komplexebb áttekintés érdekében jelen írás így nem csak Ruandát, hanem a Kelet-afrikai Közösség (East African Community – EAC) további tagállamait, azaz Kenyát, Ugandát, Tanzániát és Burundit is vizsgálat alá veszi. Bemutatásra kerülnek azon alkotmányos úton és törvényi szabályozás által életre hívott intézkedések, melyek következtében a felsorolt öt ország számos európai államot maga mögé utasító női politikai reprezentációs arányt képes felmutatni. Részletesebb elemzésre a kiugróan magas számú női parlamenti politikus miatt Ruanda esetében kerül sor. A Kelet-afrikai Közösség további államait érintően az alkotmányba és választási törvénybe foglalt kvótaszabályozásokat ismerhetjük meg. Jelen írás célja az említett államok bemutatása mellett egy kritika megfogalmazása, mellyel a szerző igyekszik megcáfolni azt a kijelentést, mely szerint a magas női reprezentációs arány a demokrácia fokmérőjének tekinthető.

A Kelet-afrikai Közösség és a gender kapcsolata

Afrikában az 1960-as évek során lezajló függetlenedési hullámnak köszönhetően számos állam szabadult fel a gyarmati elnyomás alól, s találta magát azonnál szemben olyan társadalmi, gazdasági és politikai problémákkal, melyek megoldására egyedül nem bizonyult képesnek (Tarrósy, 2006: 385). A függetlenedési mozgalmak folyamata hatványozott mértékben elősegítette a szomszédos országok egymás felé történő nyitását is, melyet Uganda, Kenya és Tanzánia esete jól pél-

△ Tanzániai vállalkozónők. Forrás: huffpost.com

dáz. A három állam 1967-ben írta alá a Kelet-afrikai Együtműködés szerződését, amely a későbbiekben felbomlott ugyan, ám az eszme mindvégig fennmaradt, míg végül 1993-ban a Háromoldalú Bizottság (Tripartite Commission for East African Co-operation) megalakulásával újjáéledt. Már az együtműködést elősegítő bizottság célkitűzései között, a számos gazdasági és kereskedelmi együtműködés mellett, a nők társadalmi szerepének a növelése is megjelent (Tarrósy, 2010: 165). A kooperációnak köszönhetően hivatalos keretek között 2000-ben alakult meg a Kelet-afrikai Közösség, melyhez 2007-ben Ruanda és Burundi is csatlakozott.

Az EAC alapítószerződésében (East African Community Treaty) szintén megtalálható a nők és férfiak közötti esélyegyenlőség megteremtésére való törekvés, valamint a *gender mainstreaming* irányvonal alkalmazása, azaz a nemi szempontok különböző területeken történő érvényesülésének elősegítése. A szerződés külön kiemeli a nők társadalmi, gazdasági fejlődésben, illetve a kereskedelemben betöltött szerepének fontosságát, valamint hozzáteszi, hogy a nők e területeken történő szerepvállalása többek között a tagállamok közötti kooperáció bővítésében és fenntartásában is fontos szerepet tölt be. Az együtműködés kimondja, hogy a nők jogainak bővítése céljából a tagállamok a gender szempontokat prioritásként kezelő alkotmány megfogalmazására törekszenek.²

A 2000-ben az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által életre hívott Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals – MDG)³ harmadik pontja, azaz a nemek közti egyenlőség és a nők felemelkedésének elősegítése szín-

Nők százalékos arányai a nemzeti parlamentekben				
Kelet-afrikai Közösség	2006	2010	2013	legutóbbi választások
Ruanda	49%	56%	64%	2013. szeptember
Uganda	30%	32%	35%	2011. február
Tanzánia	30%	31%	36%	2010. október
Kenya	7%	10%	19%	2013. március
Burundi	31%	39%	32%	2010. július

▲ *Forrás: East African Community (2011): 4th EAC Development Strategy (2011/12–2015/16) alapján saját készítésű ábra.*

tén fontos elemét képezi az EAC fejlődési stratégiájának, melyet jól példáz a 2011 és 2016 közötti időszakra vonatkozó fejlesztési elképzelés is (4th EAC Development Strategy)⁴. A dokumentum a tagállamok női politikai képviseletének évenkénti százalékos megoszlásáról tartalmaz táblázatot, melyből láthatjuk, hogy a Közösség a gender szempontok érvényesülésén belül kiemelt szerepet tulajdonít a nők politikai szerepvállalásának.

A táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy az EAC tagállamai igen magas arányú női politikai képviselettel rendelkeznek, a 21,4 százalékos női politikai reprezentációra vonatkozó világtárgnál csak a kenyai parlament női képviselete alacsonyabb, ám a lemaradás minimális, mindössze 3 százalékos. Ruanda, Uganda, Burundi és Tanzánia nemzeti parlamentjeiben a női politikusok aránya 30 százaléknál feletti.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy ezen afrikai országok miként bizonyultak képesnek a kiugróan magas arányú női reprezentációs arány elérésére. Ahhoz viszont, hogy e folyamatokat megértsük, ki kell térnünk a női képviselet „mesterséges” növelésének leggyorsabb módjára, azaz a választásokon alkalmazott női kvótára, illetve annak különböző típusaira.

A női kvótákról dióhéjban

Az említett kelet-afrikai országok úgynevezett gyorsított eljárással, azaz a különféle gender kvóták alkalmazásával érték el a női politikai reprezentáció rövid időintervallumon belüli látványos növelését. A nők politikai képviseletének növekedése természetesen nem csak ilyen módon, hanem társadalmi és kulturális folyamatok eredményeképpen is lehetséges. Meg kell viszont jegyezni, hogy ilyen változások lényegesen hosszabb időt és az afrikai államoktól eltérő, egyértelműen demokratikus alapokon nyugvó társadalmi berendezkedést igényelnek. Ebből adódóan a fekete kontinensbeli országok esetében nem is számíthatunk olyan női emancipációval kapcsolatos civil kezdeményezésekre, melyek például a skandináv államokat jellemezték az 1970-es évek során. Ruanda, Kenya, Uganda, Tanzánia és Burundi számára tehát egyértelműen a gender kvóta bevezetése bizonyult alkalmazható módszernek. Hozzá kell tennünk továbbá, hogy a női parlamenti képviselők számarányának növekedése egyik földrészen sem történt olyan gyorsan, mint Afrikában.

A következőkben tekintsük át a kvótákkal kapcsolatban jelen vizsgálódás szempontjából fontos információkat. A kvótarendszer, illetve a kvóta kérdéskörének kialakulása a választójogi történet harmadik szakaszára tehető, amikor a politikai szabadságjogot tartalmi szempontból is biztosítani kívánták. A választójogi történet első szakaszában a választójogért folytatott küzdelem, míg a másodikban a választójog formális érvényesülését követően a nemi diszkrimináció felszámolása valósult meg. A kvótarendszer bevezetése jól példázza a nemek közti egyenlőség tartalmi szempontból értendő megvalósulására való törekvést. Hosszú távon természetesen a nők nem kizárólag jelképes, hanem valódi döntéshozó pozícióban való reprezentációja a cél. 1995-ben még mindössze harminchat országban használták a kvóták valamely típusát. A nők parlamenti szerepvállalásának erősítése céljából létrehozott kvótarendszert 98 ország alkalmazza napjainkban (Ilonszki, 2007: 16-19). Az IPU felmérései szerint a kvótarendszer akkor tekinthető a leghatékonyabbnak, ha a pártok már a jelölési folyamat során alkalmazzák azt.

Gyakorlatban a női kvóták alábbi három típusa használatos (Mike, 2009: 18):

- alkotmányban rögzített
- törvényben szabályozott
- politikai pártok által alkalmazott

Más típusú megközelítésből kétfajta parlamenti kvótát különítünk el (Zgut, 2010):

- Nem-semleges kvóta esetben 40 százalékban minimalizálják azt a határt, melynek arányában az egyik nemnek képviseltetnie szükséges magát.
- Pozitív-diszkriminatív kvóta során hátrányos helyzetű csoportok előnyhöz juttatása a cél, itt csak őket érinti a minimális részvételi arány.

Ruandai iskolás lányok >
Forrás: thesolutionsjournal.com

A kvótarendszer bevezetése számos esetben nem kizárólag nemzetállami, hanem az egyenjogúságot szorgalmazó nemzetközi szervezetek nyomására valósul meg (mint például az ENSZ és az Európai Unió tagállamainak esetében). Az említett szupranacionális szervezetek esetében óriási presztízsveszteséggel bír, ha egy országot esélyegyenlőségi vétség miatt marasztalnak el (Ilonszki, 2007: 28).

A kvótarendszer sikeressége általában öt tényezőtől függ (Papp, 2007: 3): a gyakorlatba történő átültetés milyenségétől, a kvóta mértékétől, továbbá attól, hogy vonatkoznak-e a szabályok a nemek sorrendjére a listán, illetve, hogy a pártlisták nyitottak vagy zártak, végül, hogy mik a szabályok megszegésének szankciói.

A kvótarendszer bevezetése mellett még egy nagyon fontos érv szól, ez pedig a gender szakirodalom minden jelentősebb tanulmánya által jegyzett 30 százalékos küszöb. Ez az a határ, mely elérésével a nők nem csak képviseltetik magukat a parlamentben, hanem az általuk reprezentált és fontosnak tartott kérdésekben lényeges lépéseket is képesek megtenni. A 30 százalékos határ elérése pedig a kvótarendszer bevezetésével válik a legegyszerűbbé. A kvótarendszer valódi célja, azaz a tényleges női politikai képviselet megvalósulása viszont csak akkor válik hatásossá, ha politikai akarattal is párosul.

Kvótarendszer és politikai berendezkedés Ruandában

Sokakat meglephet, hogy világviszonylatban a történelem egyik legszörnyűbb genocídiumáról ismert kelet-afrikai ország, Ruanda parlamentjében foglal helyet a legtöbb női politikus. Az 1990 és 1994 között lezajlott népirtásról elhíresült állam parlamenti képviselőinek 64 százaléka nő (IPU, 2013). Ruandában nagyon komolyan veszik a kvótarendszert érintő intézkedéseket, ezt a női képviseleti arány növelésére vonatkozó szabályozás három területen történő deklarálása is kiválóan példázza: a törvényi szabályozás, valamint az alkotmányban és a pártok programjában való rögzítés.

A Ruandában bevezetett kvótarendszer pontos működésének és szükségességének megértéséhez röviden át kell tekintenünk a kelet-afrikai ország modernkori történelmét és jelenlegi politikai berendezkedését. Ruandában az első formálisan többpárti parlamenti választás még a belga uralom ideje alatt, 1961-ben valósult meg. Mivel a választást a Demokratikus Köztársasági Mozgalom (Republican Democratic Movement – MDR) 77,6 százalékkal nyerte, tovább nőtt a tusziki befolyása. Történt ez annak ellenére, hogy a lakosság 85 százalékát továbbra is a hutu népcsoport tagjai alkották (Stroh, 2009: 7). Az eset tehát jól példázza egyfajta etnikai cenzus meglétét (a kelet-afrikai etnikai konfliktusról a továbbiakban lásd. Tarrósy, 2011: 23). Mint ahogy az már az imént ismertetett történelmi háttér esetében kirajzolódott, az etnikai ellentétek a későbbiekben tovább fokozódtak. A hutu és tusziki ellentét kicsúcsosodásának idején, 1994-ben legalább nyolcszázézer fő (nagy többségben tusziki) vesztette életét. A népirtást követően a tusziki többségű lázadó alakulatok elfoglalták az országot és véget vetettek az akkor közel száz napja tartó népirtásnak. A lázadó csoport politikai alakulata, a Ruandai Hazafias Front (Rwandan Patriotic Front – RPF) átvette a politikai hatalmat, melyet a kilenc évig tartó átmeneti időszakban (1994–2003) meg is tartott.

< *Paul Kagame, Ruanda miniszterelnöke.*
Forrás: orinfor.gov.rw

A népirtás következtében jelentősen átalakult az ország demográfiai helyzete. Mivel az etnikai tisztogatásokban többségében férfiak veszítették életüket, 1994-ben a lakosság közel 70 százalékát lányok és nők alkották (Powley, 2005: 158). Ez a demográfiai mutató egyértelműen magában hordozta annak lehetőségét, hogy a nők politikai és társadalmi szinten egyaránt olyan pozíciók birtokosává váljanak, melyekre a korábbiak során egyáltalán nem, vagy csak minimális mértékben nyílt lehetőségük. Ruanda parlamentjében napjainkban tehát a népirtás túlélői, háborús özvegyek, egykori forradalmárok és földművesek foglalnak helyet. Politikai szerepvállalásra ösztönözte továbbá a ruandai nőket a genocídium idején ugrásszerűen megnőtt és sajnálatos módon mindennaposá vált nemi erőszakok száma (McGreal, 2008). A ruandai nők nem csak etnikai hovatartozásuk, hanem női mivoltuk miatt estek áldozatul a polgárháborúnak. A népirtás során a lázadó hutuk megölték továbbá az ország akkori legfontosabbnak nevezhető női személyiségét, az ország első miniszterelnök asszonyát, Agathe Uwilingiyimanat⁵.

Paul Kagame, az RPF vezetője 2000-ben elődje lemondásának köszönhetően vált Ruanda elnökévé, viszont a hatalmat de facto módon már 1994-ben, a népirtás befejeztével megszerezte. 2003-ban a genocídiumot követő első elnökválasztáson magasan nyerte a voksolást. Az ország demokratikus berendezkedését árnyalja, hogy Kagame népirtásban betöltött szerepe továbbra sem tisztázott, több vád érte ártatlan emberek meggyilkolása miatt. Nem meglepő tehát, hogy a nemzetközi szakirodalom bővelkedik a Ruandáról megjelent könyvekben és tanulmányokban, ám ezek döntő többsége az 1994-es népirtásra és az az előtti időszakra helyezi a hangsúlyt, a 2003-as új alkotmány bevezetését követő időszakot viszont kevesen vizsgálják. A következőkben jelen áttekintés a 2003 utáni politikai berendezkedést, valamint a parlamenti női kvóták bevezetésének és működésének mechanizmusát vizsgálja.

Női parlamenti képviselő Ruandában

Az ország új alkotmányát 2003. május 26-án ügydöntő népszavazást követően fogadták el. Az alaptörvény a hutu és a tuszi népcsoport számára egyenlő jogokat biztosít.

Az alkotmány értelmében Ruanda államformája elnöki köztársaság. Az elnököt hét évre választják közvetlenül, újraválasztása egyszer lehetséges. A törvényhozásért a kétkamarás parlament felelős, melyet a Felsőház és a Szenátus alkot. A 26 tagból álló Szenátus 12 tagját helyi tanácsok választják, négyet a Politikai Szervezetek Fóruma jelöl, nyolcat az államfő nevez ki, kettőt pedig elsőkfokú oktatási intézmények delegálnak. A 80 tagú Képviselőházból 53 tag közvetlen módon kerül megválasztásra. 24 női képviselőt a helyi szervek választanak, két képviselőt az ifjúsági szervezetek, egyet pedig a fogyatékosok szervezetei delegálnak (Lutz, 2005: 6).

Fontos kiemelni, hogy Ruandában már a 2003-as alkotmány megszületése előtt is igen nagyfokú aktivitás jellemezte a nőket. Számos civil és helyi szervezet képviselőjében szólatlak fel jogaik és érdekeik védelmében. Szerepüket tovább erősítette, hogy 2000-ben tizenkét tagú Alkotmányozó Bizottság alakult meg, melynek munkájában három hölgy is részt vett, ebből adódóan a bizottság különösen nagy hangsúlyt fektetett a nők politikai szerepvállalásának növelésére, a női mozgalmak szerepének erősítésére, valamint a nagyfokú írástudatlanság felszámolására. Több szakirodalomban is megemlítésre kerül Judith Kankuze

„Fontos kiemelni, hogy Ruandában már a 2003-as alkotmány megszületése előtt is igen nagyfokú aktivitás jellemezte a nőket. Számos civil és helyi szervezet képviselőjében szólatlak fel jogaik és érdekeik védelmében.”

neve, aki civil szervezeti képviselőként, mint a „nemek szakértője” segítette a bizottság munkáját (McGreal, 2008). Az egyéb női mozgalmak, köztük az ernyőszerzetként működő NGO-kat tömörítő Collectifs Pro-Femmes nevű szervezet tagjai a női parlamenti képviselőkkel együttműködve sokat tettek azért, hogy az új alkotmány a férfiakéval egyenlő jogokat adjon a nők számára is. A 2003-as alkotmány preambuluma számos olyan nemzetközi és emberi jogi egyezményt és kezdeményezést idéz, melyekhez Ruanda is csatlakozott az azt megelőző években (Powley, 2005: 155). Itt érdemes megemlíteni az ENSZ Közgyűlés által 1979-ben elfogadott, a nők elleni diszkrimináció megszüntetéséért (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women – CEDAW) létrehozott egyezményt, melyet a kelet-afrikai ország is aláírt. Nem sokkal a népirtás lezárását követően megalakult a nemek egyenlőségéért, a nők jogainak növeléséért, valamint a gyermekek jogainak védelméért felelős minisztérium (Ministry of Gender and Women in Development – MIGEPROF), mely azóta folyamatosan bővítette tevékenységi körét. A minisztérium nem sokkal a népirtást követően hozta létre a nők tanácsainak nemzeti rendszerét. Az úgynevezett grassroots, azaz lokális szintről induló struktúrák követő szerveződések helyi tanácsokként párhuzamosan működnek az általános tanácsokkal. Minden helyi tanács tíz főből, kizárólag nőkből áll, és olyan ügyekkel foglalkozik, mint a lokális szintű szakképzések, valamint a nők jogainak ismeretése. A MIGEPROF feladatköre valójában négy jelentős területet ölel fel (GCDA in Rwanda, 2009: 12).

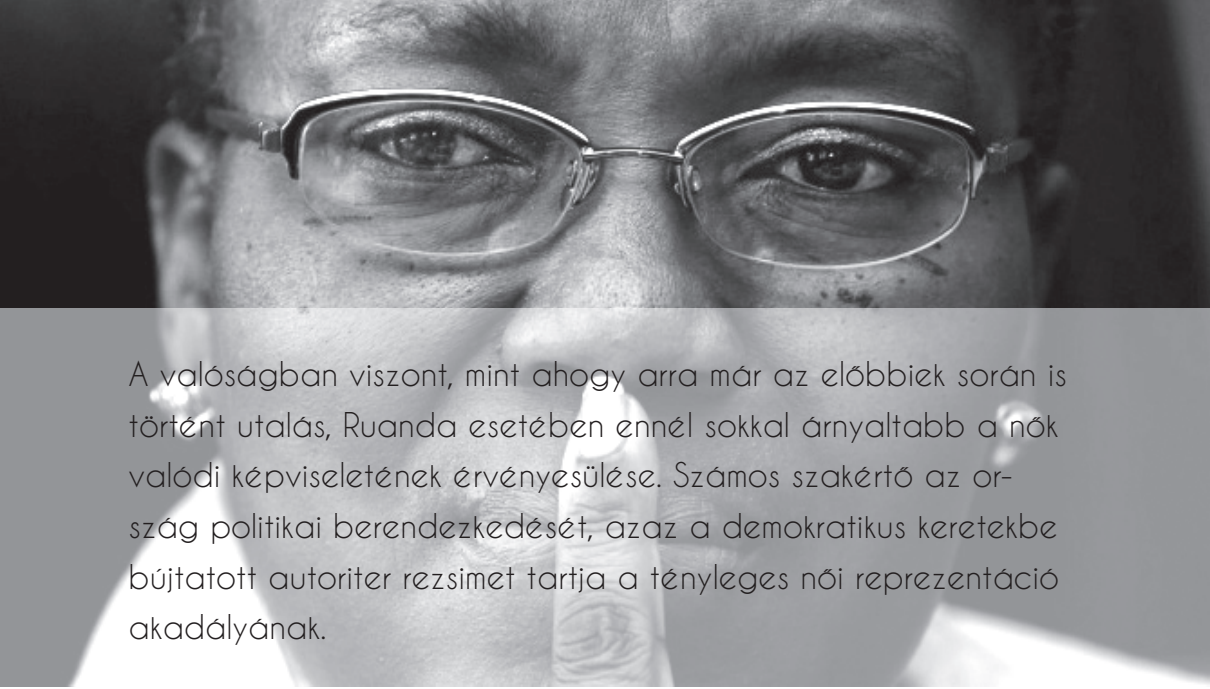
Az 1996-ban alakult ruandai női parlamenti képviselők fóruma (Forum of Rwandan Women Parliamentarians – FFRP) szintén a nők jogaiért, a nők ellen elkövetett erőszak megfékezéséért, valamint a nők politikai és társadalmi szintű szerepvállalásának megerősítéséért tesz komoly lépéseket. A fórumon politikai hovatartozástól függetlenül vesznek részt a képviselők, és kizárólag a női kérdéseket érintő ügyeket tárgyalják (Powley, 2007: 6). A népirtást követő átmeneti időszakban (1994–2003) az FFRP volt az első olyan szervezet a ruandai nemzetgyűlésben, melyen pártérdekektől függetlenül tanácskoztak a résztvevők.

Az imént felsorolt, nők által életre hívott intézkedések sikerrel jártak, hiszen az alkotmányban foglaltak szerint a parlamenti képviselők minimum 30 százalékát női képviselőknek kell alkotnia. 2003-ban, a népirtást követő első demokratikus választások során a női képviselőknek pedig a mandátumok 48,8 százalékát sikerült megszerezniük (Powley, 2004: 2). Ruandában az állampolgárság mellett a választhatóság követelményei közé tartozik az „A” szintű vizsgával való rendelkezés. Ez magyar viszonyításban az érettséginek felel meg. A 2003-as alkotmány az egyetemes emberi jogok eszméjét alapul véve a két népcsoportból fele-fele arányban jelöli a képviselőket. Ruanda jelenleg 64 százalékos női képviseleti arányával vezeti a világlistát. Az országban a teljes munkaerő 55 százalékát nők teszik ki, a vállalkozásoknak pedig 40 százalékát vezetik (McGreal, 2008). A kelet-afrikai államban olyan magas rangú pozíciókat töltenek be hölgyek, mint a Legfelsőbb Bíróság elnöki tisztsége vagy az Országos Rendőrfőkapitány pozíciója.

Az új alkotmány bevezetése rendkívül pozitív hatással bír ugyan a nők politikai reprezentációjára, ám bizonyos pontokon problematikusnak minősül. Számos szakértő jegyzi meg ugyanis, hogy a ruandai alkotmány haladó szelleme (egyenlő jogok, nemek közti egyenlőség, nők képviselése) ellenére egyéb fontos szempontokban korlátokat szab az etnikai problémák szólásszabadságát illetően.

Ruanda esete kiválóan szemlélteti tehát a kvótarendszer bemutatása során megfogalmazottakat, miszerint a női parlamenti képviselők számarányának növelése érdekében leghatásosabb eredmény az alkotmányban rögzített kvóta segítségével érhető el. A Kelet-afrikai Közösség által 2009-ben kiadott gender jelentés szerint Ruandában a magas női reprezentációnak köszönhetően jelentős nőket érintő kérdésekben történtek előrelépések. Az új alkotmány bevezetése óta például közel tízezer olyan munkahely létesült, ahol a női és férfi munkavállalók kötelező jelleggel fele-fele arányba dolgoznak (GCDA in Rwanda, 2009: 12).

A valóságban viszont, mint ahogy arra már az előbbiek során is történt utalás, Ruanda esetében ennél sokkal árnyaltabb a nők valódi képviselétének érvényesítése. Számos szakértő az ország politikai berendezkedését, azaz a demokratikus keretekbe bújtatott autoriter rezsimet tartja a tényleges női reprezentáció akadályának. A ruandai politikai vezetéssel kapcsolatos negatív kritikák a 2013. szeptember 16-án lezajlott választásoknak köszönhetően újra napvilágot láttak. Számos gazdasági és politikai sajtó, köztük a *The Economist* nevű rangos nemzetközi hetilap hasábjain is szerepeltek a valódi demokrácia hiányát firtató írások. Egyesek szerint a látszatdemokrácia fenntartására Kagame elnöknek pusztán a nyugati donorként

A valóságban viszont, mint ahogy arra már az előbbiek során is történt utalás, Ruanda esetében ennél sokkal árnyaltabb a nők valódi képviseletének érvényesülése. Számos szakértő az ország politikai berendezkedését, azaz a demokratikus keretekbe bújtatott autoriter rezsimeket tartja a tényleges női reprezentáció akadályának.

▲ *Rebecca Alitwala Kadaga, ugandai ügyvéd és politikus. Forrás: ipdgcblog.files.wordpress.com/*

befektetők miatt van szüksége. Az esetleges politikai ellenfeleket pedig valamilyen úton igyekszik minél előbb kiiktatni a versenyből. Esélyes továbbá, hogy a parlament alkotmánymódosítást indítványoz, mely az elnök számára, a jelenleg érvényes kétszer betölthető hét éves ciklus helyett, egy harmadikat is engedélyezne.⁶

Az eddigiek alapján szinte egyértelműsíthető volt hogy a választást nagy többséggel (végül 76 százalékkal) az RPF nyeri. Ahogyan Khris Berwouts fogalmazta meg a választások kapcsán publikált kritikájában, az RPF hegemoniájának megtörhetetlenségét és autokráciát tovább erősíti, hogy a szavazók nem voksolhattak egyéni jelöltekre, hanem kizárólag csak pártokra adhatták le szavazataikat, melyek a leadott szavazatok arányában delegáltak képviselőket a parlamentbe. A papírforma szerinti demokráciát – a valóságban azonban autokráciát – tovább erősítik az újonnan alakult pártok regisztrálással kapcsolatos nehézségei is.

Egyértelműnek tűnik tehát, hogy egy ilyenfajta államberendezkedés esetében a női érdekek képviselete nem mondható valósnak. Nem arról van szó, hogy bizonyos nőket érintő kérdésekben nem történtek előrelépések, viszont tényként kell kezelnünk a RPF egyeduralmát, mely mondhatni a politikában szerepet vállaló nők nagy száma mögé bújva kívánja a demokrácia látszatát kelteni. Ezen szituáció nem csak Ruanda esetében, hanem a Kelet-afrikai Közösség további államaiban is megfigyelhető.

A következőkben az EAC további tagállamainak női politikai képviseletét érintő alkotmányos és választójogi törvényi szabályozások kerülnek bemutatásra.

Női politikai képviselet a Kelet-afrikai Közösség államaiban

Tanzánia, Kenya, Uganda és Burundi esetében is elmondható, hogy Ruandához hasonlóan a gender kvóta bevezetésével érhettek el magas számú női politikai képví-

seletet. Az EAC összes állama az úgynevezett „reserved seats”, azaz a nők számára fenntartott helyek alkotmányba foglalásával bizonyult képesnek a 30 százalék körüli női reprezentáció megteremtésére. A továbbiakban röviden, a Közösség országaiban alkalmazott gender kvóták alkotmányos megfogalmazásait tekintjük át.

Tanzánia

Tanzánia esetében már az egypártrendszer idején léteztek kifejezetten a nők számára elkülönített parlamenti helyek, ám ezen intézkedések nem a női egyenjogúsággal átitatott eszmék érvényesülésének eredményeképpen, hanem az antidemokratikus rezsim fenntartásának okán kerültek megfogalmazásra. A választási törvény szabályozása alapján 1995-ben kötelező jelleggel a képviselők 15 százaléka volt nő, 2000-ben viszont már 20 százalékuk, a 2005-ös választás óta pedig a törvény az alsóházban minimum 30 százalékos kötelező női reprezentációs arányt ír elő (Bauer, 2008: 354).

A tanzániai alkotmány 2005-ös módosítása úgy fogalmaz, hogy a parlamentben helyet foglaló nők aránya nem lehet kevesebb harminc százaléknál. A nők helyeit pedig a parlamentbe bekerülő pártok között arányosan osztják szét (The Constitution of the United Republic of Tanzania, 1977: Part II. Article 66. 1/b.). Jelenleg a 350 képviselő közül 126 fő, ez 36 százalékos képviseletet jelent.

*Afrikai lányok oktatását szorgalmazó plakát
Forrás: worldreader.org*

Kenya

A 2010-ben született kenyai alkotmány kimondja, hogy a választható testületek tagjainak maximum kétharmada lehet azonos nemű (The Constitution of Kenya, 2010: Chapter 7, Article 81). Ebből következik, hogy az említett testületekben a kenyai szabályozás minimum egyharmad arányos képviselőt biztosít a nők számára. A kenyai alkotmány továbbá negyvenhét helyet (az ország negyvenhét megyéjének mindegyikéből egyet) kötelezően nők számára jelöl ki a parlament alsóházában.

Kenyában Ruandához hasonlóan 2013-ban tartották a legutóbbi választásokat. A márciusi voksolás korántsem nevezhető feszültségmentesnek és demokratikusnak, hiszen az ország újonnan megválasztott elnökét, Jomo Kenyattát, még a 2007-es a választások kapcsán kirobbanó zavargások miatt a hágai Nemzetközi Bíróságon emberiség ellen elkövetett bűntettekkel vádolták meg. Kenyatta idei győzelme egyértelműen rontja az ország nyugati világgal fenntartott kapcsolatát. Az Amerikai Egyesült Államok, valamint számos európai ország is nemtetszését fejezte ki Kenyatta elnöki pozíciója kapcsán. A voksolás első napján fegyveres harcok és véres zavargások robbantak ki. A demokrácia csorbulását tovább fokozza, hogy a 2010-es alkotmány megszüntette a kormányfői tisztséget, ezáltal az elnök lett a végrehajtó hatalom feje. A korábban bemutatott táblázat alapján láthatjuk, hogy Kenya nem volt képes az alkotmányba foglalt egyharmados női reprezentáció megvalósítására, hiszen a parlament politikusainak mindössze csupán 19 százaléka nő.

Burundi

Burundi esetében a 2005-ben életbe lépett alkotmánymódosítás minimum 30 százalékos női képviselőt ír elő a nemzeti parlamentben. A választási törvény úgy fogalmaz, hogy minden negyedik képviselőjelöltnek a hölgyek közül szükséges kikerülnie. Burundi jelenlegi 106 fős parlamentje 34 női tagot számlál, mely 32 százalékos női politikai képviselői arányt jelent.

Uganda

Uganda esetében a nők politikai szerepvállalásának kezdetét illetően 1989-ig érdemes visszatekintenünk. Az akkori választások során a Nemzeti Ellenállás Tanácsa nevű párt (National Resistance Council – NRC) szorgalmazta a nők parlamentbe való bekerülését, melynek köszönhetően az NRC politikusainak 17 százaléka került ki a nők közül (Kadaga, 2013: 8). Nem sokkal később alkotmányba is foglalták a nők politikai képviselőtének növelésére irányuló törekvéseket. Az 1995-ben életbe lépett ugandai alkotmány 78. 1/b. pontja szerint minden kerületből minimum egy női politikus választása szükséges. Mivel az országban jelenleg 112 kerület található (a kerületek száma folyamatosan nőtt az évtizedek során), a parlamentnek minimum 112 fős női politikai képviselővel kell rendelkeznie (The Constitution of the Republic of Uganda, 1995). Uganda parlamentjében összesen 375 képviselő foglal helyet, így az alkotmány által előírt minimum női reprezentációs arány 30 százalékosat jelent. Ugandában a legutóbbi választásokat 2011-ben tartották, a parlamenti politikusoknak jelenleg 35 százaléka nő (IPU, 2013).

Összegzés

Az imént ismertetett adatokból és tendenciákból megállapíthatjuk, hogy a gender szakirodalom által kritikus tömegként aposztrofált 30 százalékos női parlamenti reprezentáció Afrika esetében nem jelenti a női érdekek valós képviselőjét. Számos előrelépés történik a női ügyeket érintően, mint ahogy azt a részletesebben bemutatott Ruanda kapcsán is láthattuk, ám ezek korántsem olyan mértékűek, melyet a világ első nőtöbbségű parlamentjétől elvárnánk – különösen más politikai hagyományokkal és szocializációval rendelkező európai szemlélődőként. A fekete kontinens nőpolitikusaikat nem nevezhetjük továbbá a demokrácia fokmérőjének sem, hiszen ezen politikusnők valós döntéshozatali pozícióba elenyésző esetben kerülnek. Sokszor alacsony iskolai végzettségű és gyér szakmai tapasztalattal rendelkező hölgyek „töltik fel” az alkotmány által előírt helyeket.

Az alkotmányban foglalt kvóta-szabályozások a Kelet-afrikai Közösség tagállamaiban Kenya kivételével elérték a nők parlamenten belüli számarányának ugrásszerű növekedését. Az egyre növekvő számú női politikusok tevékenysége viszont nem garantálja a női jogok hatékony érvényesülését és a nők életszínvonalának javulását. A Közösség tagjainak tehát bőven akad még teendője a tényleges és valós női politikai képviselő eléréséig. ☀

„Az imént ismertetett adatokból és tendenciákból megállapíthatjuk, hogy a gender szakirodalom által kritikus tömegként aposztrofált 30 százalékos női parlamenti reprezentáció Afrika esetében nem jelenti a női érdekek valós képviselőjét.”

Jegyzetek

- 1 A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.
- 2 EAC Strategic Plan on Gender, Youth, Children, Persons with Disabilities, Social Protection and Community. Development (2012-2016) http://www.eac.int/gender/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=101&Itemid=159
- 3 További részletek ld.: Morenth Péter (2009): A Milleniumi Fejlesztési Célok helyzete féltávon túl Nemzetközi jelentések és sajtóvisszhangok alapján. Afrika Tanulmányok. 3 (3-4): 16-23. o.
- 4 4th EAC Development Strategy (2011/12 – 2015/16): www.eac.int/news/index.php?option=com_docman&task=doc
- 5 További részletek ld.: T. Horváth Attila (2008): Agathe Uwilingiyimana (1953-1994) Ruanda mártír miniszterelnöke. Afrika Tanulmányok. 2 (1): 87-89. o.
- 6 The Economist (2013): Rwandanelections. Safe and sorry: <http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21586597-president-tightens-his-grip-safe-and-sorry>

Felhasznált irodalom

- A. Kadaga, Rebecca (2013): Women's Political Leadership in East Africa with Specific Reference to Uganda. Tenth Commonwealth Women's Affairs Ministers Meeting. Interneten elérhető: commonwealthgovernance.org
- Bauer, Gretchen (2008): Fifty/Fifty by 2020. International Feminist Journal of Politics. 10. évf. 3. szám. 348-368. o.
- East African Community (2011): 4th EAC DevelopmentStrategy (2011/12–2015/16). Deepening and AcceleratingIntegration. Interneten elérhető: www.eac.int/news/index.php?option=com_docman&task=doc
- Eastern African Community (2009): Gender and Community Development Analysis in Rwanda. Interneten elérhető: www.eac.int/gender/index.php?option
- Ilonszki Gabirella (2007): Női kvóta Magyarországon – ha igen, akkor miért nem? In Szociális és Munkaügyi Minisztérium: A 2007-es év vitája a politikai esélyegyenlőségről. Interneten elérhető: www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=20539
- Lutz, Georg (2005): Reflectionson Rwanda's electoralregulations. Interneten elérhető: http://www.georglutz.ch/docs/ElectoralinstitutionsinRwandafinalversion_ger.pdf
- McGreal, Chris (2008): „Wearethefuture”. Interneten elérhető: <http://www.guardian.co.uk/world/2008/dec/17/rwanda-women-politics-humnan-rights>
- Mike Gyula (2009): Női kvóta a parlamentben. Interneten elérhető: www.glossaiuridica.hu/gi0901/alk/gi0901_alk_mike_gyula.pdf
- Papp Zsófia (2007): A nemek esélyegyenlőségének problémája, ahogy a képviselők látják In Szociális és Munkaügyi Minisztérium: A 2007-es év vitája a politikai esélyegyenlőségről. Interneten elérhető: www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=20539
- Powley, Elizabeth (2004): Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition A Summary. Interneten elérhető: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/meetings/2004/EGMelectoral/EP5-Powley.PDF>
- Powley, Elizabeth (2005): Rwanda: Women Hold Up Half the Parliament In Ballington, Julie and Karam, Azza (szerk.): Women in Parliament: Beyond Numbers. Stockholm, International Institute for Democracy and Electoral Assistance. 154-163. o. Interneten elérhető: http://www.idea.int/publications/wip2/upload/WiP_inlay.pdf
- Powley, Elizabeth (2007): Rwanda: The Impact of WomenLegislatorson Policy Outcomes Affecting Children and Families. UNICEF The State of World's Children Background Paper. Interneten elérhető: [http://www.capwip.org/readingroom/TopotheShelf/Newsfeeds/2007/Rwanda-%20The%20Impact%20of%20Women%20Legislators%20on%20Policy%20Incomes%20\(2007\).pdf](http://www.capwip.org/readingroom/TopotheShelf/Newsfeeds/2007/Rwanda-%20The%20Impact%20of%20Women%20Legislators%20on%20Policy%20Incomes%20(2007).pdf)
- Stroh, Alexander (2009): The Effects of Electoral Institutions in Rwanda: Why Proportional Representation Supports the Authoritarian Regime. GIGA WorkingPapers. Interneten elérhető: http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/content/publikationen/pdf/wp105_stroh.pdf
- Tarrósy István (2006): Kelet-afrikai Föderáció: álom vagy valóság? In: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.): Harambee. Pécs, Publikon Kiadó. 384-393. o.
- Tarrósy István (2011): Kelet-Afrika a fejlődés útján. Pécs, Publikon Kiadó
- The Constitution of Kenya (2010). Interneten elérhető: <http://www.kenyaembassy.com/pdfs/The%20Constitution%20of%20Kenya.pdf>
- The Constitution of the Republic of Rwanda(2003). Interneten elérhető: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_127576.pdf
- The Constitution of the Republic of Uganda (1995). Interneten elérhető: http://www.parliament.go.ug/new/images/stories/constitution/Constitution_of_Uganda_1995.pdf
- The Constitution of the United Republic of Tanzania (1977). Interneten elérhető: <http://www.judiciary.go.tz/downloads/constitution.pdf>
- The Economist (2013): Rwandanelections. Safe and sorry. Interneten elérhető:<http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21586597-president-tightens-his-grip-safe-and-sorry>

A szerzőről

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Interdiszciplináris Doktori
Iskola Politikatudományi
Program

About the Author

PhD student

Interdisciplinary Doctoral
School, Political Science
Programme,
University of Pécs,
Faculty of Humanities

bagi@publikon.hu

English Abstract

Female Political Representation in the East African Community. Focus on Rwanda

While the world average of female MPs is only 21.4 per cent, a somewhat larger proportion of female representatives, 21.9 per cent is present in the parliaments of sub-Saharan Africa. It is also surprising that Rwanda is on top of the list with nearly 64 per cent female MPs, the only country in the world where women outnumber men in the field of legislation. The number of female representatives is similarly high in other countries of the Eastern African Region. In order to provide a complex overview, this study does not only examine Rwanda but also other member states of the East African Community. Different policies are highlighted which enabled these five countries to have a higher percentage of female MPs than in several European countries. Rwanda is going to be studied in more detail due to its unusually high percentage of female representatives. Quota systems defined in constitutional and electoral law are going to be discussed in connection with other member states of the East African Community. Besides presenting the EAC states, the paper also aims to form criticism and to disprove the statement that the high percentage of women MPs can be the benchmark of democracy.

*„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”
(Publilius Syrus)*

KÍNA LEGFŐBB TENGERI KERESKEDELMI ÚTVONALÁNAK BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI: AFRIKA¹

VÖRÖS ZOLTÁN

Bevezetés

A feltörekvő Kína számára az egyre nagyobb energiaigény kielégítése nem csupán gazdasági, hanem társadalmi és politikai prioritás is. A gazdasági teljesítmény fokozása és az aktuális ötéves tervben kiemelt helyen szereplő egy főre jutó GDP-növekedés hajszolása egyaránt elsődleges fontosságú Peking számára, a gazdaság visszaesése ugyanis súlyos következményekkel járna, melyet a Kommunista Párt vezetői nem akarnak megkockáztatni: hatalmuk biztosítását látják a materiális legitimitációban, azaz az életszínvonal folyamatos emelésében és ezáltal az elégedetlenkedő hangok elcsendesítésében.

Kína energiafelhasználásának 20 százalékát a kőolaj adja, fogyasztása 7,5 százalékkal nő évente, s az ország kőolajfüggősége már évekkal a prognosztizált időpont előtt, 2009-ben riasztó szinteket ért el, jelenleg a napi 9 millió hordós fogyasztás 60 százaléka származik importból. Riasztóbb azonban, hogy az ország kőolajimportjának 80 százaléka, tehát a Közel-Keleten, Latin-Amerikában és Afrikában felvásárolt készletek mégis egy útvonalon, Kína legfontosabb kereskedelmi útvonalán érkeznek, ahol Peking képességei korlátozottak szállítmányaik megvédésére, biztosítására. A dél-kínai tengertől a Malaka-szoroson keresztül, s az Indiai-óceánon áthaladó, több mint 12000 km hosszú útvonal egyik ágán Peking az évtizedek óta gócpontnak számító Hormuzi-szorossal, másik ágán pedig a somáliai partoknál megerősödő kalózkodással és Afrika instabil országaival találja szemben magát.

Az Apáczai Csere János Nemzeti Kiválóság Program által támogatott kutatás középpontjában eme útvonal vizsgálata áll, jelen tanulmány a szerző által jegyzett készülő kötet egyik fejezetét foglalja össze, az útvonal Afrikához köthető kihívásait elemzi. A teljes útvonal biztonsági kockázatait bemutató kötet 2014-ben jelenik meg.

Afrika²

A kontinensről Kína importszükségletének körülbelül 27 százaléka származik, s nem csak e mennyiség tengeri úton való elszállítása, hanem az ország Afrika-politikáját érintő kritikák miatt a nyersanyagmennyiség biztosítása is kihívásokba ütközik, nem beszélve az instabil politikai rendszerek által okozott problémákról.

Peking afrikai kontinensen történő terjeszkedését számos kritika éri, hol a fejlett államok, hol az afrikaiak részéről. Többségük megkérdőjelezi Kína missziójának

pozitív oldalát, egyoldalúan negatívnak beállítva az ázsiai hatalom lépéseit, s nehezítve további gazdasági, kereskedelmi térnyerésüket, melynek köszönhetően további nyersanyag-lelőhelyekhez vagy import-partnerekhez juthatnának. Az egyik vád szerint Peking csak a nyersanyagok kitermelése miatt érdeklődik, és elsősorban az ezekben gazdag országok iránt, növekvő kereskedelmi rátái pedig a kizsákmányolás egy újabb formáját jelentik, a történelmi távlatokban már amúgy is „lecsupaszított” államok számára. Nézetük szerint pedig a sokszorosára növő kereskedelmi mérleg csupán ezt támasztja alá: a kontinens piacainak elárasztását kínai termékekkel, valamint Afrika természeti kincseinek egyre nagyobb arányú kitermelését. Sokat emlegetett kritika a kínai külpolitika alapjául szolgáló *be nem avatkozás elve*, mint a pekingi térnyerés egyik nagy sikere, mely nem azért káros, mert blokkolja a nyugati mintára tervezett demokratizálódási folyamatokat, hanem mert nem igaz: Kína mélyen beavatkozik az adott állam belügyeibe, s ami a lényeg, az uralmon lévő csoportnak kedvezve (lásd az alább taglalt Szudán illetve Angola esetét).

Természetesen vannak pozitív, az afrikai országok fejlődését, előrelépését elősegítő kezdeményezései is Kínának. A kétoldalú kereskedelemben a kínaiak által elengedett vámok például azt a célt szolgálják, hogy külföldi, s az ázsiai állam esetében egy óriási piacra jussanak (de legalábbis megteremtsék a lehetőséget erre) termékeikkel az afrikai vállalkozók. Számos más területen említhető meg még Peking jótékony hatása az afrikai folyamatokra, a nyugati agy-elszívással ellentétben a kínai egyetemeken, vagy kínaiak által finanszírozott programokon tanuló mérnökök, tanárok, orvosok ugyanis többnyire visszatérnek a kontinensre, ott kamatoztatják tudásukat, míg a fejlett államok által képzett hasonló hivatású afrikaiak általában ezekben az államokban is maradnak (Sautman–Hairong, 2010). „A fenntartható fejlődést szem előtt tartva és nemzetközi versenypozíciói javítása érdekében Kína „racionálisan tervezi kiaknázni” az afrikai erőforrásokban rejlő potenciált. [...] Ehhez kapcsolhatóan támogatja azokat az alkalmazott kutatásokat, amelyek technológia transzferet és fejlesztéseket indukálnak, elsősorban a bio-mezőgazdaság, a napenergia felhasználása, valamint új gyógyszerek kifejlesztése területén.” (Tarrósy, 2008: 87)

Kína afrikai jelenléte nem új keletű

Kína 2000-es évek eleje óta tapasztalható, évről-évre egyre dominánsabb jelenléte a fekete kontinensen „nem új keletű” (Tarrósy, 2006), ráadásul az együttműködés mindkét fél részére előnyökkel jár – bár ezen előnyök kapcsán a fenntarthatóság kérdéskörét is érdemes lehet szem előtt tartanunk. Mielőtt kitérnénk ezen kooperáció vizsgálatára, érdemes megvizsgálni Peking múltbéli kapcsolatait a kontinenssel, hisz e szálak nagy mértékben járultak, és járulnak hozzá a napjainkban látható kínai sikerekhez Afrikában.

A kínai kommunisták 1950-es évek közepétől, de még jellemzőbben az 1960-as évek elejétől (a Szovjetuniótól történő távolodást követően) az 1970-es évekig tartó „különutas” magatartása (fontos megjegyezni, hogy ez a különutaság még nem a két fennálló tömbbel szemben kibontakozott mozgalom, csupán a Szovjetunió poli-

tikai-ideológiai nézetrendszerétől való eltérés volt) a nemzetközi szintésre is kihatott. Ebben az időszakban az aktívabbá és kezdeményezővé váló kínai külpolitikát a kedvezményes hitelek és segélyek nyújtása jellemezte, melyeken keresztül világosan értelmezhetővé és érzékelhetővé váltak az ország vezetésének külpolitikai célkitűzései, törekvései. Az, hogy a segélypolitika alapvető logikájától eltérő módon a gazdaságilag még törekeny Kína nyújtott segítséget hasonlóan rossz helyzetű államoknak, előrevetítette a következő évek és az azt követő több mint fél évszázad kínai törekvéseit: kiszállni az egyre „hűvösebbé” váló hidegháború „logikájából” és a Szovjetunió (és az Egyesült Államok) mellett önálló, a „nagy hatalmi játékszerként kezelt országokkal” közösen, azok megbízható partnereként, létrehozni egy harmadik erőt.

A kínaiak, az általuk nyújtott kedvezményes hitelek és kölcsönök révén „nem utolsósorban saját politikai befolyásukat [...] igyekeztek [növelni]”. (Hidasi, 1979: 202) Ebben az időszakban nagyrészt a környező kommunista országok részesültek kínai támogatásokban, az egyre kibontakozó külpolitikai aktivitás azonban 1955-től újabb területeket és országokat vont be a Népköztársaság „partneri” körébe. Bandung, majd a később megalakuló *el nem kötelezettek mozgalma* (1961) fontos szerepet játszottak Kína törekvéseiben, s a Kínai Népköztársaság igen hamar kiépítette kapcsolatait Afrika újonnan függetlenedett államaival és, cserébe a Szovjetunióval szembeni ideológiai támogatásért, számukra is nyújtott kedvezményes hiteleket. Az afrikai államok és Kína között kialakuló kapcsolatokat az 1971-es események mélyítették el, mikor az ENSZ-en belül a Kínai Népköztársaság Kína egyetlen örököséként átvette Tajvantól (Kínai Köztársaság) az ENSZ-tagságot, s az ENSZ Biztonsági Tanácsán belül betöltött szerepet. A szavazás során ugyanis a harmadik világbeli államok mellett Afrika államainak többsége Pekinget támogatta a szavazáson.

✓ *Kínai orvosok Afrikában. Plakát az 1960-as évekből. Forrás: www.ucl.ac.uk*

A térség napjainkban tapasztalható felértékelődése

Afrika geopolitikai felértékelődése talán a 21. század egyik legjelentősebb, a múltbéli tapasztalatokból és az azokra számos ponton kísértetiesen hasonlító jelenkori események miatt pedig természetesen a nemzetközi politika egyik legtöbbet kritizált folyamata is. Kínát sok esetben érik vádak, melyek szerint egyedüli céljuk az afrikai országok kizsákmányolása, s a nyersanyagok és egyéb ásványkincsek Afrikából történő elszállítása. Peking új évezredben történő térnyerése ugyanis látványos folyamat, mely sok esetben a nyugati, tehát az amerikai és európai érdekeket is sérti, s a kritikák többsége is elsősorban ezen államok irányából érkezik. A világ természetesen nem fekete és fehér, s bizonyos, hogy az ázsiai óriást érő, kritikus hangok ugyanolyan mértékben tartalmaznak igazságokat, mint olyan valótlanságokat, melyek nem feltétlenül állják meg a helyüket, különösen, ha a nyugati államok múltbéli, kifejezetten az afrikai államokat elnyomni igyekvő tevékenységével vetjük össze azokat. A negatív hangok egyik fő eleme a nyersanyagok kizsákmányolásáról szól, miközben a világban az Afrikából exportált kőolaj körülbelül 33-33 százaléka az Egyesült Államokba, illetve Európába irányul, s mindössze a mennyiség 13 százaléka érkezik Kínába. (Shinn, 2011)

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az ázsiai óriás versenyhátrányban van az elsősorban fejlett országok közül kikerülő riválisaival szemben, fejlődő államként későn kezdett bele a nyersanyaglelőhelyek kiaknázásába. A világ nagy kőolajexportáló országai ugyanis „beteltek”, Peking csupán a fejlett államok által magára hagyott afrikai „bukott”, „gyenge” avagy „sérülékeny” államokban tudott megtelepedni, ahol az emberi jogi és politikai helyzet már Kína érkezése előtt is rengeteg kritikát szült, s ami fontos ezen együttműködések kapcsán: Kínát a legtöbb állam pozitív szereplőnek tekinti.³ Ha feltesszük a kérdést, hogy vajon mi lehet az oka annak, hogy miközben az Egyesült Államok továbbra is a legdominánsabb szereplője a világpolitikai folyamatoknak, és a legtöbbet költi a szegény államok segélyezésére (Halper, 2010: 233), mégis Kína aratja le a babérokat és szerzi meg a jobbnál-jobb üzleteket, akkor a választ a múltban kell keresni.⁴

„Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az ázsiai óriás versenyhátrányban van az elsősorban fejlett országok közül kikerülő riválisaival szemben, fejlődő államként későn kezdett bele a nyersanyaglelőhelyek kiaknázásába.”

Noha a nemzetközi pénzügyi szervezetek hibáit már évek óta felismerték, Afrika nem tudott szabadulni a kötöttségektől és a nyugati elvárásoktól. Ahogy Joseph Stiglitz Nobel-díjas közgazdász egy interjúbán közölte: „Az országoknak fel kell ismerniük, hogy az IMF nem a bölcsesség forrása és a legtöbb IMF által ajánlott politika mind rövid, mind hosszú távon káros.”⁵ Afrika felismerte a helyzetet, de még a regionális integrációk sem voltak képesek közös megoldásokat kidolgozni. Egy ilyen helyzetben „érkezett” Kína a kontinensre. A nyugati, fejlett államoknak

kiszolgáltató, gazdaságilag romokban heverő országok pedig örömmel fordultak az ázsiai óriás felé, amely már a múltban is kitűnő partnernek bizonyult.

Kína számára Afrika megfelelő választásnak tűnt a partneri kapcsolatok kiépítésére, a korábban ápolott jó viszonyoknak köszönhetően ugyanis viszonylag könnyen sikerült „felmelegíteni” a világ kőolajkészletének 9 százalékát birtokló afrikai államokkal a bilaterális kapcsolatokat. A feltörekvő kínai gazdaság kiemelkedik a fejlődő államok sorából, a megkésetttség a fejlett államok kőolaj- és földgázlelőhely-felvásárlási tevékenységéhez köthető. Míg a Kaukázusban és Közép-Ázsiában Oroszország vált domináns szereplővé (noha utóbbi térségben Kína egyre meggyőzőbb jelenléte komoly fejfájást okozhat Moszkvának), addig a Közel-Keleten és Afrikában az Egyesült Államok vásárolt koncessziókat.

Az ázsiai óriás tehát szükséghelyzetben volt, ezért igyekezett ott megjelenni, ahol csak lehetősége volt rá. Erre a legnagyobb esélye azon államok esetében nyílt, melyek ilyen-olyan, többnyire emberi jogi okokból elvesztették a nyugatiak bizalmát (és ezáltal a pénzügyi támogatást) vagy amelyek olyan tőkeerős partnert kerestek, aki különböző feltételek nélkül nyújt számukra finansiális segítséget. Pekinget nem érdekelték a nyugati lépések okai, az emberi jogi problémák és a diktatórikus rezsimek, ezen országok berendezkedésének jellegzetességeivel már közelről megismerkedhetett a harmadik utas politizálása idején, ráadásul (érthetően) nem vártak el olyan jellemzőket, melyekkel maga sem rendelkezett. Ennek fényében dolgozta ki a 2000-ben már formális együttműködés keretében is lefektetett Afrika-politikájának egyik legfőbb elemét: a *be nem avatkozás elvét*, mely egyrészt lehetővé tette Peking számára a gazdasági és kereskedelmi ügyekre való koncentrációt, másrészt az afrikai rezsimek számára a feltételek nélküli együttműködést.

Kína afrikai térnyerésének kezdete tehát elsősorban olyan „gyenge”, „bukott” államokhoz volt köthető, melyeket a fejlett államok hátrahagytak, Peking tevékenységét leginkább emiatt éri már a kezdetek óta kritika, persze a vádak egyik sarokpontja, hogy Kína csupán a nyersanyagban (és ásványkincsekben) gazdag országokhoz közeledik. Noha a kereskedelmi adatok vizsgálatakor kiderül, hogy továbbra is az ilyen típusú államokra fókuszál a pekingi diplomácia,⁶ az 1996-ban Csiang Cö-min kínai elnök által a Kína-Afrika együttműködés sikere érdekében deklarált öt alapelv kihirdetése óta több mint 40 afrikai ország magas rangú vezetője tett látogatást Pekingben. A kontinens országainak zöme rendszeres résztvevője a Kína által szervezett együttműködéseknek, az ázsiai állam és Afrika közötti kereskedelem összértéke pedig a 2000-es 10 milliárd dollárhoz képest 2012-ben pedig már a 220 milliárd dolláros összeget is meghaladta.

Kína afrikai térnyerése sok esetben olyan gépezetként kerül bemutatásra, melynek célja az afrikai államok egyoldalú kizsákmányolása. A folyamatot azonban Stephen Chan helyezi némileg új kontextusba, aki az ország jelentőségének növekedését a kontinensen egy globális mintába helyezi, s ez alapján nem is biztos, hogy Peking lehengerlő jelenlétéről, csupán az ázsiai ország globális kereskedelmi térnyerésével párhuzamosan, egyfajta természetes következményről beszélhetünk, mindamelllett, hogy nem vitatja a kontinens hamarosan legnagyobb kereskedelmi part-

nerévé váló állam jelenlétének és tevékenységének jelentőségét. (Chan, 2013: 8) Ahogy Chan fogalmaz, az 1992-2010-ig terjedő időszakban a Dél-afrikai Köztársaság kereskedelme Kínával az ország teljes kereskedelmét tekintve 1,8 százalékról 13-ra nőtt, Nigéria esetében 0,5 százalékról 6,9-ra, Egyiptom esetében pedig 1,6 százalékról 9-re növekedett. A kontinens regionális vezető államait vizsgálja meg Chan, s láthatóvá válik, hogy nem tapasztalható Kína abszolút térnyerése, főleg, ha egyéb, gazdaságilag még jelentősebb államokat vizsgálunk meg. Ugyanezen adat, ugyanezen időszak alatt az Egyesült Államok esetében 3,5 százalékról 14,3-ra, Brazília esetében pedig 0,9 százalékról 14-re nőtt, miközben a vizsgálatok során világossá válik, hogy Dél- és Délkelet-Ázsia esetében még komolyabb növekedésről beszélhetünk. Itt Kína részesedése már 20-25 százalék körül van olyan országok kereskedelmének vizsgálata során, mint Japán, Tajvan, Dél-Korea vagy Ausztrália. (Uo.) A kereskedelmi adatok vizsgálata természetesen nem adhat választ olyan kérdésekre, hogy Peking vajon kizsákmányolja-e Afrikát, vagy nem, de az ázsiai állam térnyerését mindenképp egy olyan globális mintába helyezi, melyen belül nem is annyira meglepő Kína növekvő gazdasági jelenléte.

A felértékelődés értékelése

Látható, hogy Afrika felértékelődéséért továbbra is inkább nyersanyag-tartalékai, semmint politikai-hatalmi térnyerése a felelős, a világgazdaságon belül elfoglalt marginális helyzete, a különböző, a társadalom életviszonyaira vonatkozó felméréseken elfoglalt utolsó helyezései miatt pedig fontos, hogy a kontinens rátaláljon saját fejlődés útjára, melyhez a pekingi térnyerés komoly segítséget nyújthat.⁷ Kína pedig nem csupán az

Kínai olajmunkás nyelvleckét ad szudáni kollégáinak. Forrás: wantchinatimes.com ✓

olaj kitermelésében érdekelt, hanem egyéb tevékenységekben is részt vesz a kontinens számos országában. „Az afrikai gazdasági fejlődés egyik legszűkebb keresztmetszete az infrastruktúra alacsony fejlettségi szintje és elégtelensége. Ez akadályozza a termelés és az export növelését, az esetleg keletkező többlettermelés realizálását, a szükségszerű diverzifikáció végrehajtását. Az infrastruktúra-fejlesztés azonban meglehetősen költséges és kockázatos vállalkozás, ezért a befektetők elkerülik. Nem így a kínai beruházók, akik hosszú távra terveznek [de legalábbis cserébe nagy értékű kereskedelmi szerződéseket remélnek – V.Z.], ráadásul már rendelkeznek is tapasztalatokkal az afrikai infrastruktúra fejlesztését illetően. Technológiájuk kevésbé tőkeintenzív, munkaerő- és anyagköltségük alacsonyabb, mint a versenytársaké, és kormányuk hajlandó a beruházások nagy részét finanszírozni.” (Hernádi, 2009: 217) A vasút-fejlesztések, erőmű-építések tehát fontos elemei lehetnek egy erős(ebb) Afrika létrehozásának, a belső kereskedelem felvirágzásának, a fenntarthatóságnak legalábbis mindezen elemek alapvető kritériumai.

Ahogy Tarrósy is fogalmaz, fenntarthatóság nincs az adott szereplő aktív részvétele nélkül, amíg Afrika nem tud célokat kitűzni és stratégiákat megalkotni, addig a kontinens két- vagy többoldalú kapcsolatai mindig is inkább a másik fél hasznára lesznek majd: „az afrikaiaknak legelőször saját magukkal kell tudni megállapodniuk, saját maguknak kell önmagukat meghatározniuk, ezzel a saját jövőjüket felvázolniuk és fejlődésüket megalapozniuk. [...] Ha Afrika nem határozza el, mit akar kezdeni a nemzetközi partnerségekből eredeztethető hatásokkal, és elsősorban fejlődési lehetőségekkel, nem fog esély kínálkozni arra, hogy komolyabb változások következzenek be a kontinens életében.” (Tarrósy, 2008: 87–88)

Szudán, Kína afrikai jelenlétének legkritizáltabb fejezete

Szudán a dél-afrikai Angola után Peking legnagyobb olaj-exportőre az afrikai kontinensen, témánk szempontjából pedig különösen fontos állomása a kínai nyersanyag-importnak, hisz az afrikai állam kettészakadását követő időszakban hónapokig volt kénytelen nélkülözni a szudáni kőolajat Kína. Mindemellert kiemelkedő még Kartúm és Peking kapcsolata abból a szempontból, hogy napjainkig tartó partnerségük éveit alatt az ázsiai államnak az öt évi összes kritikus tevékenységet (legyen az emberi jogok sárba tiprása, vagy fegyverkereskedelem) sikerült végrehajtania. A szudáni jelenlét éppen ezért látványos eleme a kínai, olajért folyó sakkjátszmának, s mutatja, milyen érdekek között és politikai közegben kell lavíroznia ahhoz, hogy biztosítsa a gazdasága számára elengedhetetlenül szükséges nyersanyag-mennyiséget.⁸

A szudáni polgárháborúk

A nyugati olajipari vállalatok a második szudáni polgárháború kirobbanását követően voltak kénytelenek elhagyni az országot, nehéz azonban elválasztani a konfliktusokat és azok okait egymástól Szudánban, a konfliktusok lényegében a szudáni polgárháborúk gyűjtőfogalommal is leírhatóak.⁹ Az első szudáni polgárháború már a függetlenedés hivatalos kimondása előtt, 1955 nyarán kitört a független kormányzásra készülő északiak, s a politikai képviselőlet nélkül maradó déliek között. A konf-

laktus több mint 16 évig tartott, s a körülbelül 500 ezer halott 80 százaléka civil volt. S bár a délieknek nagyobb autonómiát ígérő egyezmény zárta a háborút, a két fél közötti összecsapások, problémák továbbra is fennálltak, s lényegében a kirobbanó második polgárháború kezdő időpontja csak a harcok ismételt kiszélesedése miatt datálható 1983-tól. A 2005-ig, tehát a békeegyezmény megkötéséig tartó újabb háborúban körülbelül 1-2 millió ember vesztette életét, többségük a háborút kísérő éhínség következtében hunyt el, s mindamellett, hogy a nyugati cégek embargója kísérte az eseményeket, 2003-ban egy másik konfliktus is kirobbant az országban.¹⁰ Míg a dárfüri konfliktus továbbra sem oldódott meg, a 2005-ös békekötéssel a polgárháborús felek kijelölték a békés függetlenedés úti- és időtervét, mely végül elvezetett a 2011-es, déli országrészben tartott népszavazáshoz, s a terület Dél-Szudán néven történő függetlenedéséhez. Aztán a felek szinte rögtön ott folytatták az összecsapásokat, ahol abbahagyták.

A szecesszió, s a helyzet alapvető megváltozása

A népszavazást Szudán déli országrészében 2011. január 9. és 15. között tartották meg, dacára annak, hogy a békeegyezményben foglalt határidők ellenére nem sikerült megállapodni a határok kérdésében. A vita nem pusztán a határvonalak kijelöléséről szólt, hanem a két országrész jövőbeni boldogulásáról: Szudán kőolajkészletének hozzávetőlegesen 75 százaléka az akkor függetlenedésre készülő Dél-Szudán területén volt található. A referendum, noha számos visszaélésről számoltak be független megfigyelők, sikeresnek bizonyult. Az eredményeket 2011 februárjában tették közzé: a szavazáson résztvevők túlnyomó többsége, 98,83 százaléka támogatta a szecessziót.¹¹ Dél-Szudán hivatalosan 2011. július 9-én függetlenedett, az immáron két különálló ország viszonya azonban nem változott, a problémák kiújultak: a kőolajkészletek többsége ugyan Dél-Szudán kezére került, az elszállításához, finomításához és exportálásához szükséges infrastruktúra azonban Szudáné maradt. A vitás kérdések az olajkitermelés hónapokig tartó leállításához vezettek, s végül megegyeztek a bevételek egyenlő arányú megosztásáról, azonban a dél-szudáni belső etnikai viták miatt kialakuló polgárháború, s a két ország között megkezdődő határháború ismét veszélybe sodorták a kőolajexportot.

Kína importja tehát veszélybe került, a szecesszióval komoly dilemmára kellett a pekingi vezetésnek megoldást találnia. Támogassák-e továbbra is Kartúm céljait, annak ellenére, hogy a pótolható infrastruktúra van a kezükben, hiszen korábban hosszú éveken keresztül kitarítottak az elnyomó belső háborúkat folytató hatalom mellett, vagy lépjenek fel aktív támogató félként, gazdasági partnerként a frissen függetlenedő, Juba központú országban, s segítsék az óriási kőolajtartalékokkal rendelkező államot, hogy Szudántól függetlenül tudják értékesíteni nyersanyagukat.

Kína egyelőre nem kívánt állást foglalni, s továbbra is a már sokszor diszkreditálódott *be nem avatkozás elvére* hivatkoznak, de a szudáni kapcsolatok mellett élénk gazdasági tevékenységet folytatnak Dél-Szudánban is, bányászati koncessziókat vásároltak a meglévő olaj-kitermelési jogok mellé, s különböző támogatások, segélyek formájában nyújtanak segítséget Jubának.¹²

A vita nem pusztán a határvo-
nalak kijelölésé-
ről szólt, hanem
a két országrész
jövőbeni boldo-
gulásáról: Szudán
köoolajkészletének
hozzávetőlege-
sen 75 százaléka
az akkor függet-
lenedésre készü-
lő Dél-Szudán te-
rületén volt talál-
ható

▲ A függetlenedéséről szóló referendumot hirdető plakátok. Forrás: Yasuyoshi Chiba/AFP

Nemzetközi válasz, nemzetközi összefogás?

A szudáni – és aktuálisan a dárfúri – helyzet már évtizedek óta áll nyugati jogvédő szervezetek és civil mozgalmak tüntetéseinek kereszttüzeiben, a nemzetközi közösség – mondhatjuk gyenge – próbálkozásai pedig nem voltak képesek megakadályozni ártatlanok tízezreinek halálát. Kína és az emberi jogokat figyelmen kívül hagyó nagytőke megjelenése kezdetben még kilátástalanabbá tette a küzdelmet, de Peking növekvő világpolitikai és gazdasági szerepe és ezáltal a közvélemény megítélésének fontossága talán mégis segítheti a helyzet megoldását, de ahogyan Engelberth István is fogalmaz, miközben Kína afrikai térnyerését vizsgálja, „tény, hogy Kína elsősorban a saját jól megfontolt érdekeit követi, nem pedig morális megfontolásokat”. (Engelberth, 2010: 11) Az ENSZ BT által 2007-ben meghozott határozat is a kínaiak által irányított folyamat volt, a mind a 15 tag által elfogadott határozat végül egy jelentősen „kicsontozott” verzióban került a tagok elé. A döntéssel létrehozott Közös Afrikai Unió–ENSZ Dárfúri Hadművelet (UNAMID) 26 ezer fős létszámmal (beolvasztva az AMIS katonákat is) mandátumot kapott, melyet évente újítanak meg az illetékesek, megbízatása jelenleg 2014. augusztus 31-ig szól.¹³ Peking természetesen, saját jól kiszámított érdekeinek megfelelően igyekezett blokkolni az ENSZ BT-n belül születő illetve tervezett határozatokat, hisz egy esetleges beavatkozás virágzó gazdasági, s elmélyített diplomáciai kapcsolatokat tett volna tönkre, melyek Peking nagyra tartott külpolitikai elvére, a *be nem avatkozásra* épültek. Szudánban a beavatkozás elkerülése az alábbi dolgot jelentette: megakadályozta

és blokkolta ugyan Kína az ENSZ határozatok meghozatalát, de nem riadt vissza attól, hogy gazdaságilag és fegyverszállításokkal segítse Kartúm belpolitikáját, s áttételesen azt az elnyomást és népirtást, mely az utóbbi évtizedekben volt megfigyelhető az afrikai államban.

Mit hoz a jövő Szudán tekintetében?

Szudán és Dél-Szudán példája kiválóan mutatja a kínai energiaimport törekenységét Afrikában, s azt a politikai, diplomáciai lavírozást, mely a szembenálló felek, s a különböző érdekek között szükséges a kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok szinten tartásához és mélyítéséhez. Míg 2011-ben a Pekingbe tartó szudáni (szudáni és dél-szudáni) export a kínai import 5 százalékát tette ki, addig 2012-ben a kiújuló összecsapások és a leálló termelés miatt csupán a teljes import 1 százalékát tudta az ázsiai ország innen beszerezni, mely komoly kihívások elé állította, s fogja állítani Kínát a jövőben, ha hasonló események bekövetkeznek. Márpedig a két ország közötti végleges határvonalról szóló egyezmény még távol van, az olaj-üzlet azonban kooperációt igényel. Peking az utóbbi hónapokban is tovább bővítette érdekeltségeit mindkét országban, így erőteljesebb szerepvállalást igényel tőlük a két fél közötti tárgyalásokon való aktív részvétel.

Angolai kapcsolatok

Az angolai polgárháború a kontinens egyik legsúlyosabb konfliktusai közé tartozott, a majd három évtizeden keresztül tartó szembenállás végül 2002-ben ért véget. A pusztítás nyomorba döntötte a társadalmat és szinte teljesen tönkretette az infrastruktúrát. Az ország azonban a kontinensért megindult versenyfutás egyik fő nyertesévé vált, elsősorban a fellelt óriási kőolajkészleteknek köszönhetően. Angola öt év alatt Afrika legsikeresebb gazdaságai közé került a rekord magas olajárak következtében, ráadásul az Energy Information Administration (EIA) adatai alapján a Szahara alatt elhelyezkedő országok közül Luanda termeli ki Nigéria után a legtöbb olajat, 1,7 millió hordót naponta.¹⁴ Az ország gazdasági növekedése (GDP-ben számolva) kimagaslott nem csupán az afrikai, hanem a világ összes állama közül, 2005-ben 20,6, 2006-ban 18,6, 2007-ben 21,1, míg 2008-ban 13,4 százalékos növekedést ért el. A kitermelt olajmennyiség nagyjából 80 százalékát azonnómód exportálja is a dél-afrikai hatalom, elsősorban két partnerének: az eladott mennyiség 38 százalékát (581 ezer hordó naponta) felvásárló Kínának és a 14 százalékot (214 ezer hordó naponta) vásárló Egyesült Államoknak¹⁵. Angola ezzel a mennyiséggel magasan Kína legkomolyabb nyersanyag partnere a kontinensen, s világszinten is csak Szauúd-Arábia exportál többet a kelet-ázsiai államba.

Angola, óriási gazdasági növekedésének köszönhetően a szubszaharai Afrika harmadik legnagyobb gazdasága, a demokratikus intézmények azonban nem vagy csak korlátozottan működnek, a választások sokak szerint csak formalitásnak tekinthetők.¹⁶ Ahogyan Elias Isaac az Open Society Initiative of Southern Africa vezető elemzője megjegyzi, „kétszámjegyű gazdasági növekedést tudhatunk magunkénak, de vajon ugyanezt látjuk a politikai fejlődésben vagy az emberi jogok területén? Lát-

hatjuk az infrastruktúra és az olajszektor fejlődését, de ez mennyiben tette az emberek életét jobbá?”¹⁷

Peking térnyerése azonban megállíthatatlannak tűnik, napjainkban már Angola Peking legnagyobb afrikai kereskedelmi partnere, 2012-ben a két fél közötti kereskedelem meghaladta a 37,5 milliárd USD-t, s az Egyesült Államok egyre hátrébb szorul a képzeletbeli ranglétrán, ha az afrikai ország legfontosabb partnereit tekintjük.

A kínai miniszterelnök 2006-os angolai látogatásakor dos Santos angolai elnök, kinyilvánítva együttműködési szándékukat Pekinggel annyi mondott: Kína nyersanyagot akar, mi pedig fejlődést. (Campos–Vines, 2008) És a történet úgy tűnik tényleg ennyire egyszerű. Az ázsiai állam angolai tevékenysége is azt a mintát követi, mely Afrika számos országában illeszkedik a demokrácia-deficittel küzdő kormányzatok stratégiájához, s az elsődleges fontosságú nyersanyag-piacok megtartása érdekében szemet hunyva a hatalom húzásai felett, gazdasági partnerségükkel még segítik is boldogulásukat.

Angolában José Eduardo dos Santos, a korrupcióval és csalással megvádolt, s saját családjának, illetve egy szűk elitnek gazdasági döntéseivel kedvező elnök 2012-ben ismét megnyerte a választásokat, a szavazatok több mint kétharmadát begyűjtve.

A kereskedelmi útvonal első válsággócpointja

Szomália az afrikai bukott államok és államkudarcok tipikus mintapéldája, ahol nincs, illetve napjainkban csak kiépülőben van az egész országra kiterjedő hatalommal rendelkező központi kormányzat. A gyarmati függést követő rövid, demokratikus államépítés bukása óta különböző csoportosulások uralják az ország területeit, terrorizálva, s felhasználva a munka nélkül tengődő, szegénységben élő tömegeket. A káoszban „az ország a klánok és különböző hadurak csataterévé vált, tömegesen haltak éhen az emberek és több millió ember kényszerült más országokba menekülni [...]. Az egyre inkább regionálisra vált konfliktusba a szomszédos országok, majd pedig az iszlám milíciák uralmát és a kalózkodást megunó államok (Egyesült Államok, Franciaország, India, Kína, stb.) is bekapcsolódtak.” (Besenyő, 2011: 33)

Az Afrika szarván elhelyezkedő ország igazán csak az új évezred első évtizedének végén került a figyelem középpontjába, amikor az ország területéről induló kalózkodás már egyre nagyobb hajókat kezdtek megtámadni a még nagyobb váltságdíjak reményében. A támadások az Afrika keleti és nyugati partjai felől érkező kínai kereskedelmi szállításokat is fenyegették, s így a nyersanyagszállítások is veszélyben voltak, hisz a kalózkodás nem volt érdekelt a rakomány összetételében, számos tankerhajót is megtámadtak az utóbbi években. A fő kihívás Peking számára nem kifejezetten a kínai kikötőkbe nyersanyagot szállító hajók megtámadása volt, hanem a nagyobb kerülőutak miatti hosszabb (ezáltal költségesebb) szállítások, s a kalózkodás miatt többszörösére emelkedő biztosítási díjak.

A kalózkodás kialakulásában komoly szerepet játszott a központi kormányzat összeomlása, de a halászkodás megélhetését a nemzetközi halásztársaságok tették tönkre, akik szabályozatlanul, nagy méretekben halászták és halásszák le a vizet, s „számos nemzetközi vizsgálat ellenére a mai napig tartja magát az a hír, hogy

Szomália partjai mentén veszélyes szennyező anyagokat öntöttek a tengerbe”. (Uo.: 31) Az így munka nélkül maradó emberek pedig nagyobb hajlandóságot mutattak a kalózkodásban való részvételre.¹⁸

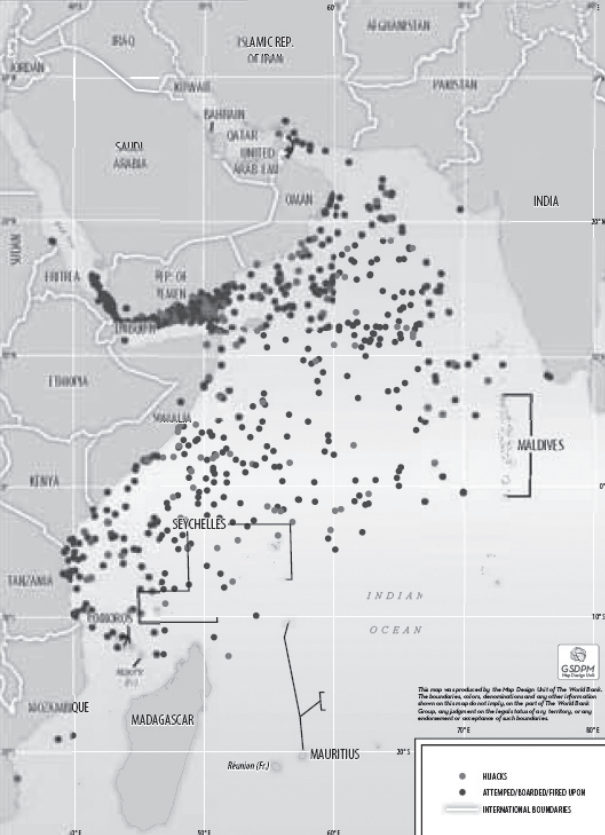
A szomáliai kalózkodás mérete gyorsan nőtt, miközben a világ kalóztámadása-
inak 7,5 százaléka történt Szomália partjainál 2002-ben, addig 2011-re az arány
már elérte az 55,6 százalékot. (World Bank, 2013: 3) A térségbeli kalózkodás kiter-
jedtségét mutatja az ábra, melyen a sikeres (világos) és sikertelen (sötét) kalóztá-
madások láthatók, s melyen tisztán megfigyelhető, az akciók nem csupán a partok
közelében, hanem mélyen az Indiai-óceán nyugati medencéjében is megfigyelhe-
tőek voltak. Az ábrán mindemellett az is megfigyelhető, hogy a kezdeti évek után
miként tolódott át az Ádeni-öböl térségére a kalóz-tevékenységek fókuszpontja, még
komolyabban veszélyeztetve a nemzetközi kereskedelmet. Ugyanis „évente 20 000
hajó – megközelítően a világ tengeri-kereskedelmének 8 százaléka, a tengeren szál-
lított olaj 12 százaléka – érinti az Ádeni-öblöt.” (Besenyő-Kiss, 2009: 49) A térség-
béli kalózkodás csúcsidejében a világszerte erőszakosan elfoglalt hajók 96 szá-
zálékát Szomália partjai mentén térítették el a kalózok.

Az első, feljegyzett támadás, s ezáltal a szomáliai kalózkodás megindulásának
dátuma 2005 áprilisához, s az MV Feisty Gas nevet viselő, hongkongi bejegyzésű
hajóhoz köthető. Bár korábban is történtek hajótámadások a térségben, ez volt az
első támadás, mely bevezette a következő éveket meghatározó kalóz-modellt, mely-
nek során az elfoglalt hajóért, s a legénységért váltságdíjat követelnek, követeltek. Ha
szigorúan csak a számokat nézzük, 2005 óta 149 hajót raboltak el sikeresen a kaló-
zok, s körülbelül 315-385 millió amerikai dollárt fizettek ki váltságdíjként a tulaj-
donosok és biztosítók vagy esetleg kormányok. A pénz azonban többnyire nem az
adott közösség életkörülményeinek javítására megy el, hanem javarészt a polgárhá-
ború finanszírozására, hisz a klánok és hadurak a váltságdíjak jelentősnek mondható
részét zsebre rakják, ezáltal lényegében az elfoglalt hajókért kifizetett milliók kon-
zerválják a konfliktusos szituációt, s további kalóz-tevékenységeket készítenek elő.

Nemzetközi válaszreakció – Kína is résztvevő

Peking nyersanyagimportjának 27 százaléka az afrikai kontinensről, 6 százaléka
pedig Latin-Amerikából a Szezei-csatornán keresztül érkezik, s e szállítmányok
szükségszerűen elhaladnak a szomáliai partok mellett, veszélynek kitéve az ország
energiaellátását. Ahogy Szudán példáján bebizonyosodott, Peking ragaszkodott a
be nem avatkozás elvéhez, Szomália kapcsán azonban a nemzetközi akcióban való
részvétel mellett döntött, hisz jól kiszámított érdekei ebben a helyzetben ezt indokol-
ták. Peking pragmatikus külpolitikája így működik, ami pár száz kilométerrel arrébb
az adott állam szuverenitásának megsértését jelentette volna a hivatalos kínai reto-
rika szerint, az itt már az egyetlen alternatíva, ráadásul, mint látni fogjuk, a kínai fél
komolyabb elképzeléseket is megfogalmazott a kalózkodás visszaszorítása céljából.

A nemzetközi közösség válasza kezdetben a Szomáliába segélyeket, s elsősor-
ban élelmiszerszállítmányokat szállító hajók védőkíséretének biztosítása volt (Bese-
nyő-Kiss, 2009: 55), majd látva a konfliktus kapcsán érintett államok egyénileg

A bejelentett szomáliai kalóztámadások helyszínei (2000–2012).
 Forrás: World Bank, 2013: 3

adott válaszait¹⁹, az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2009-ben létrehozta a 151-es Nemzetközi Tengerészeti Harccsoportot (Combined Task Force 151 – CTF-151), egy olyan koalíciós haditengerészeti erőt, mely 29 állam együttműködését jelentette. Mindemellett még 2008-ban létrehozták a Járőrökkel Védett Tengeri Biztonsági Területet (Maritime Security Patrol Area – MSPA) az Ádeni-öbölben, a kereskedelmi útvonalak komolyabb ellenőrzésére, de az elővigyázatossági intézkedések és a katonai jelenlét sem adott kielégítő választ a kalózkodás által okozott problémákra. Egy indiai teherszállító kapitánya már az MSPA járőrözése idején elmondta a BBC-nek, hogy Ádeni-öbölbeli átkelése maga volt a rémálom, továbbra sincs semmilyen eszköze a kalózkodás ellen, s bár a kijelölt, járőrök által biztosított útvonalon haladt, a 40 órás áthaladás során a közvetlen közelükben négy támadást is megfigyeltek, melyek közül egy sikeresnek is bizonyult.²⁰

Látva az elhúzódó problémákat, 2011-ben a kínai Népi Felszabadító Hadsereg (People’s Liberation Army – NFH) tábornoka már a kalózkodás táborainak szárazföldön való megtámadásának szükségességéről beszélt, mely igencsak éles váltás a kínai külpolitika elmúlt évtizedes eseményeinek tükrében.²¹

A nemzetközi fellépés azonban végül meghozta hatását, 2012 utolsó hónapjaiban gyakorlatilag megszűnt a kalózkodás az egyre komolyabb katonai jelenlét, a kereskedelmi hajók konvojokban történő átkelése, s az egyre komolyabb büntetési tételek miatt, melyek elriasztották a szomáliaiakat attól, hogy további akciókba kezdjenek.

Az eseményekhez ráadásul köze van a központi kormányzat létrejöttének is.²² A belpolitikai helyzet azonban továbbra is törekeny, a klánok továbbra is egymással vannak elfoglalva, de az esély ott van Szomália számára, hogy meginduljon a fejlődés útján, s a nemzetközi közösség által is óhajtott belpolitikai stabilitás létrejöjjön, hogy ne fenyegetse a globális kereskedelmet a korábbi évekhez hasonló veszély a térségben.

Összegzés

Kína kereskedelmi útvonalának egyik kiindulópontja, Afrika számos lehetőséget, s mindemellett óriási nyersanyagpiacot jelent Peking számára, s az utóbbi évek kínai térnyerése a kontinensen mindkét fél reményeinek realizálódásával járt együtt. Az afrikai államok tőkeerős, stabil és a nyugati nagyhatalmakhoz képest kevesebb feltételt támasztó gazdasági nagyhatalmat, Kína pedig olyan partnereket kapott, akik nyitottak voltak a nyersanyagok (és például nemesfémek) exportálására és egyéb gazdasági együttműködésekre.

A lehetőségek mellett ugyanakkor felsejlik Kína alapvető félelme is, mely a gazdaság teljesítőképességének fenntartásához és növeléséhez kapcsolódik: ha nem sikerül a szükséges mennyiségű nyersanyagot importálni, a fejlődés megtorpanhat.

Mindamellett, hogy a szomáliai kalózkodás direkt fenyegetést jelentett a szállításokra, érdemes volt megvizsgálni a nyersanyag-exportáló partnereket is, hogy világossá váljon, a partnerekkel folytatott politika sem veszélytelen, főleg egy olyan kontinensen, melynek számos belső konfliktusa továbbra is megoldásra vár. A példaként felhozott Szudán és Angola hasonló együttműködések épített ki Kínával, előbbi ország azonban komoly konfliktusokba navigálta magát, háta mögött tudva a nagyhatalom gazdasági és politikai támogatását, s kérdéses, hogy az Angolában

✓ Német katonák kalózkodók fogtak el 2009-ben. Forrás: Reuters/Bundeswehr

is kritizált autoriter politika miként lesz képes stabilizálni a polgárháborút csupán a közelmúltban lezáró ország gazdaságát és társadalmát.

Hisz egy újabb konfliktus esetén Kína a szudáni esethez hasonlóan kőolaj nélkül maradna, a nagyobb mennyiségek miatt még komolyabb kihívások elé kerülve. ☀

Jegyzetek

- 1 A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.
- 2 A tanulmány a szerző alábbi, a témában publikált tanulmányait összegzi, azokból merít: Vörös, 2009; 2010; 2011.
- 3 A „gyenge állam” (weak state), az „államkudarc” (state failure), vagy a „bukott állam” (failed state) már az elmúlt évtizedekben is rendre visszatérő kifejezések voltak az Afrikával foglalkozó irodalomban. Bővebben lásd: Búr, 2010: 75-76
- 4 Hisz bár kétségtelen tény, hogy mint minden jól működő piacon, a bővebb „kínálat” (azaz hogy most már nem csupán Amerika és persze nem csak Kína választható, hanem Indiától kezdve, Brazílián és Japánon át egész Oroszországig mindenki Afrikára emeli tekintetét) szélesebb lehetőségeket jelent és kedvezőbb feltételeket teremthet, de Kína lehetőségei valójában a korábbi nyugati „segélypolitikában” való csatlódás, valamint a népszerűtlen és kivitelezhetetlen „demokratizálási” törekvések miatt szélesedtek ki. Az IMF és a Világbank afrikai tevékenységéről, a félresikerült programokról lásd: Vörös, 2010: 107-109.
- 5 Schoenfelder, Lindsey (2003): Challenging the Washington Consensus – Interview with Joseph Stiglitz. The Brown Journal of World Affairs, Vol. 9., No. 2. pp. 33–40.
- 6 Érdemes itt megemlíteni, hogy miközben a Kínába irányuló afrikai exportnak 62 százalékát az olaj, 17 százalékát nemesfémek, a maradék 21 százalékot pedig egyéb, széles skálán elterülő termékek teszik ki, addig az Egyesült Államokba irányuló export 88 százaléka volt olaj, míg a maradék 12 százalék lényegében nemesfémekhez volt köthető. Az adatok forrása: China in Africa Podcast: The Coming Sino-African Revolution. China Talking Points, 2010.05.28. Elérés: <http://www.chinatalkingpoints.com/china-in-africa-podcast-the-coming-sino-african-revolution/>; Beijing Consensus: No strings attached? International Land Coalition, 2010.02.16. Elérés: <http://www.commercialpressuresonland.org/press/beijing-consensus-no-strings-attached>
- 7 Márpedig az egyik legsúlyosabb gond Afrika gazdasági teljesítőképessége: „2006-ban Fekete-Afrika a világexport 2 százalékát s a világimport 1,5 százalékát adta” a világ lakosságának 11,2 százalékát kitevő kontinens. (Hernádi, 2009: 217) És ami a helyzetet tovább súlyosbítja: miközben a világ összes régiója képes diverzifikálni exportját, a szubszaharai Afrika országai erre nem képesek, továbbra is az olajhoz köthető a kivitel nagy része, mely sebezhetővé teszi ezen államokat. A fejlődés fenntarthatósága szempontjából tehát szükséges lenne Afrika gazdaságainak több lábra állításában segédkezni.
- 8 A kialakuló kapcsolatokról, a szudáni olajtermelés beindításáról s a korábbi nyugati cégek tevékenységéről lásd: Vörös, 2009: 66-77.
- 9 Az okok egészen a gyarmati időszakig visszavezethetőek, Brit-Egyiptomi kondomíniumként az országot két külön területként, azaz Északot és Délét külön adminisztratív egységként kezelték. Ennek következtében egészen 1953-ig északon az arab és muszlim népesség vett részt a politikában, délen pedig a fekete afrikaiak, animisták, keresztények, jóval kedvezőlenebb körülmények között, de szintén beleszólhattak saját életük alakulásába. Az országrészek soha nem voltak egymástól elválasztva, nem volt kijelölve határvonal, és 1953-ban a britek döntöttek a terület adminisztratív jellegű egyesítéséről is, 1956-ban pedig függetlenedett az ország. A két esemény vesztesei a déliek voltak, az ország egyesítését követően ugyanis a

- Kartúm központú államban nem jutottak politikai pozícióhoz, képviselőkhöz, a függetlenedés közeledtével pedig világhírűvé vált, autonómiára sem számíthatnak.
- 10 Dárfúr, Szudán nyugati régiója szinonimájává vált a modernkori népiértáznak, ráadásul a szomszédos országokat is érintették az egyoldalú és aránytalan összecsapások. Kartúm céljai a déli országésszel kialakult konfliktushoz hasonlóan etnikai, vallási indíttatásúak, céljuk a teljes nem arab lakosság elűzése (adott esetben kiirtása) a térségből. A polgárháborúval párhuzamosan vívott, napjainkban is tartó „háborúban” körülbelül 200-500 ezer ember veszítette életét, s az ENSZ számításai szerint körülbelül 2,8 millió volt kénytelen elhagyni otthonát.
 - 11 South Sudan Backs Independence - Results. BBC News. Elérés: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12379431>
 - 12 China pledges USD 43M grant for South Sudan mining. Voice of America. Elérés: <http://www.voanews.com/content/china-grant-south-sudan-mining-resources/1746496.html>
 - 13 Az ENSZ lépésekről bővebben: Vörös, 2009.
 - 14 Angola Facts and Figures. OPEC. Elérés: http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/147.htm
 - 15 Angola Country Profile. EIA. Elérés: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=AO>
 - 16 Flats, cars and oil for China: Angola's growth tempered by growing inequality. The Guardian, 2012.08.30. Elérés: <http://www.theguardian.com/world/2012/aug/30/angola-elections-china-oil-growing-inequality>
 - 17 Uo.
 - 18 A szomáliai kalózkodás menetéről további információk: Besenyő-Kiss, 2009: 51
 - 19 Ti. hadihajókat küldtek a térségbe az amerikaiak, európaiak, indiaiak, kínaiak és japánok saját kereskedelmi hajóik védelmére.
 - 20 Somali piracy: Your stories. BBC News, 2008.11.18. Elérés: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7736170.stm
 - 21 Attack pirate bosses on land, Chinese general says. Reuters.com, 2011.05.18. Elérés: <http://www.reuters.com/article/2011/05/19/usa-china-pirates-idAFN1830149720110519>
 - 22 Hosszú évek harca és belső viszályait követően 2012 nyara óta felállt egy központi kormányzat, mely a nemzetközi szervezetek támogatását is maga mögött tudja, kérdéses azonban, hogy a korábban is rivalizáló felek miként tudnak kompromisszumra jutni a politikai folyamatok kapcsán. További információk: Marsai–Hettyey, 2013

Felhasznált irodalom

- Besenyő, János (2011): A szomáliai stabilitás és a nemzetközi közösség. Afrika Tanulmányok, Vol 5., No. 1., pp. 29-41.
- Besenyő, János - Kiss, Álmos Péter (2009): Kelet-Afrika tengeri farkasai - A szomáliai kalózkodók fénykora. Afrika Tanulmányok, Vol 3., No. 3-4., pp. 46-58.
- Bredie, Joseph W. B. - Beeharry, Girindre K. (1998): School Enrollment Decline in Sub-Saharan Africa. World Bank Discussion Paper, No. 395. Washington, The World Bank.
- Campos, Indira - Vines, Alex (2008): Angola and China - A Pragmatic Partnership. London, Chatham House. Elérés: http://csis.org/files/media/csis/pubs/080306_angolachina.pdf
- Hernádi, András (2009): Kína nemzetközi kapcsolatai. In: Inotai András – Juhász Ottó: A változó Kína. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Hidasi, Gábor (1979): Gazdaság és politika a Kínai Népköztársaságban. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- IKV Pax Christi (2008): Su-Dan - Whoes Oil? Sudan's Oil Industry. Elérés: http://www.ikvpaxchristi.nl/media/files/sudans-whose-oil_0.pdf
- Marsai, Viktor - Hettyey, András (2013): Szomália - Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika Szarván. Pécs, Publikon Kiadó.
- Pew Global (2007): Global Unease With Major World Powers. The Pew Global Project Attitudes. Elérés: <http://pewglobal.org/files/pdf/256.pdf>

- Sautman, Barry - Hairong, Yan (2010): Trade, investment, power and the China-in-Africa discourse. Pambazuka News, 2010.01.07. Elérés: http://www.pambazuka.org/en/category/africa_china/61253
- Shinn, David H. (2011): China-Africa Relations: The Big Picture. International Policy Digest, 2011.12.06. Elérés: <http://www.internationalpolicydigest.org/2011/12/06/china-africa-relations-the-big-picture/>
- Szentesi, Ambrus Gábor (2009): Kína Afrika felé fordulásának folyamata, valamint annak gazdasági és geopolitikai vonzatai. EU Working Papers 3/2009. Budapest, BGF KFK.
- Tarrósy, István (2006): Kína Afrikára kacsint. MTA VKI, No. 131.
- Tarrósy, István (2008): Sino-afrikai kapcsolatok a világpolitika rendszerében. Kölcsönös hasznok és lehetőségek a 21. században. Külügyi Szemle. 2008/4. Budapest, Magyar Külügyi Intézet.
- Vörös, Zoltán (2009): Olajban kötött házasság: Kína és Szudán kapcsolatának 50 éve. Afrika Tanulmányok, Vol. 3., No. 3-4. pp. 66-77.
- Vörös, Zoltán (2010): Segíti-e a fenntartható fejlődést Kína afrikai szerepvállalása? In: Tarrósy, István (szerk.): Fenntartható Afrika. Pécs, Publikon Kiadó, pp. 105-150.
- Vörös, Zoltán (2011): China's Role in Africa: The Case of Sudan. In: Tarrósy, István - Szabó, Loránd - Hyden, Goran (eds.): The African State in a Changing Global Context: Breakdowns and Transformations. Münster - Wien - London, LIT Verlag, pp. 33-47.
- World Bank (2013): The Pirates of Somalia: Ending Threat, Rebuilding a Nation. The World Bank. Elérés: <http://allafrica.com/download/resource/main/main/idatcs/00061080:65c209ea865aebfc5819d3da52669525.pdf>

English Abstract

Security risks of China's main commercial shipping route: Africa

Satisfying emerging China's ever-increasing need for energy is not solely economic but social and political priority too. Boosting economic performance and chasing GDP per capita increment – which is also emphasized within the current five-year plan – are both primary concerns for Beijing since economic downturn would cause serious consequences which Communist Party leaders do not want to risk.

It is a frightening data that 80 percent of the country's oil import – so all the supplies coming from the Middle East, Latin America and Africa – is coming through one route, China's most important commercial route, where Beijing's abilities to protect and secure its shipments are limited. From the South China Sea through the Strait of Malacca and the Indian Ocean it is a more than 12000 km-long route with the Strait of Hormuz at one leg, while the other includes increasing pirate activities at the Somali shores and unstable African countries.

This route is in the centre of this research funded by the János Apáczai Csere National Excellence Program. The current study summarizes one of the chapters of the author's upcoming book; it analyses the risks of the route's African section. The volume dealing with the whole route's security risks will be published in 2014.

A szerzőről

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Interdiszciplináris Doktor
Iskola Politikatudományi
Program

About the Author

PhD student
Interdisciplinary Doctoral
School, Political Science
Programme,
University of Pécs,
Faculty of Humanities

voros.zoltan@pte.hu

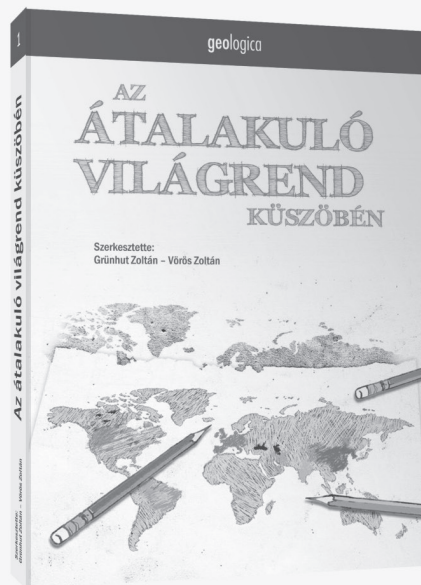
Az átalakuló világrend küszöbén

Szerkesztette:
Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán

Henry Kissinger a nagysikerű Diplomácia című monográfiájában azt írta: „Minden évszázadban színre lép egy ország, amely szinte bizonyos természeti törvényszerűségként mind hatalmánál fogva, mind pedig szellemi és erkölcsi indíttatásból saját értékrendjének képére formálja át a nemzetközi rendszer egészét”.

Az amerikai stratégia úgy véli, a 17. században Franciaország, a következő száz év során Nagy-Britannia, aztán a Habsburg Birodalom, az elmúlt században pedig az Egyesült Államok volt a legjelentősebb hatással arra a majdhogynem definiálhatatlan jelenségre, amelyet egyetlen szóval világrendnek nevezünk, noha tisztában vagyunk vele, stabil „rend” soha nem volt a nemzetközi kapcsolatokban, s mostanság sem beszélhetünk ilyesmiről. Továbbszöve Kissinger gondolatmenetét, jogosan merül fel a kérdés: a 21. században mely nemzet fellépése hat majd sorsfordító eseményként? Bár sokak számára kézenfekvően Kína testesíti meg a választ, s gazdasági, diplomáciai, geopolitikai összefüggésben nem is alaptalan e vélekedés, mégis realisabb az Egyesült Államok dominálta nemzetközi erőteret felváltó új korszakot valamiféle sokpólusú világként elképzelni.

A kötet 12 tanulmány keretében azon országokat, szubnacionális együttműködések és térségeket vizsgálja, amelyeknek így vagy úgy, számukra kedvező kilátásokat, avagy kihívásokkal teli megpróbáltatásokat tartogatva, de szerepük lesz a fennálló világrend átalakulásában.

Megjelent!

www.publikon.hu

AFRIKA SZEREPE ÉSZAK- ÉS DÉL-AMERIKA LÉGTEREINEK BRIT GEOPOLITIKAI SZEMPONTBÓL TÖRTÉNŐ MEGÍTÉLÉSÉBEN (1919–1939)¹

DEÁK MÁTÉ

A Brit Birodalom nem mutatott különösebb érdeklődést a dél-amerikai kontinens légtérének meghódítása iránt egészen az 1930-as évek elejéig, annak ellenére sem, hogy már 1919-ben szóba került a dél-atlanti légi útvonal brit üzemeltetése a Handley Page Company által.² Ennek oka többek között az, hogy a Birodalom és gyarmatainak hagyományos kelet-nyugati elhelyezkedése, mely alapvetően a London-Bombay-Sydney–tengely mentén húzódott, nem tette szükségessé az észak-déli irányú légi közlekedési fejlesztéseket. Kivételt képez ez alól a Birodalom dél-afrikai gyarmatainak elérése (Fokváros), ám azok légi megközelíthetőségére az 1930-as évek végéig várni kellett. A brit geopolitikai gondolkodást elsősorban a brit birodalmi eszme, valamint a tengeri dominanciára törekvés határozta meg ebben az időszakban. Sir Halford John Mackinder³ brit geopolitikus a kulcsövezet és a magterület elméletével a geopolitikai gondolkodás fókuszpontját a közel- és távol-keleti területeken tartotta, mely brit szempontból kulcsfontosságú területnek számított a birodalmiság fenntarthatósága tekintetében. Elmélete Dél-Amerikát perifériaként kezelte, s nem tulajdonított a kontinensnek különösebb szerepet a brit nagyhatalmi politika alakításában.⁴

A dél-atlanti légi útvonal kiépítése tehát nem hagyományos értelemben vett birodalmi, territoriális érdekek miatt került előtérbe. A brit légügyi minisztérium elsősorban a nemzetközi légi versenyben történő lemaradás ledolgozása miatt vetette fel ezt a kérdést újra 1928-ban, ám akkor anyagi okok miatt a terv nem valósulhatott meg. A francia és német légi sikerek láttán a Birodalom egyre fontosabbnak kezdte érezni a dél-amerikai kontinensen történő légi megjelenést, versenyt támasztva ezzel az említett, és hagyományosan ellenfélnek számító európai hatalmaknak. A brit érdekek a weimari Németország sikeres légi- és külpolitikáját látva lassan – a korábbi támogató hozzáállást feladva – megkövetelték, hogy a túlságosan megerősödő német légi jelenlétet ellensúlyozza a Birodalom világszerte. Korábban azért támogatták ezeket a törekvéseket, mert nem szolgálta a brit érdekeket a versailles-i békét követően folyamatosan erősödő francia légi útvonalhálózat kiépülése, és a dél-atlanti légi útvonal kialakításának és üzemeltetésének monopolizálása. Ám Németország 1926-ban aláírta a korábbi győztesekkel a Párizsi Légügyi Egyezményt, melynek egyik következményeként jöhetett létre a Luft Hansa (1933-tól Luft-

hansa),⁵ s az ország ezzel kijutott a nemzetközi polgári légi elszigeteltség állapotából. A megállapodások aláírását követő azonnali, sikeres, már-már agresszív német légi terjeszkedés nem maradhatott titokban.

A brit politikai elit is felfigyelt a német eredményekre, köztük maga Sir Winston Churchill is. Elismerte, hogy csak késve ismerte fel Nagy-Britannia a weimari Németország légi sikereinek jelentőségét: „Nehéz megítélni, s még nehezebb pontosan meghatározni, milyen mértékben tesznek szert katonai jelentőségre egy-egy adott pillanatban a polgári repülőgépgyárak és kiképzőközpontok. Megszámlálhatatlanul sok módja van annak, hogyan lehet elrejtetni, álcázni a valóságot, s hogyan lehet megszegni a szerződéseket. A levegő, és csakis a levegő kínálta Hitlernek a lehetőséget, hogy minél gyorsabban utolérje, majd meg is előzze Franciaországot és Nagy-Britanniát egy létfontosságú fegyverben.”⁶ A német légi expanzió külpolitikailag és gazdaságilag is sikeres volt, sok esetben sikeresebb, mint a francia Aéropostale törekvései. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy a német tőkéből és technikával működő dél-amerikai leányvállalatok (SCADTA, CONDOR) a Lufthansával történő együttműködés eredményeként sorra nyerték el a korábban francia érdekeltségű légi koncessziókat az új, feltörekvő légi nagyhatalom, Németország számára.

A világ nagyhatalmi palettáján nem kizárólag a briteknek tűnt fel ez a folyamat, azt az Amerikai Egyesült Államok is egyre nagyobb figyelemmel kísérte. Dél-Amerika, és annak légtere, a Monroe-doktrína kinyilatkoztatása óta hagyományosan az USA érdekszférájának számított, s nem tűrhette szó nélkül egy korábban ellenfélként fellépő, vesztes európai állam növekvő légi sikereit az amerikai kontinensen.

Afrika felértékelődése – lehetséges ugródeszka Dél-Amerika felé⁷

A nyugat-afrikai légi útvonal kiépítése és üzemeltetése, mely összeköti Dél-Afrikát Londonnal ugyanis előfeltétele lett volna egy dél-atlanti légi folyosónak. Brit-Gambia angol gyarmat volt a tervezett kiindulópontja a transzatlanti repülésnek, s eddig a gyarmatig a légi közlekedés kiépítése egyszerre szolgálta volna a dél-afrikai, s a dél-atlanti útvonalak megvalósulását.

„A brit kereskedelmi repülés jövője, 1927”⁸ című dokumentum tovább nem halasztható feladatként említette a London és Fokváros összekötését célzó légi úthálózat kiépítését. Leszögezte, hogy a brit repülés nemzetközi értelemben lemaradt hagyományos értelemben vett versenytársaitól (németek és franciák), melyet számos adattal támasztott alá.⁹

1926. ÉVI ADATOK ALAPJÁN	LÉGI ÚTVONALAK HOSSZA (MÉRFÖLD)	HETENTE REPÜLT TÁVOLSÁG (MÉRFÖLD)	ÜZEMELTETETT REPÜLŐGÉPEK SZÁMA (DB)
Nagy-Britannia	2300	21.182	20
Franciaország	8304	74.944	300
Németország	14.000	180.000	167

Mint ahogy a táblázatok látható, Nagy-Britannia mindhárom mutató¹⁰ esetén messze alatta maradt 1926-ban a francia és német értékeknek.¹¹ A táblázatból kitűnik Németország figyelemre méltó felzárkózása polgári légi értelemben, hiszen csak 1926-ban tették a nemzetközi légi szerződések¹² lehetővé egyáltalán számára a Luft Hansa megalakítását, és saját légtérének elhagyását.

A jegyzék külön kiemelte azt a tényt, hogy a francia kormánynak szándékában állt a Nyugat-Afrika és Dél-Amerika között menetrend szerinti légi járat üzemeltetésének beindítása, mely önmagában a teljes brit repülésre fordított kormányzati finanszírozás 50%-át tette volna ki annak beindítása esetén! Nagy-Britanniának nem állt érdekében, hogy ezt az útvonalat a franciák monopolizálják, ezért a későbbiekben támogatták Németországot – például Gambia gyarmat légtérhasználati jogának részleges átengedésével – dél-atlanti törekvései megvalósításában. Ebből a dokumentumból még nem derül ki egyértelműen, hogy a britek legfőbb ellenlábasuknak a németeket tartották, nem a franciákat. Így vagy úgy, de a lemaradás ténye a légi versenyben elkendőzhetetlenné vált, melyet a jegyzék félreérthetetlenül fogalmazott meg: „Mindazonáltal visszatérve a polgári légi közlekedés jelenlegi problémájához, az általam idézett tények alapján további erőfeszítések nélkül Nagy-Britannia – mint említettem – a reménytelenül lemaradást kockáztatja [ti. a légi versenyben – D. M.]”¹³ A dokumentum szintén egyértelműen összegezte a jelenlegi helyzet tarthatatlanságát: „A fentebb említettek fényében bizonyosnak érzem, hogy munkatársaim is egyetértenek velem abban, hogy a jelenlegi pozíciónk és politikánk azonnali felülvizsgálatra szorul. Biztosan nem ülhetünk ölbe tett kézzel, miközben légi útvonalhálózatunk hossza csak alig negyede a németekének és a franciákéknak, a repült mérőföldjeink száma nem említhető egy szinten az övékével, polgári légi flottánk pedig – mely bár minőségileg kiemelkedő – számosságát tekintve elhanyagolható.”¹⁴ A brit kormány tehát tudatában volt a francia légi erőfölénynek, és annak a ténynek is, hogy Németország már nem mint legyőzött európai állam, hanem mint feltörekvő polgári légi nagyhatalom, a brit és francia légiközlekedés méltó ellenfeleként jelent meg 1926-ban a nemzetközi porondon!

1933-ban a nyugat-afrikai útvonal kiépítése ismételen napirendre került. „A Birodalom civil légi kommunikációjának jövője, 1933”¹⁵ című dokumentum Sir Eric Geddes¹⁶ London–Fokváros–London repülő útját követően készült jegyzéket terjesztette a brit kormány elé. Sir Eric Geddes kiemelten fontosnak tekintette Dél-Afrika légi úton történő bekapcsolását a Birodalom hálózatába. A járat stabil, menetrend szerinti üzemeltetése nem csak a fent vázolt célt valósította volna meg, hanem – Afrika nyugati partjai mentén – stabil alapot szolgáltatott volna a dél-atlanti átkelésekhez a repülőgépek számára. Egy meglévő London–Fokváros repülő járat esetén a Brazíliába induló légi útvonal gyakorlatilag bármikor hozzákapcsolható lett volna a meglévőkhöz, bekapcsolva ezzel Dél-Amerika egyes országainak légtérét is a brit úthálózatba. A London–Fokváros járatot nem csak „járatként” képzelte el, hanem kiemelkedően fontos, stratégiai légifolyosóként tekintett rá. Ugyanakkor ezt nem csak birodalmi érdekből tette, hanem mint az Imperial Airways elnöke, kereskedelmi értelemben is felfigyelt annak üzleti lehetőségeire, és kormányzati szín-

ten is szorgalmazta azok megvalósítását. Alapvetően a légiposta és a teherszállítás kérdése felől közelítette meg a problémát. Rámutatott, hogy jelenleg más ország és más légitársaság a haszonélvezője a Dél-Amerika és a Birodalom, valamint Kanada és a Birodalom között áramló légiposta- és teherszállítmányozásnak. Az észak-atlanti légi útvonal kiépítését ennek ellenére alapvetően közös üzemeltetésű járatokkal kívánta megtenni (Imperial Airways–Pan American Airways együttműködés), a dél-amerikai légtér elérését pedig ebben az esetben Kanada keleti partjaitól az USA érintésével Bermudán keresztül képzelte el:¹⁷ „*Nem szabad elfelejteni ugyanakkor – a Bizottság biztos abban, hogy Ófelsége Kormánya ezt szem előtt tartja – hogy a légiposta útvonal kiépítésének lehetősége feletti döntés a kiinduló ország kezében van; és tekintettel arra, hogy a transz-atlanti légiposta és annak útvonala az Amerikai Egyesült Államokon keresztül halad, a Bizottság álláspontja az, hogy bármely transz-atlanti légi járat üzemeltetése csak és kizárólag ezzel az országgal közösen lehetséges. Ezt a célt szem előtt tartva a Bizottság eddig is együttműködő és baráti kapcsolatot ápolt a Pan American Airways munkatársaival, melyet remélhetőleg megfelelően tartanak az USA légi politikájában az Imperial Airways és a Brit Birodalom részéről.*”¹⁸ Az idézet értelmében tehát nem csak az észak-atlanti útvonalat tette Sir Erik Geddes függővé az Egyesült Államoktól, hanem minden transz-atlanti járatot, tehát a dél-atlantit is! Ezzel formálisan is elismerte a *Monroe-doktrína* értelmében az USA által magának vindikált jogokat Észak- és Dél-Amerikában. Az említett jó viszony ápolására tehát nem csak mint légitársaság törekedett, hanem az USA nagyhatalmi törekvéseit is tiszteletben kívánta tartani.

Az észak-atlanti légi útvonal kiépítésének lehetőségei

1935-ben Sir Philip Sassoon¹⁹ megerősítette a Légügyi Minisztérium újfent előtérbe került szándékát, hogy Dél-Amerikába menetrend szerinti járatokat indítson a brit kormány. *Az atlanti légi útvonal, 1935*²⁰ című, repüléssel foglalkozó brit külügyi dokumentum tovább nem halasztható problémaként vázolta a légi versenyben történő lemaradást, kihangsúlyozva, hogy nem odázható teendők sokasága áll a légügyi minisztérium, valamint a mindenkori brit kormány előtt. Ugyanakkor kitűnik, hogy a hangsúly egyre inkább eltolódott az észak-atlanti útvonal fontosságának hangsúlyozása felé, melyet az USA aktív közreműködésével képzeltek el a britek. „*A Bizottság úgy látja – meglátásom szerint helyesen – , hogy a nemzetközi útvonalak közül elsőbbséget kell biztosítanunk az USA és az Egyesült Királyság között létrehozandó útvonalnak, amilyen gyorsan csak lehet, mivel szemmel láthatóan ez az a járat, amely a közeljövőben igen jelentős forgalmat fog lebonyolítani, valamint igen jelentős politikai értékkel bír.*”²¹ A hangsúly északra tolódására azért is kerülhetett sor, mivel Kanadába légi úton továbbra sem volt megoldott az eljutás.

A dokumentum egy másik, stratégiaileg igen jelentős kérdéssel is foglalkozik: Észak-Írország, vagy az Ír Szabad Állam területén legyen-e az észak-atlanti légi útvonal európai kiindulópontja? Kormány megbízottak előrehaladott tárgyalásokat folytattak az Ír Szabad Állam képviselőjével az első hallásra csekély jelentőségűnek tűnő kérdéstről. Ugyanakkor ennek tétje nem volt elhanyagolható, hiszen – bár

Észak-Írország választása esetén a brit kormány teljes kontrollja alatt tarthatta volna a kiindulópontot – az Ír Szabad Állammal történő tárgyalások brit, amerikai (USA) és ír kizárólagosságot kívántak megkövetelni annak légtere felett. Ezzel a Brit-szigetek²² légtérének teljességét tudták volna lezárni más európai versenytárs elől, gyakorlatilag monopolizálva az Európa és Észak-Amerika közötti légi útvonalat! „Egy bázis Észak-Írországban azzal az előnnyel járna, hogy teljesen a mi ellenőrzésünk alá tartozna. Máshonnan nézve azonban ez nyitva hagyná az Ír Szabad Állam területét minden más, a transz-atlanti járat üzemeltetése után áhító ország számára. [...] A Bizottság álláspontja tehát az, hogy amennyiben lehetséges, a nemzetközi verseny lehetőségét teljesen meg kell szüntetni, hogy kizárólag az USA és az Egyesült Királyság légitársaságai – Imperial Airways Limited és a Pan-American Airways – üzemeltethessék a járatot.”²³ A leírtak fényében érthető, miért nem a dél-atlanti légi versenybe történő beszállás mellett kardoskodott minden áron a brit kormány, melyet már a németek és franciák erre az időszakra gyakorlatilag teljes mértékben sajátjuknak tekintettek, nem kevés bosszúságot okozva ezzel az USA külpolitikusi számára.

A dél-afrikai térség légi megközelíthetősége továbbra is prioritás

Brit szemszögből azonban Nyugat-Afrikába továbbra is leginkább a Franciaországon vagy Portugálián keresztül vezető útvonal tűnt a legésszerűbbnek. Franciaország és az Ibériai-félsziget légtérének érintése szükségszerű volt egészen az 1930-as évek elejéig, mert a technológia nem tette lehetővé a London–Lisszabon repülést, annak megszakítása nélkül. Portugália szerepe tehát felértékelődött a brit repülés szempontjából, ezért 1935-ben a brit kormány megkezdte a hivatalos légügyi tárgyalásokat Lisszabonnal a portugál gyarmatok légtérének használatáról Nyugat-Afrikában, a Durbanba tartó útvonal kiépítésének érdekében. Ám Spanyolország megkerülése, a berepülés a portugál légtérbe annak érintése nélkül továbbra is lehetetlennek bizonyult technikailag, ezért a további megvalósítás itt megakadt.

1936-ra a nyugat-afrikai légi útvonalhálózat kiépítése egyre égetőbb feladat lett a Birodalom számára. Ennek okai közé tartozott az egyre érezhetőbb olasz jelenlét Északkelet-Afrikában, és Mussolini agresszív birodalomépítő politikája a térségben. A dél-afrikai kormányzat állandó politikai nyomást gyakorol

„1936-ra a nyugat-afrikai légi útvonalhálózat kiépítése egyre égetőbb feladat lett a Birodalom számára. Ennek okai közé tartozott az egyre érezhetőbb olasz jelenlét Északkelet-Afrikában, és Mussolini agresszív birodalomépítő politikája a térségben. A dél-afrikai kormányzat állandó politikai nyomást gyakorolt Londonra, hisz egyre inkább veszélyeztetve érezte magát egy esetleges olasz térnyerés következményeitől.”

EL IMPERIO DEL AIRE

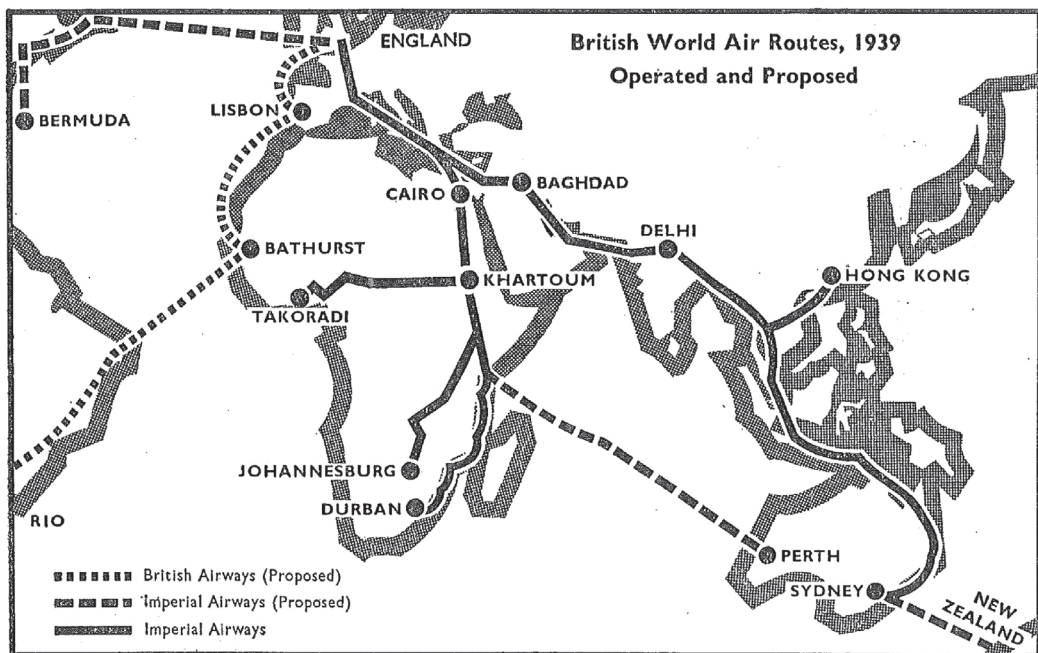
A Brit Birodalom stratégiai légi útvonalhálózata világtérképen érzékeltetve.
Forrás: Swanston, 2011: 76-77.

rolt Londonra, hisz egyre inkább veszélyeztetve érezte magát egy esetleges olasz térnyerés következményeitől.²⁴ Miközben az újrafegyverkezési programok a brit ipar szinte teljes kapacitását lekötötték, továbbra is érvényben volt az a szabályozás, mely kimondta, hogy minden brit légi járat kizárólag brit gyártmányú repülőgéppel lehetséges, mely kizárólag brit motorokkal van felszerelve. A gesztus érthető volt a kormányzat részéről, ám technikailag irreális kihívás elé állította a brit gyártókat és légitársaságokat. A szóba jöhető repülőgéptípusok és motorok – bár már léteztek – egészen 1938-ig nem voltak elérhetőek a légitársaságok számára, ezért gyakorlati tapasztalatokkal sem rendelkeztek a lehetséges üzemeltetők.²⁵

A brit kormány végül 1937 márciusára kiválasztotta és megbízta a British Airways légi társaságot a dél-amerikai légi járat kiépítésével és üzemeltetésével. Ezt két lépcsőben kívánta a kormányzat felépíttetni, első lépcsőben Gambia gyarmatig, s onnan csak a második lépcsőben a dél-amerikai országok légtere felé. A légi terjeszkedés fontosságát nem csak a nemzetközi politika állandó fenyegető változásai támasztották alá, hanem az a tény is, hogy a Dél-Amerikába irányuló angolszász légiposta szállításaért a brit kormány német és francia légitársaságoknak 1936-ban 87.500, míg 1937-ben már 98.000 angol fontot volt kénytelen kifizetni.

A civil repülés. A tervezett dél-atlanti légi közlekedés, 1937 című dokumentum²⁶ – a fenti iratokhoz hasonlóan – a dél-atlanti légi közlekedésbe történő brit bekapcsolódás fontosságát hangsúlyozta. Ugyanakkor rámutatott arra is, hogy a franciák (1928) és a németek (1932) ezt az útvonalat már közel évtizedes előnnyel és tapasztalattal üzemeltették. Az Alsóház 1936. május 19-én döntött arról, hogy kiépíti a brit útvonalat Dél-Amerikába, Lisszabon és Gambia érintésével, tehát a nyugat-afrikai partvonalat követve, mely egyben megoldást kínált az ott található brit gyarmatok becsatolására is a légi közlekedési hálózatba.²⁷ A járat kiépítésével és üzemeltetésével a British Airways Ltd.-t kívánta megbízni a kabinet, mivel meglátása szerint az Imperial Airways számára – a meglévő útvonalak és járatok fejlesztése és üzemeltetése mellett – ez túl nagy feladat lett volna akkor. A nyugat-afrikai légi terjeszkedés, és a dél-atlanti óceáni útvonal azért került ismételten előtérbe, mert a dél-amerikai postaszállítmányok rendkívül költségesekké váltak azáltal, hogy francia és német járatok szállították azokat. Másrésztől az 1936-ban elfogadott új finanszírozási szabályok értelmében²⁸ évente maximum 1,5 millió font állt rendelkezésre a civil repülés fejlesztésére, mely jelentős növekedést jelent az 1930. évi forrásokhoz képest. Az említett tényezők együttes hatásai, valamint a nyugat-afrikai brit érdekltségek becsatolásából fakadó előnyök miatt vált tehát indokolttá a dél-atlanti terjeszkedés terveinek felelevenítése. Azonban ezt még ekkor is szakaszosan képzelte el a kabinet: „*A Portugálián áthaladó, Afrika nyugati partjait érintő légi útvonal alternatívája azzal az előnnyel járna, hogy rövidebb, ezért gyorsabb járatot tenne lehetővé, miközben előkészítené a Dél-Amerika felé történő terjeszkedés lehetőségét. Ugyanakkor biztosítana némi védelmet a külföldi eredetű próbálkozások ellen, melyek a Nyugat-Afrika partvonalait érintő útvonal kiaknázására irányulnának.*”²⁹ A dokumentumból az is világosan kivehető, hogy mind a kabinet, mind a légügyi szakemberek tudatában voltak annak, hogy ez a fejlesztés legkorábban is csak 1938-ban indulhatott volna el, s a dél-atlanti térségre, így Dél-Amerika egyes országainak légtérére történő kiterjesztés előreláthatólag 1940 előtt nem valósulhatott volna meg. Szintén tudatában voltak annak is, hogy az európai versenytársak kelet-nyugati irányból, míg az USA észak-déli irányból hálózta be a dél-amerikai kontinens egyes országainak légtérét, s építette ki a hálózat csatlakozási pontjait éppen abban a – közel évtizedes – időszakban, mely alatt a brit kormány nem fordított kellő energiát, és nem tulajdonított kellő fontosságot a légi versengésben történő részvételre. Mindezek tükrében érthető, hogy a nyugat-afrikai útvonal kiépítése lassan, különösebb lelkesedés nélkül haladt, s az idő múlásával egyre világosabbá vált az a tény is, hogy tervezett formájában semmiképp sem fog megvalósulni. A kísérleti repülések végül Gambiáig értek el Londonból, ám itt megállt a kivitelezés. A déli transz-atlanti légi járat kiépítése Gambia és Brazília között meg sem kezdődött.

Ugyanakkor a tervezés teljesen nem állt le, hiszen 1938-ban kutató csoport indul Brazíliába és Argentínába a Natal–Buenos Aires járat kiépítésének lehetőségeit vizsgálva, miközben egy másik felderítőkből és szakemberekből álló csoport a nyugat-afrikai Lisszabon–Bathurst útvonal létrehozásának lehetőségeit vizsgálta meg, ám ezek csak az említett kísérleti fázisig jutottak. Végül 1939. január 2-től kellett volna elindulnia a London–Lisszabon–Bathurst (Brit-Gambia) útvonalon a menet-

▲ A valós- és tervezett brit légi útvonalhálózat 1939-ben. Forrás: Higham, 1960: 259. Átvétel.

rend szerinti légi járatnak. A British Airways ezért a járatért, s annak üzemeltetéséért évente 116.000 angol font díjat kapott volna, ám a nehézségek, valamint a tervezett légi útvonalhálózat fejlesztésének változásai már nem tették lehetővé a járat tényleges beindítását.

Mindeközben az Imperial Airways az észak-atlanti átkeléssel a London–New York–Bermuda útvonalat próbálta feltérképezni, s így eljutni a dél-amerikai kontinensre, ám ez az útvonal sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A második világháború kitörése véget vetett a próbálkozásoknak. A nyugat-afrikai útvonal Kairó–Kartúm–Takoradi érintésével valósult meg 1939-re, s a johannesburgi és durbani útvonal is a Kairó–Kartúm-tengely mentén jött létre. Bathurst kikerült a fő csapásirányból, s nem játszott tovább szerepet a dél-atlanti brit útvonal kialakítására történt erőfeszítésekben. A második világháború alatt erre már nem is került sor, a külpolitikai mozgástér és a gazdasági lehetőségek beszűkültek, s más prioritások kerültek előtérbe a Brit Birodalmon belül is.

Konklúzió

A dél-atlanti légi törekvések nem vezettek eredményre a brit kormány részéről. Ennek alapvető okai a fentiek tükrében a következők:

1. A brit birodalmi légi útvonalhálózat kiépítése közben nem fektettek kellő hangsúlyt a dél-atlanti légtér meghódítására, s Dél-Amerika légtérének becsatornázására a Birodalom légi útvonalhálózatába. Ugyanakkor az tagadhatatlan, hogy ennek a hiánynak a brit kormány tudatában volt, s kormányzati szinten törekedett annak megvalósítására, ám ezek a törekvések rendre elbuktak.

- British World Air Routes 1939
2. A francia és német törekvések egyik elsődleges célja volt Dél-Amerika egyes országai légterének meghódítása, mindkét ország menetrend szerinti interkontinentális transz-atlanti légi járatot üzemeltetett Európa és Dél-Amerika között, jóval megelőzve ezzel a lemaradó félben lévő briteket. A dél-atlanti repülésekhez a franciák jórészt saját afrikai gyarmataikat, a németek pedig Brit-Gambiát használhatták. Mindezekkel olyan előnyre tettek szert, melyet a Brit Birodalom a második világháború kitöréséig nem volt képes ledolgozni.
 3. Az Amerikai Egyesült Államok nagyhatalmi igényeinek és a maguknak vindikált érdekszférának a maximális tiszteletben tartása alapvető cél volt a Brit Birodalom részéről. Az északi-atlanti átkelések esetében megkerülhetetlennek tartották az USA hozzájárulását és aktív közreműködését. Mivel Dél-Amerika is az Amerikai Egyesült Államok érdekszférájába tartozott, a britek a szövetségi jó viszony ápolására nagy figyelmet fordítottak ebben az esetben is, a tárgyalások során tanúsított igyekezet az említett nagyhatalom jóindulatának megtartására az időszak diplomáciai dokumentumaiban mindvégig tetten érhető.
 4. Dél-Amerika hagyományosan nem tartozott a brit gyarmatbirodalomhoz, mely a Londontól alapvetően keleti irányú közlekedési útvonalak mentén helyezkedett el, ezért a légi közlekedés fejlesztése során is prioritást élvezett a London–Delhi–Sydney útvonal kiépítése, valamint a Brit Birodalom afrikai gyarmatainak becsatornázása a London–Kairó–Fokváros-tengely mentén. Ezért geopolitikai célok ennek az útvonalnak a kiépítését sokkal kevésbé támasztották alá, mint az említett egyéb útvonalak fejlesztését. Ennél fogva lényegesen kisebb hangsúlyt jelent meg a brit külpolitikában, mint az indiai, afrikai, és távol-keleti térségek légi útvonalai.
 5. A brit külpolitika érdeklődése sokkal inkább fókuszált az észak-atlanti átkelésre, mint a dél-atlanti útvonal fejlesztésére. Míg a franciák és németek által uralt dél-amerikai légi járatok esetén a piaci versenybe történő beszállás rendkívüli erőfeszítések mellett sem biztos, hogy lehetséges lett volna, addig az USA-val közösen üzemeltetett észak-atlanti posta-, teher- és személyszállítás légi útvonalai mentén történő üzemeltetés lehetőségéért hatalmas előnnyel szállhattak harcba a britek. Észak-Amerika légterét érintve pedig lényegesen egyszerűbb módon, kevesebb technikai kihívás mellett érthették volna el a Bermudákon keresztül a dél-amerikai kontinens bizonyos országainak légterét. Ugyanakkor így lehetőség adódhatott Kanada keleti területeinek légi úton történő elérésére is.
 6. Míg a franciák, és főleg a németek nemzeti légitársaságaik leányvállalataiként Dél-Amerika számos országában jelen voltak már az 1920-as évek elejétől kezdve, addig ilyen helyi légitársasággal a britek nem rendelkeztek a térségben. Ezért nem csak geopolitikai és technikai törekvések kérdése volt a kontinens elérése, hanem mindezeken felül hatalmas energiát, időt és pénzt felemésztő megoldandó feladat lett volna ezek kiépítése a tervezett légi útvonal déli végpontjának számító Dél-Amerikában. Erre pedig sem a British, sem az Imperial Airways nem rendelkezett anyagi, technikai, és humán erőforrás kapacitással.

Összességében tehát elmondható, hogy a Dél-Amerikáért folyó nemzetközi légi versenybe a Brit Birodalom nem szállt be ténylegesen, s a megvalósult erőfeszítések is gyakorlatilag eleve kudarcra ítéltettek. Mindezeket alátámasztja az a tény is, hogy csak az 1970-es évekre valósult meg a negyven évvel korábban eltervezett brit törekvés, és indult menetrend szerinti légi járat Londonból Dél-Amerikába. ☀

Jegyzetek

- 1 A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.
- 2 Higham, 1960: 252.
- 3 Sir Halford John Mackinder (1861–1947), skót származású geopolitikus, az angolszász geopolitikai iskola és geopolitikai gondolkodás egyik megalapítója. Nevéhez fűződik a Kulcsövezet (Pivot Area) és a Magterület (Heartland, valamint a Földközi-óceán–Léna-vidék (Midland Ocean–Lenaland) elméletek kidolgozása. Szilágyi, 2013: 45.
- 4 Ibid, 35.
- 5 Dienel-Schiefenbusch, 2000: 957.
- 6 Churchill, 1989: 48–49. átvétel
- 7 A brit repülést taglaló külügyi iratok számossága és azok terjedelme miatt jelen tanulmányban csak négy fontosabb dokumentumot kívánunk érinteni. A dokumentumok a brit Nemzeti Archívumban találhatóak, s teljes szövegükben az Archívum honlapjáról érhetők el. <https://www.nationalarchives.gov.uk>, letöltés időpontja: 2013.04.23. Ld. továbbá a témában: Deák Máté (2010): Gambia – a németek afrikai ugródeszkája Latin-Amerika felé az 1930-as években. Afrika Tanulmányok. Vol. 4, No. 1. pp.
- 8 The future of British commercial Air Transport. CAB/24/188.
- 9 A táblázat átvétel a CAB/24/188. sz. jegyzék 2. oldaláról
- 10 Lásd 3. számú melléklet
- 11 A mutatók alapját az 1926. évi adatok szolgáltatták, mivel ezek voltak az akkor elérhető legfrissebbek.
- 12 Pariser Luftverkehrsabkommen 1926 (lásd még: Paris Air Agreement 1926)
- 13 „*To return, however, to the immediate problem of civil aviation, the figures I have cited show conclusively that, unless we bestir ourselves, Great Britain is, I have said, in danger of being left hopelessly behind.*” CAB/24/188. 3.
- 14 „*In the light of these few paragraphs I feel sure my colleagues will agree that an immediate review of the position and our present policy is called for. We cannot surely rest content with routes whose length is about a quarter and a sixth of those operated by France and Germany respectively, with a mileage which is in roughly the same ratio, and at least but not last, with a commercial air fleet which, however excellent in quality, is quantitatively negligible.*” CAB/24/188. 4.
- 15 Future of Civil Air Communications of the Empire. CAB/24/240.
- 16 Elnök, Imperial Airways. Már 1928-ban a London–Cape Town légi útvonal kiépítéséért emelte fel szavát. Vö. *The Glasgow Herald*, 1928. Sept. 8., 8.
- 17 CAB/24/240. 8.
- 18 „*It must be remembered, however, and the Board is sure that H.M. Government have it in mind, that the power of routing mail traffic, lies with the sending country; and, having regard to the importance of trans-Atlantic mail coming from and routed by the United States of America, the Board visualises that any trans-Atlantic must certainly be operated in conjunction with, and with the goodwill of, that country. What that end in view, the Board has consistently*

- maintained cordial co-operation and friendly relations with Pan American Airways, which may perhaps be described as corresponding in the United States air policy to Imperial Airways in the British Empire.” CAB/24/240. 8.*
- 19 Brit légügyi államtitkár-helyettes, majd légügyi miniszter 1924-1937. <http://nla.gov.au/nla.news-article12135485> [2013.09.02.]
- 20 The Atlantic Air Route. CAB/24/256
- 21 „*The Comittee has taken the view, and I think rightly, that in considering these international routes we should give priority to the establishment, as early as possible, of services between the USA and the United Kingdom, as this is obviously a route which is destined in the comparatively near future to carry a very large amount of traffic, and has great political value.*” CAB/24/256. 1.
- 22 Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága, melybe ebben az esetben az Ír Szabad Állam területe is bele értendő.
- 23 „*A base in Northern Ireland would have the advantage of being under our complete control. On the other hand it would leave the territory of the Irish Free State open to exploitation by all other nations desirous of participating in the trans-Atlantic service. [...] The Comittee, therefore, takes the view that international competition on this route should be avoided if possible, and that carriage of such traffic as is available should be limited to the national companies of the United Kingdom and the USA, viz., Imperial Airways Limited and Pan-American Airways.*” CAB/24/256. 2.
- 24 Ormos-Majoros, 2003: 374.
- 25 Higham, 1960: 257.
- 26 *Civil Aviation. Proposed South Atlantic Air Service.* CAB/24/268
- 27 CAB/24/268. 1.
- 28 *Air Navigation Act, 1936.*
- 29 „*The alternative of an air route travelling through Portugal and down the West Coast of Africa would have the advantage of developing a shorter, and therefore more rapid line, while preparing the way for future extensions to South America. It should also provide some protection against various schemes, mainly of foreign origin, which plan to exploit the West Coast route to South Africa.*” CAB/24/268. 2.

Felhasznált irodalom

Források

- The National Archives, Kew, Richmond, Surrey, TW9 4DU
- CAB/24/188. The future of British commercial air transport. Memorandum by the Secretary of State for Air (1927. Oct.)
- CAB/24/240. Erik Geddes: Future of civil air communications of the Empire. Note by the Secretary of State for Air (1933. Apr.)
- CAB/24/256. The Atlantic air route. Memorandum by the Secretary of State for Air (1935. Aug.)
- CAB/24/268. N. F. Warren Fisher: Civil aviation. Proposed South Atlantic Air Service. Memorandum by the Secretary of State for Air (1937. Febr.)

Irodalom

- Churchill, Winston S. (1989): A második világháború. I. kötet. Budapest: Európa Kiadó
- Diemel, Liuduger – Schiefelbusch, Martin (2000): German Commercial Air Transport until 1945. *Revue belge de philologie et d'histoire*. Vol. 78, No. 3–4. pp. 945–967.
- Gunston, Bill (1992): *Chronicle of Aviation*. J L International Publishing

- Higham, Robin (1960): Britain Imperial Air Routes 1918-1939. The Story of Britain's Overseas Airlines. London-Southampton: G T Foulis & Co.
- Ormos Mária – Majoros István (2003): Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest: Osiris Kiadó
- Szilágyi István (2013): Geopolitika. (Geographia Pannonica Nova, 14.) Pécs: Publikon Kiadó
- Swanston, Alexander and Malcolm (2011): Atlas de la Guerra Aérea. Madrid: Editorial Libsa Sa

A szerzőről

Történész, Ph.D. hallgató
 PTE BTK "Európa
 és a magyarság a 18-20.
 században"
 doktori program
 A PTE Ibero-Amerika
 Központ kutatója

About the Author

Historian, PhD aspirant
 University of Pécs Faculty of
 Humanities
 "Europe and the Hungarians
 during the 18-20 centuries"
 Doctoral Program
 Researcher of PTE Ibero-
 American Centre

@

deak.mate@pte.hu

English Abstract

The role of Africa in the perception of the airspace of North and South America from British geopolitical considerations (1919–1939)

Although the British Empire had never been interested in to conquer the northern and southern American airspace until the 1930's, the British company Handly Page already had developed a plan in 1919 to operate airmail service between Great Britain and South America. The plans were rejected from time to time because due to the lack of financial background and serious governmental intention. The colonies of the Empire were positioned along an East–West axis – with the exception of South Africa. The principal project was the development of an air route system from London to India and further to Australia. Also the government tried to reach South Africa using the Western coast of the African continent across colonial Gambia. British Gambia was the only African possibility to connect via an air route to Brazil and Argentina across the Southern Atlantic as German and French examples showed. Finally, the government decided to build the South African air route from London to Cape Town across Cairo. This meant the end of the British plans through the South Atlantic region. The other solution was to cooperate with the US and operate the air mail system using the North Atlantic air routes from London to New York and then to the Bermudas. Further plans were to reach the airspace of South America from the Bermudas. However, all these attempts failed. The British Empire never took part seriously in the race for the airspace of South America.

ways (Proposed)

ways

LA GÉOPOLITIQUE DES PREMIÈRES MISSIONS DE L'UNION EUROPÉENNE EN AFRIQUE

BENKES MIHÁLY

Az euroafrikai kapcsolatokat az európai gyarmatosítás évszázadok óta megterheli. A dekolonizáció folyamatában és a posztkoloniális periódusban Afrika népei, államai nem tudták elérni a modern korszakban elvárható fejlettségi viszonyokat. Afrika népességét több-kevesebb mértékben halmozott elmaradottság, képlékeny állami-ság, rosszul kormányzottság sújtja az ún. függetlenségi korszak eddig eltelt évtizedeiben. Állandósultak az etnikai és „polgárháborús”, valamint az Afrika-közi konfliktusok. A „fekete kontinens” a fennálló és változó világrendben alig, vagy egyáltalán nem találja a helyét. Ez a megállapítás ideig-óráig ígéretesnek ítélt lokális vagy országos szintű konszolidációs esetekre nézve is igaz.

Türke András István újabb kötetét a L'Harmattan párizsi kiadó nem véletlenül jelentette meg „Questions contemporaines” című sorozatában, közvetlenül a szerzőtől közölt korábbi munkája után. (Lásd a 2012-ben kiadott *La politique européenne de réalité et de défense* c. kötetet.) A jelen kötetben az Európai Unió biztonsági és védelmi politikájának az afrikai válsággócok és fegyveres konfliktusok terén vállalt missziós gyakorlatát tekinti át a szerző. Munkahipotézisének legfőbb kérdése, hogy a változó világviszonyok folyamatában az EU képpé válhat-e arra, hogy a domináló nemzetközi szereplők körébe lépjen. Ennek a megközelítésnek jegyében tárgyalja és magyarázza az EU Afrikában vállalt gazdasági, politikai-katonai, diplomáciai és kulturális tevékenységét. Az EU misszióinak bemutatása és kritikai mérlegelése, a „fekete kontinensen” szakadatlanul zajló konfliktusok komplexitásának megértése a szerző meggyőződése szerint segíti a 21. századi átalakuló – egyelőre instabil – nemzetközi rendszerben elérendő, geopolitikai megfontolásokból szükségszerűen domináns szerepvállalás megújítását.

A kötet első fejezetében a szerző azt a problematikát dolgozza fel, amely a neokolonializmus avagy új Afrika-politika dilemmájára vonatkozik. Demográfiai és migrációs utalásokkal jelzi, hogy az Unió egésze számára létfontosságú egy új és kooperatív Afrika-politika bevezetése. A folytatásban primer források felsorakoztatásával bizonyítja a kooperáció alapjait képező afrikai kontinens geopolitikájának koncepcionális átalakulását. Az *ACP, Yaundé, Lomé konvenciók* összehasonlító ismertetése után részletes elemzést ad a *cotonou-i megállapodásban* (2000. június 23.) megvalósuló paradigmaváltásról, illetve annak 2005-ös és 2010. évi módosításairól. Kifejti, hogy az új megállapodás alapvető szakítást jelentett a korábbi segélye-

zési, fejlesztési gyakorlathoz képest. A 2000. évi szerződés módosításai a regionális programok fokozott előtérbe állítására és politikai téren a biztonság növelésére irányultak. A cotonou-i realista stratégia célkitűzése az Unió és a regionális integrációk közötti szabadkereskedelmi viszonyok bevezetése volt, és ezen túlmenően a politikai dimenzióban is gyökeres váltást jelentett, a kizárólagos „kormányközi dialógust” felváltva a nem állami, civil szereplők bevonásával. Az együttműködésben a fejlesztés és biztonság tárgykörébe tartozó aktivitások következetes összehangolásának követelményét állították előtérbe (11–28. o.). A fejezet további részeiben az afrikai kapcsolatokban jelentős szerepet játszó nemzetközi szervezetek és államok törekvéseit ismerteti a szerző (ENSZ, EBESZ, Franciaország, Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Oroszország, Kínai Népköztársaság) részletes leírást nyújt a „közös védelmi és biztonsági afrikai politikára” irányuló béketeremtő és fenntartó operatív műveletekről. (28–52. o.)

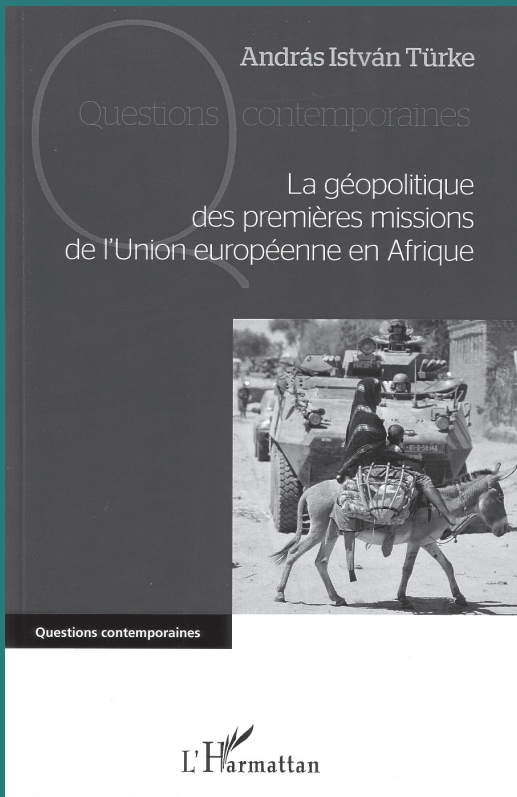
A kötet második fejezetét a Kongói Demokratikus Köztársaságban és környezetében végrehajtott katonai műveleteknek szentelte a szerző, kezdve az első önálló EU-missziótól (2003, ARTEMIS hadművelet) az EUFOR RD Congo és más missziós aktivitásokig (EUPOL, MONUC, EUSEC). E tüzetes leírásból hiteles képet alkothatunk a szakadatlan kongói válság elmúlt évtizedéről, annak biztonságpolitikai kockázatairól.

Újabb fejezetben vizsgálja a szerző az EU *darfúri válságban* vállalt szerepét. Az eseménytörténet magvas összefoglalásával alapozza meg az AMIS I, II, II-E és III 2004–2007 közötti civil-katonai támogatásig terjedő intervenciók legitimitását, bizonyítva, hogy az afrikai válságövezetekben nem elegendő az *Afrikai Unió*-nak adott „financiális infúzió”. A higgadt leíró stílust a kérdések özöne teszi mozgalmassá, érdekfeszítővé, e kérdésekben fogalmazódnak meg az európai oldalon felmerülő kételyek, kritikák üzenetei is. (107–159. o.)

Külön fejezet tárgya a *bissau-guineai biztonsági szektor* reformjának problematikája (159–180. o.). A 2005–2007 közötti uniós segélyező, logisztikai, fejlesztő aktivitás az 1982-ben kibontakozó és eszkalálódó bissau-guineai válságperiódus befejező szakasza, melynek visszatérő kérdése, hogyan adaptálható a „demokratikus szellemiség” az afrikai szubregiókban és válságövezetekben.

A szerző Líbia esetében is hiteles forrásanyagot tárt fel, kibontva a válság belső és nemzetközi vonásait, összefüggéseit (191–219. o.). Az EU négy nappal később, 2011. február 21-én reagált először a kirobbanó líbiai válságra, a NATO-val együtt követelve az erőszak beszüntetését. Az EUFOR Libya missziót az *Európa Tanács* csak április 1-jei határozatával indította el korlátozott idejű mandátummal, azonban a missziós folyamat elakadt. A szerző rávilágít a líbiai művelet „virtualizálódására” (201.o.), egyebek közt a francia, német, spanyol diplomáciai tevékenységben tapasztalható diszfunkciós jelenségekre, valamint bizonyos fokú ellenérdekeltségekre az államok között. Az Unió missziója annak ellenére, hogy kereste a reakálás kiszélesítésének különféle módzatait (pl. Az Arab Liga bevonásával), eredménytelen maradt.

A kötet utolsó fejezete *Hettyey András* angol nyelvű tanulmányát tartalmazza, melyben az EU kelet-afrikai, szorosabban a szomáliai missziós tevékenységét tekin-

**La géopolitique des premières missions
de l'Union européenne en Afrique**

András István Túrke – Paris: L'Harmattan, 2013

tette át (219–244. o.). A tanulmány hiteles összefoglalást ad a térség országai közötti konfliktualitásról, külön kiemelve a menekültek kérdéskörét.

A szerző figyelemre méltó korrektséggel foglalja össze kötetének tanulságait (244–248. o.), kiemelve az EU erőfeszítéseit Afrika stabilizálása tekintetében, de megállapítja azt is, hogy „Mindig nehéz közös európai igazi külpolitikáról beszélni” (248. o.). Ismételten felveti azokat a még nyitott kérdéseket, amelyekre a nemzetközi társadalom egészének válaszokat kell adnia. Eszerint eldöntendő, hogy uni- vagy multipoláris nemzetközi szcenárió kapjon-e elsőbbséget, továbbá, hogy az EU-nak hol a helye és mi a szerepe a nemzetközi közösség ezirányú gyakorlatában? További kérdésfelvetései már közvetlenül arra figyelmeztetnek, hogy az EU hatékony geopolitikájához nem állnak rendelkezésre elégséges és hiteles ismeretek (pl. a regionális hatalmakról, az együttműködésben elkötelezett stratégiai szövetségekről; az afrikai és uniós tagállamok érdekeiről, illetve érdekellentéteiről; az alkalmazott módszerekről). Munkája által meggyőző láttelelet kapunk az „európaiak” intézményi fejlődéséről, s ekként az EU Afrika-politikája módosulásai révén is releváns ismereteket közöl. A kötet komoly segítséget jelent a politikai afrikansztika művelőinek mind a kutatás, mind az oktatás területén, mindenekelőtt azért, hogy a posztkoloniális korszakban keletkező kihívásokra adott válaszok tüzetesebb leírására és kritikai felülvizsgálatára nyújt kimerítő ismereteket.

LE POLITIQUE PAR LE BAS EN AFRIQUE NOIRE

BENKES MIHÁLY

A kötet szerzői az 1980-as évek eleje óta az Afrika-kutatások új alapokra helyezéseért munkálkodtak, mindenekelőtt a politikai afrikanisztika művelőitől várták a szemléleti és kutatás-módszertani váltást. Tanulmányaikban a Szaharától délre elterülő Afrika népeinek, államainak ún. alulnézeti vizsgálatára vállalkoztak. A jelen bővített kiadás mintegy összegzi azt az iskolateremtő munkásságukat, amelytől legalább a politikai afrikanisztikában áttörést – paradigmaváltást – reméltek elérni. Így a címadásban is hangsúlyozott kívánatos felfogás – *A politika alulnézete Fekete-Afrikában* – képviselőjében a 2008-as bővített új kiadással megismétlik a kihívásukat.

Hármuk közül *J.-F. Bayart* az, aki elméleti és terminológiai keretbe ágyazza szerzőtársainak tanulmányait. Ő az, aki az új kiadáshoz írt és az eredeti, 1992-es előszavában, továbbá a Bevezetés című terjedelmes fejezetben (15-97. o.) kifejti a „politique par le bas” valódi tartalmát és jelentését, hogy eloszlassa a módszerükkel kapcsolatos félreértéseket, elmarasztaló kritikákat és politikai-ideológiai töltetű megnyilvánulásokat. Bizonyító erejű historiográfiai leírást ad arra vonatkozóan, hogyan és miért tértek át erre a szemléleti módra társaival, amikor a marxista gyökerű szovjet iskola, a neoliberais credo-ban fogant ideák nyertek teret a kutatásokban, elemzésekben és leírásokban. (Lásd „a történelem mozgató ereje”, a „demokratikus átmenet”, a „népi mozgalmak” vagy a „civil társadalom” képleteinek alkalmazási kísérleteit az afrikai viszonyok megértéséhez.) A „politique par le bas” szemléletű kutatások igen hamar a „populista nézőpont”, populista áramlat minősítést kapták a tudományos környezet más-más irányultságú képviselőitől.

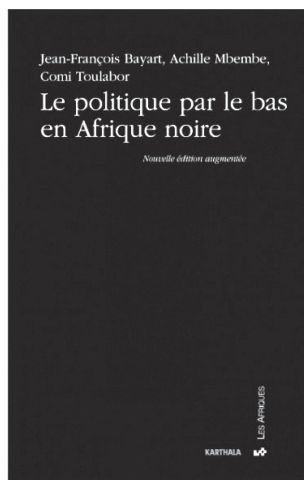
Bayart és köre távolságot tart a bevett izmusoktól, mi több a jelenkori világrendszer mindenható érvényességét vitatja, jóllehet annak is szószólói, hogy egy új világrendre való átmenet nem valósítható meg nagy ugrással, tanulmányaikból jól kiteszik egy kooperatív gyakorlat iránti elköteleződésük. Ez a némileg tudathasadásos állapot készíti őket, hogy a „politique par le bas” módszerével élve ne csak romantizáló, kísérő ismereteket közöljenek, mintegy a bulvárfogyasztók táborát kiszolgálva, hanem a végzetesen romló viszonyok közt – a remélt fordulathoz – a létező kulturális javakat rögzítsék, a politikai aberrációkat és bűnököt leleplezve tereljék a közfelfogást magában a fekete kontinensen és szerte a világban.

Bayart alapos és részletes hivatkozásokkal szemlélteti ezeket a – mondhatni – ellenséges, idegenkedő szakmai megnyilvánulásokat. Egyúttal megjelöli, hogy az új

Le politique par le bas en Afrique noire

Jean-François Bayart, Achille Mbembe,
Comi Toulabor

Paris: Éditions Karthala, 2008

kiadásra miért vállalkoztak. Szerinte napjaink kutatásaiban és publikációiban két „betegség” él: egyfelől „az uralom ahistorikus és ontológiai víziója”, másfelől „a nemzetközi rendszer túlzott normatív és geopolitikai reprezentációja” (13. o.). Amíg az elsőt az ún. posztkoloniális tanulmányok, addig a másodikat a neoliberais vagy neokonzervatív *bench-marking* elemzések jelzik.

A *politique par le bas* közelítés a fekete-afrikai viszonyok pontosabb megértéséhez a szerző szerint sohasem jelentett egy teóriát, se nem egy olyan metodológiát, amely tökéletesen kimunkált, hanem – és ezzel frusztrálta a környezetét – konkrét, szokatlan empirikus anyagokat publikáltak. (Lásd a társszerzők, C. Toulabor és A. Mbembé által is publikált tanulmányokat az 1980-as és 1990-es években.)

Tanulmányaik és előadásaik „az államok rendszere”, „az államok normativitása” tekintetében „a társadalmak heterogenitásának” helyreállítását, újra történő elismertetését célozták. A *politique par le bas* felfogás bevallottan a fennálló társadalomtudományok irányzataival szemben egyfajta lelki állapot és elhajlás, mintegy arcátlanság, az akadémiai illendőséggel és hitekkel szembeni „hősies cinizmus” kifejeződése, s ekként számos elfogadott toposz leleplezése (l. a „gyarmati civilizációs küldetés” tételezését, s annak nyomán a „nemzetalkotás” hatását az afrikai népek körében; a neoliberais korszak „új nemzetközi rend” tézisének kritikáját).

Végző soron az afrikai valóság alulnézeti feldolgozása a *társadalmi autonómia* jelentőségére irányítja a figyelmet. A kötetben közölt tanulmányok tág spektruma szolgál a fentebb jelzett elkötelezettség igazolásául. Toulabor Togo-fejezetei, Mbembe Kamerun-tanulmányai a két állam politikatörténetének különös szakaszait világítják meg, feltárva az „afropesszimizmus” kimeríthetetlen hétköznapi forrásait. E tanulmányok témaköre heterogenitása folytán rendkívül gazdag és figyelemkeltő, egyaránt szerepel bennük a politikai gúny, az emberi sors, a teológiai közvetítés, a verbális megtévesz-

tés; a politika túltengése mind kormányzati, mind a személyi uralom vonatkozásában; a mélyülő átfogó válságjegyek számbavétele, köztük a gazdasági anomáliák, a hatalomgyakorlás kriminalizációja.

A tanulmánykötet legfontosabb üzenetét Bayart a „*L'État en Afrique* című kötetből idézi: *L'Afrique, donc, <<ne „mange” pas de manière uniforme>>*.¹ Ez a szólas találoán arra utal, hogy elfogadjuk: Afrikában a társadalmi viszonyok plurálisak, de ez koránt sem jelent lényegi többséget (pluralité). Így tehát felmerül a kétely, vajon Afrika visszakerül-e a „poklok mélyére” (214. o.). Ez a képlékenység, amely különféle szférákban jelentkezik, az irányzat képviselőit arra a végkövetkeztetésre kényszerítette, hogy a *jól kormányzottság* koncepciójának rendeljék alá aktivista tevékenységüket, amely számukra azt a kötelezettséget jelentette és jelenti, hogy minél több alulnézeti metszetét tárják fel és tegyék közzé a szubszaharai Afrika politikai-társadalmi és kulturális gyakorlatának, továbbá azt, hogy a viszonyok különös összetettségét nyitott, alkalmazott komparatív módon kutassák.

A politikai afrikanisztika visszatérő kérdése ma is az ún. alulnézeti vizsgálódás befogadása, vagyis a mindinkább az afrikai populáció mindennapjai lokális mikrovilágának előtérbe állítása. Napjainkban egyre sürgetőbb annak megfejtése, hogy Fekete-Afrika népeinek lehetnek-e külön túlélési megoldásai az őket érő halmozott válságokból való kilábaláshoz. A posztmodern kor, az intenzív globalizáció, a posztkoloniális gyakorlat a volt gyarmati szférában, összefoglalóan a modernizációs kihívások, az élet minden területén tapasztalható frusztráció, mint a volt gyarmati Afrikát övező instabil posztkoloniális környezet, gyorsuló módon bomlasztja a közösségek belső és külső kohézióját. Az információs és kommunikációs viszonyok terjedése, a nem állami külső és helyi szereplők aktivitása, a nemzetközi szervezetek és az ún. fejlett államok hatalmi befolyásolása intenzíven idegeníti el egymástól az afrikaiakat. A multietnikus afrikai környezetben egyaránt komoly traumához vezetett a nacionalizmus, az európai mintájú demokratizálás követelménye, ha nem ultimátuma (lásd a cotonou-i megállapodás garanciális elemeit). Az alulnézeti vizsgálódások és produktumok mindezen negatív jegyeken túl (kultúravesztés, nyomor, jogfosztottság) ugyanakkor felszínre hozzák a helyi, községi szinteken fellelhető eredetiséget, a hétköznapi túlélési létformák viszonylagos szépségét.

Az alulnézeti afrikanisztika képviselői folytatólagosan ébren tartják az afrikanisták küldetésstudatát, arra figyelmeztetve, hogy interdiszciplináris keretben, összehasonlító módon célirányosabban kutassuk és publikáljuk az afrikaiak belső – sok esetben párhuzamos – társadalmi-kulturális mibenlétét és változásait.

A fentiek nyomán állíthatjuk, hogy mindazok számára, akik a fejüket Afrika-kutatásra, politikai afrikanisztikai munkásságra adják, a „politique par le bas” irányzat képviselői által publikált leletmentések megismerése, vitáik és kihívások mérlegelése, nagyobb részt megszívelése erősen ajánlott. ✨

Jegyzet

- 1 Afrika ennél fogva nem emészti meg az egységes [élet]módot” – J.-F. Bayart (1989): *L'État en Afrique. La politique du vente*. Paris: Fayard.

hirdetés helye

Fizessen elő most
az Afrika Tanulmányok folyóirat
2014-es évfolyamára

4

megjelenés

mindössze **2490** Ft-ért

Az ár tartalmazza a postaköltséget is.

AFRIKA
tanulmányok

Bővebb információ és előfizetés:

Email: elofizetes@publikon.hu

Tel.: 06-72/522-624

IDResearch Képzési és Kutatási Kft.

www.afrikatanulmanyok.hu

